

Tussen voelen en vertellen: **De emotionele cultuur tijdens de jaren 1960 in** **Vlaanderen**

Lies-An Desaevery

Masterproef aangeboden binnen de opleiding
Master in de Geschiedenis

Promotor: prof. dr. Magaly Rodríguez García

Academiejaar 2024-2025

214.054 tekens

Ik verklaar me akkoord met de *code of conduct* van de faculteit Letteren voor geloofwaardig auteurschap.¹

Copyright informatie:

Studiewerk van een student in het kader van de academische opleiding en examenbeoordeling. Na deze beoordeling vond geen correctie plaats van het studiewerk.

¹Ik verklaar dat ik uitsluitend gebruik heb gemaakt van AI-tools, zoals ChatGPT, voor specifieke taken zoals brainstorming of als taalassistent. Daarbij heb ik mijn academische integriteit steeds gerespecteerd door op een ethische manier om te gaan met deze hulpmiddelen, in overeenstemming met de voorschriften van de KU Leuven.

Voorwoord

Mijn thesis draag ik op aan mijn papa, Erik Desaevers. Hij zou met plezier al mijn taalfouten hebben verbeterd. Misschien zou hij hebben gezegd dat het onderwerp hem niet goed lag. Maar bovenal weet ik zeker dat hij ongelooflijk trots op me zou zijn.

Dankjewel voor alles, papa. Ik mis je elke dag.

Daarnaast wil ik enkele andere mensen bedanken die de afgelopen twee jaar een onmisbare rol hebben gespeeld:

Allereerst mijn promotor, prof. dr. Magaly Rodríguez García. Dankjewel om in mij te geloven, mij te inspireren en mij de nodige ruimte te geven om mijn thesis op een fijne manier af te werken. De citaten, vergelijkingen en inzichten die u me aanreikte, hebben me niet alleen verder geholpen bij mijn analyse, maar ook bij mijn zoektocht naar mijn eigenheid als historica. Daarnaast wil ik ook professor Johan Verberckmoes bedanken. Tijdens zijn college *Culture and Emotions in Early Modern Europe* kreeg ik de kans om mijn onderzoek met mijn medestudenten te bespreken en vanuit een ander perspectief naar mijn analyse te kijken.

Uitdrukkelijk wil ik ook alle vertellers bedanken die binnen dit onderzoek hun persoonlijke verhaal met mij deelden. Zonder hun deelname was dit onderzoek niet mogelijk geweest. Mijn dank gaat daarbij ook uit naar het woonzorgcentrum Het Heiveld in Gent, dat actief hielp bij het vinden van vertellers. Heel erg bedankt voor uw tijd en vertrouwen.

Mijn mama, Sofie Devriendt, mag zeker niet ontbreken in deze bedanking. Door haar kreeg ik de kans om te studeren, iets waar ik zo dankbaar voor ben. Haar steun en haar geloof in mij hebben mij steeds vooruitgeholpen. Dankjewel mama voor alles wat je voor me doet, en dat is veel. Zoals we vaak zingen: *“Wij zijn twee vrienden, jij en ik....”*

Mijn verloofde, Wout Vantieghem, is mijn rots in de branding. Hij las mee, luisterde en hielp waar hij kon. Dankjewel voor je eindeloze geduld, steun en liefde.

Ook mijn Kulakvrienden verdienen een grote dank. Fauve Bergez en Bauke Verschueren bedank ik nog even uitdrukkelijk: van hilarische dansavonden tot inspirerende Alma-dates, het zal voor altijd worden herinnerd. Alle andere vrienden en familie hebben me het afgelopen jaar ook enorm aangemoedigd. Dankjewel!

Tot slot wil ik u, de lezer, bedanken. Ik wens u veel leesplezier en hoop dat deze thesis u nieuwe historische inzichten biedt.

Lies-An Desaevers,
Juni 2025

Abstract

Dit onderzoek focust zich op het voelen en het vertellen. Centraal staan de emotionele herinneringen en herinnerde emoties van vertellers die opgroeiden tijdens de jaren 1960. Aan de hand van mondelinge interviews werd onderzocht hoe de emotionele cultuur in Vlaanderen tijdens dit decennium verschoof, en hoe de emotionele stijlen tussen stad en platteland verschilden. Daarvoor werden achttien vertellers geselecteerd die zowel op het West- en Oost-Vlaamse platteland als in de steden Kortrijk en Gent opgroeiden tijdens hun tienerjaren.

De analyse onderscheidt drie thema's die inzicht geven in de toenmalige emotionele cultuur: het emotionele zelf, het gezin en de gemeenschap, en de invloed van technologie en de opkomst van de consumptiecultuur. De interviews tonen aan dat er een overgangsfase plaatsvond in de emotionele beleving, waarin de externe en relationele emoties aan belang verloren ten voordele van het interne zelf. Binnen de emotionele opvoeding is er vooral een verschil te zien, waarbij autoriteitsfiguren streefden naar stabiliteit en discipline, terwijl jongeren naar vrijheid en verbondenheid verlangden. De opkomst van de consumptiecultuur en de verspreiding van technologie beïnvloedde eveneens het emotioneel zijn. Er ontstond een tendens van verbondenheid en afstand, collectief geluk, maar vooral een stijgend individualisme.

Dit onderzoek biedt een andere kijk op het verleden door de focus te leggen op het belang van emoties. Het brengt de belevingsdimensie van het persoonlijke en geleefde verleden in beeld en toont hoe jongeren hun emoties ontwikkelden in een veranderende samenleving. Het theoretische fundament van dit onderzoek combineert inzichten uit de emotiegeschiedenis en mondelinge geschiedenis, en vult hiaten aan met multidisciplinaire literatuur. Zo levert dit onderzoek zowel methodologisch als inhoudelijk een bijdrage aan de historiografie. Het bewijst een vruchtbaar pad voor verder onderzoek naar de wisselwerking tussen emotie, herinnering en identiteit in verschillende historische contexten.

Sleutelwoorden: collectieve herinnering, emotiegeschiedenis, emotionele cultuur, emotionele stijlen, jaren 1960, jeugd, mondelinge geschiedenis, stad en platteland, Vlaanderen

Inhoudsopgave

VOORWOORD	
ABSTRACT	
INLEIDING	1
‘GOLDEN SIXTIES’: DE JAREN 1960 BINNEN DE HISTORIOGRAFIE	3
VOELEN: EMOTIES BINNEN DE HISTORIOGRAFIE	5
VERTELLEN: MONDELINGE BRONNEN BINNEN DE HISTORIOGRAFIE.....	8
DEEL I: HERINNERDE EMOTIES, OF EMOTIONELE HERINNERINGEN?	10
HOOFDSTUK 1: STEMMEN UIT HET VERLEDEN, EEN PRAKTISCHE AANPAK	10
1.1. <i>De zoektocht naar vertellers</i>	10
1.2. <i>Het interview: vragen en verloop</i>	12
1.3. <i>Mijn rol als interviewer: positionaliteit en reflexiviteit</i>	14
HOOFDSTUK 2: GEHEUGEN EN EMOTIES, EEN UNIEKE METHODE	18
2.1. <i>Emoties binnen herinnering en geheugen</i>	18
2.2. <i>Emoties analyseren</i>	20
VOELEN EN VERTELLEN: EEN REFLECTIE.....	23
DEEL II: DE JAREN 1960, EEN EMOTIONELE CULTUUR IN VLAANDEREN	25
HOOFDSTUK 1: HET EMOTIONELE ZELF, IDENTITEIT EN EXPRESSIE	25
1.1. <i>Het ‘ik’ binnen het narratief van de jaren 1960</i>	25
1.2. <i>Emotionele identiteit, zelfregulatie en de expressie van emoties</i>	28
HOOFDSTUK 2: EMOTIONELE BELEVING BINNEN GEZIN EN GEMEENSCHAP	31
2.1. <i>Gezinsdynamiek en de emotionele opvoeding van de jaren 1960</i>	31
2.1.1. <i>De kern van het ouderschap: controle, zorg en emotionele intimiteit?</i>	31
2.1.2. <i>Afstand en genegenheid: de relatie tussen broers en zussen</i>	36
2.1.3. <i>Een emotionele leerschool</i>	39
2.2. <i>Jong zijn in de jaren 1960: vriendschap, verliefdheid en jeugdcultuur</i>	42
2.2.1. <i>Vriendschap, dat is spelen</i>	42
2.2.2. <i>Emotionele herinnering aan de jeugdbeweging en de jeugdcultuur</i>	44
2.2.3. <i>‘In den duik’ op zoek naar liefde, vrijheid en vertrouwen</i>	45
2.3. <i>Gemeenschap en geloof: emotionele normen binnen stad en platteland</i>	49

HOOFDSTUK 3: EMOTIES EN MATERIE, DE BELEVING VAN TECHNOLOGISCHE VERANDERINGEN 50

3.1. <i>Technologie brengt geluk in de straat...</i>	51
3.2. <i>... of zorgt het voor afstand in de buurt?</i>	53
3.3. <i>Vertellen over voorwerpen, de gevoelswereld van consumptie</i>	55

CONCLUSIE: DE JAREN 1960, EEN SCHARNIERMOMENT VAN EEN EMOTIONELE CULTUUR? 58

BESLUIT..... 60

BIBLIOGRAFIE 62

BRONNEN..... 62

SECUNDAIRE LITERATUUR 63

BIJLAGEN 70

A. GEÏNFORMEERDE TOESTEMMING..... 70

B. IDENTIFICATIEFICHE..... 72

C. INTERVIEWFICHE..... 73

D. VRAGENLIJST 74

Inleiding

“Mention of ‘the sixties’ rouses strong emotions even in those who were already old when the sixties began and those who were not even born when the sixties ended,” schreef historicus Arthur Marwick bij aanvang van zijn overzichtswerk *The Sixties*.² Die jaren 1960 worden, zoals het citaat aangeeft, vaak herinnerd als een emotionele periode die gepaard gaat met een nostalgisch discours. Zinnen zoals ‘de goede oude tijd’, ‘seks, drugs, rock- ‘n-roll en ‘vrijheid en blijheid’ symboliseren vooral een gouden en vernieuwend tijdperk. De jaren 1960, ruim genomen van 1958 tot 1973, was namelijk een tijd van groeiende welvaart en consumptie. De anticonceptiepil die toen op de markt verscheen, wordt gezien als katalysator van de seksuele revolutie en de groeiende emancipatie van vrouwen. Tegelijkertijd vormden jongeren en andere bevolkingsgroepen hun identiteit door zich te verzetten tegen gevestigde autoriteiten zoals ouders, de kerk en de overheid.³ Op politiek vlak waren er afwisselende spanningen in het kader van de Koude Oorlog, zoals de Cubacrisis en de ruimtewedloop. De competitie tussen het kapitalisme, vertegenwoordigd door het Westen, en het communisme van de Sovjet-Unie kreeg weerklank door de opkomst van nieuwe communicatiemiddelen. Deze veranderingen leidden ongetwijfeld tot een breed scala aan emoties, boosheid, blijheid, opluchting, verlegenheid, angst, die niet alleen het persoonlijke maar ook het collectieve leven doordrongen. Bovendien zijn emoties onderhevig aan de invloed van sociale en culturele factoren en maken dus ook een historische ontwikkeling door. Ze worden beleefd, uitgedrukt en gereguleerd binnen de maatschappelijke context, waardoor ze deel uitmaken van een bredere emotionele cultuur.⁴

In deze masterproef zal aan de hand van mondelinge geschiedenis die emotionele cultuur tijdens de jaren 1960 onderzocht worden. Dit onderzoek tracht zo antwoorden te vinden op vragen als: Hoe voelde men zich tijdens de jaren 1960? Was die ‘vrijheid en blijheid’ zo alomtegenwoordig als vandaag wordt voorgesteld? Wat ‘mochten’ mensen voelen? Hoe werd emotie geuit? En voelde men zich anders naargelang hun omgeving? Specifieke aandacht gaat daarbij naar de emotionele cultuur van de toenmalige adolescent en naar een eventueel verschil in “emotionele stijl” tussen stad en platteland.⁵ Die distinctie wordt gemaakt door de aanname dat het platteland een conservatief gebied zou zijn, waar vele emoties tot een taboesfeer behoren, en de stad een oord van culturele en expressieve vrijheid. Dit onderzoek zal zo dat vooroordeel, net als het nostalgische karakter van de jaren 1960, onderwerpen aan nuance. Door mondelinge bronnen te gebruiken, maakt het onderzoek ruimte voor persoonlijke ervaring, herinnering en gevoelens. Concreet bestaat het bronnencorpus uit achttien interviews,

² Arthur Marwick, *The Sixties: Cultural Revolution in Britain, France, Italy, and the United States, c. 1958-c. 1974* (Oxford [Engeland]; New York: Oxford University Press, 1998).

³ Korneel De Rynck, *De golden Sixties: hoe het dagelijks leven in België veranderde tussen 1958-1973* (Antwerpen: Manteau, 2022), 13-14, 131.

⁴ Katie Barclay, *Sources for the History of Emotions: A Guide*, Routledge Guides to Using Historical Sources (Londen: Routledge, 2020), 5.

⁵ Benno Gammerl, ‘Emotional Styles - Concepts and Challenges’, *Rethinking History* 16, nr. 2 (2012): 161-75.

geselecteerd op basis van de herkomst van de vertellers. De helft van hen is opgegroeid in een landelijk gebied en de andere helft in een stedelijke omgeving. Om het onderzoek af te bakenen, worden Gent en Kortrijk als steden genomen en regio Zuidwest-Vlaanderen/Zuidoost-Vlaanderen als ruraal gebied. De leeftijd van de vertellers varieert daarbij tussen 70 en 85 jaar oud, gezien zij als adolescenten de jaren 1960 hebben meegemaakt en dus de meest geschikte bronnen zijn om de onderzoeksvraag te beantwoorden. Concreet luidt die: Hoe evolueerde de emotionele cultuur in Vlaanderen tijdens de jaren 1960 en hoe verschilden de emotionele stijlen in de stad en het platteland?

Het thema van deze masterproef brengt twee historiografische subdisciplines naar voren, namelijk emotiegeschiedenis en mondelinge geschiedenis. Voordat de historiografische trends binnen die disciplines worden besproken, wordt eerst de meerwaarde van dit onderzoek verder toegelicht. Het onderzoek vult namelijk een historiografische lacune binnen de emotiegeschiedenis, aangezien rurale gebieden door een gebrek aan bronmateriaal minder zijn onderzocht. Landelijke gebieden kennen namelijk een minder uitgebreide schriftelijke cultuur, wat mondelinge bronnen des te waardevoller maakt.⁶ Bovendien biedt het gebruik van mondelinge geschiedenis ook een methodologische toevoeging aan het bestaande onderzoek in de emotiegeschiedenis, een veld waarin historici zich traditioneel eerder baseren op geschreven en visuele bronnen. Toch hebben enkele pioniers, zoals historici Benno Gammerl, Joanna Bornat en Portia Dilena, reeds gewezen op de waardevolle combinatie van emotiegeschiedenis en mondelinge geschiedenis.⁷

Het is dan ook van cruciaal belang om een goed begrip te verwerven van wat mondelinge geschiedenis is. Het doel is namelijk niet de reconstructie van historische feiten; wat de vertellers ‘echt’ voelden tijdens de jaren 1960, blijkt moeilijk te achterhalen. In plaats daarvan staat centraal ‘hoe’ deze gevoelens worden herinnerd en ‘waarom’ bepaalde emoties aan specifieke herinneringen worden gekoppeld. De mondelinge bronnen zijn bij uitstek geschikt om het huidige onderzoek omtrent de jaren 1960 te verrijken, doordat ze het vaak optimistische en nostalgische karakter van dit decennium kunnen nuanceren. Ze vormen in dit onderzoek het fundament, aangezien er weinig andere bronnen beschikbaar zijn die inzicht geven in het dagdagelijkse gevoelsleven van die periode. Mogelijke alternatieven, zoals dagboeken of interviews in artikelen, zijn vaak moeilijk toegankelijk of sterk geredigeerd.⁸ Door persoonlijke herinneringen te analyseren, biedt dit onderzoek dus niet alleen een waardevolle aanvulling op de emotiegeschiedenis, maar versterkt het ook de methodologische

⁶ Barclay, *Sources for the History of Emotions*, 6-7.

⁷ Benno Gammerl, ‘Erinnerte Liebe: Was kann eine Oral History zur Geschichte der Gefühle und der Homosexualitäten beitragen?’, *Geschichte und Gesellschaft* (Göttingen) 35, nr. 2 (2009): 314-45; Portia Dilena, “‘Listening against the grain’: Methodologies in uncovering emotions in oral history interviews”, *Studies in Oral History: The Journal of Oral History Australia*, nr. 41 (november 2019): 43-49; Joanna Bornat, ‘Remembering and Reworking Emotions: The Reanalysis of Emotion in an Interview’, *Oral History* 38, nr. 2 (2010): 43-52; Jenny Harding, ‘Talk About Care: Emotions, Culture and Oral History’, *Oral History* 38, nr. 2 (2010): 33-42.

⁸ Jan Bleyen en Leen Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?* (Leuven: Acco, 2012), 15.

kruisbestuiving tussen emotie- en mondelinge geschiedenis en biedt het een mogelijke nuancering van de publieke herinnering aan de jaren 1960.

Deze thesis bestaat uit twee delen. Naar goed voorbeeld van eerdere masterproeven, wordt in het eerste deel de methodologische aanpak besproken.⁹ Gezien de aard van het onderzoek is dit een onmiskenbaar element, waarin de praktijk, valkuilen en mogelijkheden van mondelinge geschiedenis en emotieonderzoek uitgebreid aan bod komen. Het tweede deel tracht een antwoord te bieden op de eigenlijke onderzoeksvraag, ingedeeld aan de hand van verschillende subthema's. Allereerst wordt de nadruk gelegd op het 'zelf' en de emotionele identiteit van de vertellers. Het tweede hoofdstuk richt zich op de emotionele relaties binnen gezinnen, tussen broers en zussen, vrienden en liefdespartners, en de invloed van onderwijs, kerk en jeugdbeweging. Een derde hoofdstuk gaat in op de materiële ervaring van de jaren 1960. Kunnen technologische innovaties emoties oproepen, of zelfs sterker, een verandering teweegbrengen in de emotionele cultuur? In de conclusie wordt de algemene evolutie van de emotionele cultuur tijdens de jaren 1960 bekeken. Het geheel vormt zo een gevarieerd en evenwichtig emotieonderzoek, waarin methode en inhoud elkaar versterken.

‘Golden Sixties’: De jaren 1960 binnen de historiografie

Over de jaren 1960 zijn talrijke werken geschreven, vaak gekarakteriseerd door een optimistisch discours, waarbij termen als ‘golden sixties’ regelmatig worden gebruikt. Het decennium wordt beschreven als een periode gekenmerkt door culturele bloei, welvaart en sociaal-politieke verandering. Ook het internationale karakter van de jaren 1960 wordt in historiografische overzichten benadrukt om een globale tijdsgeest te presenteren. Basiswerken van onder andere historici Arthur Marwick en Timothy Scott Brown bieden inzicht in die wereldwijde veranderingen. Zo legt Marwick in *The Sixties* de klemtoon op de culturele revoluties en de verschuiving in waarden, terwijl Brown in *West Germany and the global sixties* de impact van sociale en politieke bewegingen analyseert.¹⁰ Deze transnationale benadering zet het academische tijdschrift *The Sixties*, dat sinds 2022 verdergaat onder de naam *The Global Sixties*, voort. Daarin verschijnen artikels over uiteenlopende thema's, van protestcultuur tot dekolonisatie.¹¹

In de Belgische en Nederlandse context bestaat de geschiedschrijving over de jaren 1960 vooral uit algemene cultuurgeschiedenissen of publiekshistorische werken. Historicus Geert Buelens biedt in zijn overzichtswerk *De Jaren Zestig* een thematische verdieping, maar vooral

⁹ Viktor Flamand, ‘Herinneringen verwoord: Een ervaringsgeschiedenis van de aidscrisis in Vlaanderen (1981-1996)’ (Onuitgegeven masterproef, KU Leuven, 2022); Ellen Van Laer, ‘Endemische kennis of virale onwetendheid? Een mondelinge geschiedenis van informatiecirculatie over hiv en aids in Vlaanderen en Brussel’ (Onuitgegeven masterproef, KU Leuven, 2022).

¹⁰ Arthur Marwick, *The Sixties*; Timothy Scott Brown, *West Germany and the Global Sixties: The Antiauthoritarian Revolt, 1962-1978*, New Studies in European History (Cambridge: Cambridge University Press, 2015).

¹¹ *The Sixties: A Journal of History, Politics and Culture* (2008-2021), later *The Global Sixties: An Interdisciplinary Journal* (Philadelphia: Taylor & Francis, vanaf 2022).

het culturele karakter van dit decennium komt uitgebreid aan bod.¹² Daarbinnen worden ook nieuwe concepten aangereikt zoals Beulens' idee van "seksexploitatie"¹³:

"Hoewel het gros van de mensen een min of meer geregeld burgerbestaan bleef leiden, werden seks, promiscuïteit en bloot eind jaren zestig in de populaire cultuur verplichte nummers en een tijdlang leken ze ook automatisch commercieel succes te garanderen."¹⁴

Het werk *Golden sixties: België in de jaren zestig 1958-1973* is verdeeld in drie delen: een historisch overzicht, een politiek journaal en een beeldverslag.¹⁵ Vooral het eerste deel, geschreven door politicoloog en socioloog Marc Hooghe, schetst een genuanceerd beeld van de jaren 1960. Hij focust zich op "veranderingen waar iedereen mee te maken kreeg: de stijging van de levensstandaard, de sluiting van de steenkoolmijnen, de achteruitgang van het geloof en de opmars van de vrouwenemancipatie."¹⁶ Hoewel dit onderzoek die veralgemening kritisch benadert, is het een aanzet tot evenwichtige geschiedschrijving. Zo stelt Hooghe bijvoorbeeld de vraag of het revolutionaire karakter van het tijdperk van toepassing was op België en roept hij op tot verder onderzoek.¹⁷ Historicus Hans Righart zoomt in op de revolutionaire jaren, maar benadrukt vooral de generatiekloof tussen ouders en tieners die aanwezig zou zijn tot op de dag van vandaag. Zijn werk is van belang voor dit onderzoek om verschillen in waarden en praktijken tussen generaties te analyseren, al is de Nederlandse casus, door zijn explicieter revolutionaire karakter, minder relevant voor de Vlaamse context.¹⁸

Daarnaast zijn er enkele publiekshistorische boeken verschenen die een beeld schetsen van het leven tijdens de jaren 1960.¹⁹ Die boeken richten zich vooral op de materiële cultuur van het tijdperk: de veranderingen binnen de huiskamer, de doorbraak van de televisie en de auto, en de opkomst van nieuwe consumptiegoederen. In *De golden Sixties* van Historicus Korneel De Rynck wordt bijvoorbeeld op een thematische manier het dagdagelijkse leven tijdens die jaren 1960 in België uiteengezet. Het werk biedt een overzicht van de voornaamste materiële veranderingen, maar ook een algemene inkijk in het leven van het middenklasse gezin dat toen een nieuwe, meer welvarende koers bewandelde. De Rynck beschrijft de jaren 1960 met een optimistisch discours, waarin nostalgie en vooruitgangsgeloof centraal staan.²⁰

¹² Geert Buelens, *De jaren zestig: een cultuurgeschiedenis* (Ambo|Anthos, 2018).

¹³ Buelens, 240-41.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Marc Hooghe, Ann Jooris, en Petra Gunst, *Golden sixties: België in de jaren zestig 1958-1973*. (Brussel: ASLK Algemene Spaar en Lijfrentekas, 1999).

¹⁶ Ibid, 11.

¹⁷ Ibid, 67.

¹⁸ Johannes Antonius Righart, *De eindeloze jaren zestig: geschiedenis van een generatieconflict*. (Amsterdam: Arbeiderspers, 1995).

¹⁹ Bijvoorbeeld: *Terug naar de Sixties* (Vlaams Openluchtmuseum, Tiel: Lannoo, 2011); Jan Ceuleers, red., *De Stoute jaren '58-'68: muziek, mode, design, architectuur, fotografie, radio & TV, film, theater, kunst, literatuur* (Leuven: Kritak, 1988).

²⁰ De Rynck, *De golden Sixties*.

In de historiografische werken ontbreekt er echter een ‘belevingsdimensie’. Hoe hebben mensen de veranderingen van de jaren 1960 zelf ervaren? Hoe rebels was dit decennium in Vlaanderen? Wat waren de algemene omgangsvormen, en welke plaats kregen emoties binnen de cultuur? Dit onderzoek zet daarom de persoonlijke beleving en regionale verschillen centraal. Het beoogt een genuanceerder beeld te schetsen van de mythische jaren 1960, zonder maatschappelijke evoluties te negeren, maar vooral door te luisteren naar de stemmen uit het verleden. Toch is er reeds een werk verschenen dat die invalshoek benadert. *De jaren ‘60: (on)bekend en (on)bemind* is een werk dat tot stand kwam op basis van interviews uitgevoerd door middelbare scholieren onder begeleiding van hun geschiedenisleerkracht.²¹ Het boek biedt een waardevolle inkijk in hoe gewone mensen zich die periode herinneren, en laat zien dat het beeld van de ‘golden sixties’ niet vanzelfsprekend is:

“De verhalen zijn vaak ontnuchterend: veel tieners hadden geen weet van de grote veranderingen en stelden de traditionele waarden en familiestructuren niet in vraag (...) Anderen lieten zich wel meedrijven door de stroom van vernieuwing en contestatie.”²²

Toch ontbreekt in het werk een wetenschappelijk kader en analytische samenhang, omdat het een opeenvolging van interviews is. Het werk bewijst vooral dat mondelinge geschiedenis toegang biedt tot nuance. Dit onderzoek bouwt daarop voort en voegt emoties toe aan de analyse om een diepgaander inzicht te krijgen in de leefwereld van jongeren tijdens de jaren 1960.

Voelen: emoties binnen de historiografie

De subdiscipline emotiegeschiedenis kent een rijke historiografie die uiteenloopt van specifieke casestudies naar algemene monografieën, waarbij zowel toegespitst wordt op één bepaalde emotie als op het onderzoeksgebied zelf. De interesse in emotie binnen de geschiedschrijving dateert van de *Annales*, opgericht in 1929 door historici Lucien Febvre en Marc Bloch. In hun tijdschrift streefden ze naar historisch onderzoek over alledaagse mensen die binnen economische, politieke en sociale structuren van de samenleving leefden, waar ook emoties een rol in speelden. Daarvoor waren het voornamelijk filosofen en theologen die nadachten over het menselijke gevoelswezen. Na 1860 steeg emotieonderzoek door het ontstaan van de psychoanalyse, maar op heden is de heersende autoriteit over de werking van emoties de neurowetenschappen.²³ Historici stelden zich daartegenover op en verklaarden dat emoties veranderlijk zijn in de loop van de tijd en dus niet universeel in elk biologisch brein gedurende de geschiedenis. Een baanbrekend werk over het historiseren van emoties, is ‘*Emotionology: Clarifying the History of Emotions and Emotional Standards*’ geschreven in 1985 door historici

²¹ Marcel Kerff, Mario Smeets, en Fred Herckens, *De jaren ‘60: (on)bekend en (on)bemind*. (Leuven: Garant, 2004).

²² Kerff, Smeets, en Herckens, flaptekst.

²³ Jan Plamper, *The History of Emotions: An Introduction*, Impression: 2, Emotions in History (Oxford: Oxford University Press, 2015), 40, 9-10.

Peter en Carol Stearns.²⁴ Zij verklaarden dat emoties niet alleen doorheen de tijd verschilden, maar ook tussen individuen naargelang de emotionele normen. Verder bouwde ook het werk *The Navigation of Feeling* van historicus William Reddy het fundament voor de geschiedschrijving van emoties.²⁵

Afgelopen decennia was er een overvloed aan bijdragen binnen de emotiegeschiedenis. Zo stellen historici op heden de vraag of er sprake is van een “emotional turn”.²⁶ Hoewel dit een positieve evolutie lijkt binnen de subdiscipline, kaart historicus Rob Boddice een gebrekkige methodologische en theoretische basis van recente studies aan.²⁷ Dit benadrukt de behoefte aan meer gestructureerde en diepgaande verkenningen van het vakgebied *an sich*. De overzichtswerken van, bijvoorbeeld, historici Jan Plamper, Barbara Rosenwein en Rob Boddice reiken naast de belangrijkste theorieën en concepten ook historiografisch dialoog aan.²⁸ Die moeten dienen als een hulpmiddel voor toekomstig historisch onderzoek. Ook gespecialiseerde onderzoekscentra moedigen historiografisch dialoog aan. Bovendien toont hun aanwezigheid en ontwikkeling dat emotiegeschiedenis geen niche meer is binnen de geschiedschrijving. Hiervan zijn het *Max Planck Instituut* en de *Amsterdam Centre for Cross-Disciplinary Emotion and Sensory Studies (ACCESS)* voorbeelden.²⁹ Historica Barbara Rosewein stelt daarnaast de vraag of de focus op emoties niet als een basisattitude in elk historisch onderzoeksveld zou moeten gelden, in plaats van een aparte discipline.³⁰

Vele debatten binnen emotieonderzoek zijn opgebouwd rond de tweedelingen: natuur of cultuur, lichaam of brein, innerlijke of uiterlijke beleving.³¹ Die tweedeling, of dichotomie, vertrekt vanuit logische vragen: Wat is emotie? Waar bevindt emotie zich? Hoe worden emoties geuit? Binnen het interdisciplinaire debat of emoties biologisch of cultureel zijn bepaald, bevinden historici zich aan de kant van de culturele afhankelijkheid, en dus historische veranderlijkheid, van emoties. Er klinken ook genuanceerde stemmen zoals Rob Boddice die een bioculturele opvatting bepleit, wat een veranderende menselijke cultuur als deel van

²⁴ Rob Boddice, ‘The History of Emotions: Past, Present and Future’, *Revista de Estudios Sociales*, nr. 62 (1 oktober 2017): 11; Plamper, *The History of Emotions*, 2015, 57; Peter N. Stearns en Carol Z. Stearns, ‘Emotionology: Clarifying the History of Emotions and Emotional Standards’, *The American Historical Review* 90, nr. 4 (1 oktober 1985): 813-36.

²⁵ William Reddy, *The Navigation of Feeling* (Cambridge, Cambridge University Press, 2001), geciteerd in: Plamper, *The History of Emotions*, 2015, 57-59.

²⁶ Jan Plamper, ‘The History of Emotions: An Interview with Willam Reddy, Barbara Rosenwein, and Peter Stearns’, *History and Theory: Studies in the Philosophy of History* 49, nr. 2 (2010): 237; Rob Boddice, *The History of Emotions*, Historical Approaches (Manchester: University Press, 2018), 1.

²⁷ Boddice, ‘The History of Emotions: Past, Present and Future’, 11.

²⁸ Barbara H. Rosenwein en Riccardo Cristiani, *What Is the History of Emotions? What Is History?* Series (Cambridge: Polity Press, 2018); Plamper, *The History of Emotions*, 2015; Boddice, *The History of Emotions*.

²⁹ ‘Amsterdam Centre for Cross-Disciplinary Emotions and Senses Studies’, <https://emotionsandsenses.wordpress.com/tag/amsterdam-centre-for-cross-disciplinary-emotions-and-senses-studies/>, geraadpleegd 28 oktober 2023; ‘History of Emotions’, Max Planck Institute for Human Development, <https://www.history-of-emotions.mpg.de/en>, geraadpleegd 25 oktober 2023.

³⁰ Laura Nys, “Emoties en het lichaam zijn volledig cultuur afhankelijk.” Genderinterview met Tine van Osselaer, *Historica*, nr. 3 (2018): 19.

³¹ Gammerl, ‘Emotional Styles - Concepts and Challenges’, 2012, 162.

natuurlijke evolutie ziet.³² De argumenten met een focus op de culturele opvatting komen onder andere aan bod in het werk ‘Emotionology’ van Peter en Carol Stearns, dat al ter sprake kwam, en Barbara Rosenweins theorie over “emotional communities”.³³ Ze benadrukt met haar theorie dat emoties variëren binnen verschillende groepen in een samenleving. Hoewel Rosenwein individuele beleving niet uitsluit, richt haar theorie zich vooral op groepsnormen.³⁴ Wanneer het zwaartepunt wel op de individuele beleving van emoties ligt, vragen historici zich af of emoties in het brein of via het lichaam worden beleefd. Dat vraagstuk over het innerlijke of uiterlijke karakter van emotie draagt bij aan de moeilijkheid die historici ondervinden om emotie te definiëren.³⁵

De verschillende opvattingen hebben ook invloed op de methode en het bronnencorpus binnen de emotiegeschiedenis. De meest courante methode om binnen de discipline bronnen te benaderen, is discoursanalyse. Het zoeken naar ‘emotiewoorden’ of de “emotives”³⁶ zoals William Reddy gevoelsuitdrukkingen noemt, wijzen richting de historiciteit van emoties. Die talige benaderingen stootten echter op de kritiek dat zinnen en woorden in bronnen geen absolute representaties zijn van de ‘echte’ emoties of innerlijke ervaringen van historische actoren. Bovendien zijn sommige emoties verloren gegaan in de tijd en kunnen gevoelens op een verschillende manier worden geïnterpreteerd. De focus van emotiegeschiedenis mag daarom niet liggen op het achterhalen van de ‘ware’ emotie, maar wel op de historische interpretatie, waarbij de context een belangrijke factor is.³⁷ Historica Monica Scheer brengt zo vier verschillende emotionele praktijken naar voren: “mobilizing”, “naming”, “communicating” en “regulating”.³⁸ Die praktijken gaan uit van belichaamde emoties, waaronder ook het brein valt, en uiten zich contextgebonden. Vanuit die opvatting winnen ook visuele en materiële bronnen aan belang, aangezien fysieke handelingen en ruimtelijkheid een rol spelen.³⁹ Zoals Boddice concludeerde, is er binnen de emotiegeschiedenis nood aan een breed bronnencorpus, waarbij rekening wordt gehouden met zaken als klasse, gender, religie en ruimte.⁴⁰

Hoewel emotiegeschiedenis zich in veel werken richt op de middeleeuwen en vroegmoderne periode, valt er een groeiende belangstelling op voor de moderne en

³² Boddice, ‘The History of Emotions: Past, Present and Future’, 12.

³³ Barbara H. Rosenwein, ‘Worrying about Emotions in History’, *The American Historical Review* 107, nr. 3 (2002): 842-45.

³⁴ Stearns en Stearns, ‘Emotionology’; Plamper, *The History of Emotions*, 2015, 68-69.

³⁵ Barclay, *Sources for the History of Emotions*, 5; Monique Scheer, ‘Are Emotions a Kind of Practice (and Is That What Makes Them Have a History)? A Bordieuan Approach to Understanding Emotion’, *History and Theory* 51, nr. 2 (2012): 195.

³⁶ William M. Reddy, *The Navigation of Feeling: A Framework for the History of Emotions* (Cambridge University Press, 2001), 105-10.

³⁷ Boddice, ‘The History of Emotions: Past, Present and Future’, 11-13; Plamper, ‘The History of Emotions’, 2010, 257.

³⁸ Scheer, ‘Are Emotions a Kind of Practice (and Is That What Makes Them Have a History)?’, 193-220.

³⁹ Kate Davison e.a., ‘Emotions as a Kind of Practice: Six Case Studies Utilizing Monique Scheer’s Practice-Based Approach to Emotions in History’, *Cultural History* 7, nr. 2 (2018): 226-38; Scheer, ‘Are Emotions a Kind of Practice (and Is That What Makes Them Have a History)?’

⁴⁰ Boddice, *The History of Emotions*, 38.

hedendaagse tijd. De oververtegenwoordiging van vroegere periodes is mogelijks te verklaren door de invloed van socioloog Norbert Elias' theorie. Hij typeerde in zijn civilisatietheorie de premoderne mens als emotioneel ongeremd en kinderlijk. In die perceptie verschijnt de moderne mens als een volwassen en universeel emotioneel wezen. Echter, zijn theorie is sterk bekritiseerd in recent historisch onderzoek, wat mede de verschuiving naar emotieonderzoek over de nieuwste tijd kan verklaren.⁴¹ Een belangrijk overzichtswerk in dit kader is te vinden in de Bloomsbury Academic-reeks *A Cultural History Of Emotion*.⁴² Ook het overzichtswerk *The Routledge History of Emotions in the Modern World* biedt vanuit verschillende geografische perspectieven en thematieken toegang tot emotiegeschiedenis binnen de moderne geschiedenis.⁴³ Bovendien tonen verschillende casestudies de relevantie aan van een hedendaagse focus. Zo demonstreert historicus Maarten Zwiers bijvoorbeeld met zijn onderzoek het gebruik van emoties binnen de internationale politiek van de jaren 1960.⁴⁴

Het emotieonderzoek in Vlaanderen staat nog in de kinderschoenen, maar er zijn de voorbije jaren enkele waardevolle studies verschenen.⁴⁵ Zo onderzocht historica Laura Nys hoe emoties functioneren binnen specifieke opvoedingspraktijken, waarbij sociale relaties een centraal element vormen.⁴⁶ In het werk *Tussen angst, afkeer en wanhoop* onderzoekt historicus Leon Janssen hoe emoties richting gaven aan de strijd tegen pornografie in België rond de eeuwwisseling.⁴⁷ Ook historicus Jan Bleyen plaatst emoties centraal in *Doodgeboren*, waarin hij via mondelinge interviews het verzwegen verdriet rond zwangerschapsverlies belicht. Hij toont hoe stiltes, persoonlijke rouw en maatschappelijke verwachtingen samen vormgeven aan de emotionele ervaring van verlies. Het is een fundamenteel werk voor dit onderzoek, zowel methodologisch als literair.⁴⁸ De emotionele beleving van het alledaagse leven in Vlaanderen is nog onverkend terrein.

Vertellen: mondelinge bronnen binnen de historiografie

Mondelinge geschiedenis, of *oral history*, heeft binnen de geschiedwetenschap naast een uniek karakter ook een eigen ontwikkeling doorstaan. Zo werden mondelinge bronnen tot midden

⁴¹ Plamper, *The History of Emotions*, 2015, 49-51.

⁴² Susan Broomhall e.a., *A Cultural History of Emotions*, vol. In the modern and post-modern age, The Cultural Histories Series 6 (Londen: Bloomsbury Academic, 2019).

⁴³ Katie Barclay en Stearns Peter N., red., *The Routledge History of Emotions in the Modern World* (Londen: Routledge, 2022).

⁴⁴ Laura Nys, 'De geschiedenis van emoties: een meerwaarde in het ontmantelen van stereotypen', *Historica* 3 (2018): 4; Maarten Zwiers, 'The Whistles of George Wallace: Gender and Emotions in the 1968 Presidential Campaign', *European Journal of American Studies* 14, nr. 1 (1 april 2019).

⁴⁵ Elwin Hofman, 'De eeuw van tranen: emotie en sentiment in de achttiende eeuw', *Hermes: tijdschrift van de Vlaamse Vereniging Leraren Geschiedenis, MAVO, PAV en Cultuurwetenschappen.*, 2015, 38-41.

⁴⁶ Laura Nys, 'Distance and proximity: Interpersonal Relations Between Pupils and Educators in the Belgian Reform School of Mol (1927-1960)', *Crime, Histoire & Sociétés* 25, nr. 1 (5 augustus 2021): 5-28.

⁴⁷ Leon Janssens, 'Tussen angst, afkeer en wanhoop. Een emotionele geschiedenis van de strijd tegen pornografie in België (1880-1910)' (Onuitgegeven masterproef, KU Leuven, 2023).

⁴⁸ Jan Bleyen, *Doodgeboren: een mondelinge geschiedenis van rouw.*, Tweede druk, Derde druk (Amsterdam: De Bezige Bij, 2012).

negentiende eeuw courant gebruikt door historici, maar was het pas vanaf de jaren 1960 dat mondelinge geschiedenis als wetenschappelijke methode werd aanvaard.⁴⁹ Historicus Paul Thompson lag daarbij aan de basis en geeft in het artikel 'Pioneering the life story method' aan dat mondelinge geschiedenis ontstond vanuit de sociale wetenschappen.⁵⁰ Door een gebrek aan geschreven bronnen over 'de gewone man', rees de vraag om mensen die nog leefden te ondervragen over het verleden. Mondelinge getuigenissen democratiseren op die manier de geschiedwetenschap; ze gaan voorbij de machtsstructuren die bepalen wat historisch relevant is en dus bewaard is gebleven. Het is dan ook de enige subdiscipline die haar eigen bronmateriaal creëert.⁵¹ Tijdens de vroege ontwikkeling van mondelinge geschiedenis lag de focus, met oog op concurrerende gedrukte bronnen, op de representatie van het verleden. Vragen of hedendaagse verhalen iets over het verleden kunnen vertellen, en hoe de objectieve waarheid kan worden onderscheiden in persoonlijke narratieven, kregen toen de aandacht.⁵²

Vanaf eind jaren 1970 stelde de subdiscipline haar focus bij, waardoor het vooral de manier waarop het verleden wordt herinnerd als voorwerp dient voor analyse.⁵³ Bovendien is mondelinge geschiedenis, door de menselijke aard van het onderzoek, meer dan een historische methode. Het kan gezien worden als een sociale beweging die een maatschappelijke bijdrage vervult, doordat vertellen over het verleden een therapeutische werking heeft. Specifiek ontstond daaruit reminiscentie als therapie voor ouderen. Het is echter niet de bedoeling dat historici zich als maatschappelijk werker of psycholoog opstellen, aangezien het hoofddoel het historisch onderzoek blijft. Toch is het belangrijk om de emotionaliteit van herinneringen niet te negeren. Integendeel, die emoties zijn vaak essentieel voor het begrijpen van de beleving van het verleden.⁵⁴ Vanuit deze gedachte vertrekt dit onderzoek om de emotionele cultuur van de jaren 1960 in Vlaanderen in kaart te brengen. In het eerste deel worden de praktische en theoretische fundamenteen daarvoor uitgewerkt.

⁴⁹ Joanna Bornat, 'Oral History as a Social Movement: Reminiscence and Older People', *Oral History* 17, nr. 2 (1989): 17.

⁵⁰ Paul Thompson, 'Pioneering the Life Story Method', *International Journal of Social Research Methodology* 7, nr. 1 (februari 2004): 81-84.

⁵¹ Ibid, 81; Paul Thompson, 'The Voice of the Past: Oral History', in *The Oral History Reader*, onder redactie van Robert Perks en Alistair Thomson, 2nd ed, reprinted (Londen; New York: Routledge, 2007), 22-26.

⁵² Thompson, 'Pioneering the Life Story Method', 81-82; Jan Bleyen en Leen Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?* (Leuven: Acco, 2012), 35-38.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Bornat, 'Oral History as a Social Movement', 17-18; Thompson, 'The Voice of the Past: Oral History', 27-28.

Deel I: Herinnerde emoties, of emotionele herinneringen?

Hoofdstuk 1: Stemmen uit het verleden, een praktische aanpak

1.1. De zoektocht naar vertellers

Dit onderzoek maakt gebruik van een bronnencorpus bestaande uit achttien interviews. De helft van de vertellers is opgegroeid in een landelijke omgeving, terwijl de andere helft uit een stedelijke omgeving komt, beide in West- of Oost-Vlaanderen. Ik verkies, naar voorbeeld van historici Jan Bleyen en Leen Van Molle, de term “vertellers”, omdat die de nadruk legt op het actieve en verhalende karakter dat eigen is aan de mondelinge bron.⁵⁵ De zoektocht naar die vertellers startte met het verspreiden van een oproep via sociale media, waaronder Facebook en Instagram. De oproep werd eveneens verspreid in de vorm van een flyer en een affiche, die vooral werden uitgedeeld of opgehangen op plaatsen waar ik mijn focusgroep zou vinden, of aan logische tussenpersonen.

**OP ZOEK NAAR
STEMMEN UIT HET
VERLEDEN...**

Als masterstudente Geschiedenis aan de KU Leuven ben ik, Lies-An Desaeve, op zoek naar senioren **die willen vertellen over hun ervaringen tijdens 'de' jaren 1960.**

Ik doe onderzoek, onder begeleiding van professor Magaly Rodríguez García, naar de emotionele cultuur en beleving tijdens die periode (1958-1968).

Concreet zoek ik:

- Personen tussen 75 en 85 jaar oud
- Opgegroeid in de stad Gent of op het platteland (regio Zuidwest-Vlaanderen)

Ben of ken je iemand die mij kan verder helpen?
Of heb je interesse in mijn onderzoek?

Aarzel dan niet om mij te contacteren via...

Facebook of Instagram
E-mail: liesan.desaeve@student.kuleuven.be
Telefoon: +32495591673

Alvast een grote dankuwel!

KU LEUVEN

Afbeelding: Flyer/affiche zoektocht naar vertellers

⁵⁵ Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 53-54.

Hoewel dit goed werd ontvangen, heb ik lang moeten zoeken naar een evenwichtig aantal vertellers in elke referentieregio. Vooral vrienden en familie hielpen me om vertellers te vinden. Ook werden er contacten gelegd bij ouderenorganisaties, woonzorgcentra en de stad Gent. Zo kwam het woonzorgcentrum Het Heiveld met diverse kandidaten naar voren. Enkele vertellers verwezen me door naar kennissen, wat resulteerde in een vorm van “snowball sampling”, waarbij het risico bestaat dat de heterogeniteit van het onderzoek in gevaar komt.⁵⁶

Bij de selectie van de vertellers werd bewust geen specifieke distinctie gemaakt tussen gender, opleidingsniveau of sociale achtergrond, omdat dit onderzoek streeft naar een heterogene groep vertellers. Deze diversiteit maakt het mogelijk om te kijken naar de verschillen tussen individuele verhalen: in welke mate zijn ze persoonlijk en uniek, en welke elementen kunnen geplaatst worden binnen bredere, algemene verklaringen? Bovendien kan ‘confrontatie’ tussen de mondelinge bronnen wijzen op opvallende overeenkomsten, tegenstrijdigheden en hiaten in de herinnering.⁵⁷ Zoals Benno Gammerl argumenteert is de grote variatie aan vertellers belangrijk “[voor een historiografische benadering van gevoelens tussen culturele patronen, situationele praktijken en innerlijke gevoelens]”.⁵⁸

Ondanks de geografische afbakening van de vertellers, zal dit onderzoek stad en platteland niet als twee afgesloten ruimtes benaderen. Er bestond immers vaak een zekere hybriditeit doorheen de levensloop van de vertellers: jongeren uit het platteland trokken bijvoorbeeld naar Gent of Leuven om te studeren. Dit hoeft geen belemmering voor het onderzoek te zijn, integendeel kunnen ze net interessante verschuivingen binnen de emotionele cultuur aan het licht brengen. Hoewel ik heb geprobeerd een evenwichtige verdeling tussen man en vrouw per regio na te streven, is de verhouding ongelijk; slechts zes mannen tegenover twaalf vrouwen deelden hun verhaal. Dit contrast is opvallend, maar hoeft niet problematisch te zijn. Zoals hierboven toegelicht, staat niet representativiteit, maar variatie en inhoud centraal in dit onderzoek. De hoofdfocus ligt wel op een spanningslijn tussen stad en platteland, niet bij het trekken van conclusie op basis van genderverhoudingen. Er zal hier natuurlijk wel rekening mee worden gehouden in de analyse.⁵⁹

In tegenstelling tot Jan Bleyen en Leen Van Molle, die benadrukken dat vertellers niet te reduceren zijn tot één specifiek kenmerk, wil ik juist bestaande en mogelijk foutieve aannames over stad en platteland kritisch onderzoeken. Tegelijkertijd ben ik me bewust van de complexiteit en hybride identiteiten van de vertellers.⁶⁰ De geografische ruimte wordt dan ook benaderd als een situationele context die een mogelijke, maar niet doorslaggevende factor kan zijn binnen de verschillende emotionele cultuur van de vertellers. De nadruk ligt op de waarde van het individuele verhaal, niet op statistische representativiteit. Sommige kandidaten heb ik

⁵⁶ Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 59-60.

⁵⁷ Gammerl, ‘Erinnerte Liebe: Was kann eine Oral History zur Geschichte der Gefühle und der Homosexualitäten beitragen?’, *Geschichte und Gesellschaft (Göttingen)* 35, nr. 2 (2009), 319-20.

⁵⁸ Ibid, 320. Origineel in het Duits: “für einen historiografischen Zugang zu Gefühlen zwischen kulturellen Mustern, situativen Praktiken und dem inneren Empfinden ohnehin förderlich ist.”

⁵⁹ Gammerl, 319-20; Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 64.

⁶⁰ Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 65.

daarom geweigerd, en enkele interviews werden buiten beschouwing gelaten omdat ze onvoldoende aansloten bij de onderzoeksvraag. Uiteindelijk omvat het onderzoek achttien interviews, een arbitrair aantal, aangezien ik op voorhand geen minimum of maximum had vastgelegd. Na het laatste interview voelde ik geen nood om verder uit te breiden. Bovendien moest ik bewaken dat ik de interviews nog op een kwalitatieve manier zou kunnen analyseren. Het zorgde er ook voor dat ik met oprechte aandacht en nieuwsgierigheid tijdens elk gesprek bleef luisteren, zonder op voorhand al verwachtingen te stellen.⁶¹

Voorafgaand aan het interview konden de vertellers aangeven of ze liever anoniem wilden blijven in het kader van dit onderzoek. Velen van hen hechtten veel waarde aan privacy. Daarom worden die vertellers in alfabetische volgorde, op basis van de interviewdatum, onder een pseudoniem vermeld. De koppels gaf ik dezelfde beginletter, aangezien dit overzichtelijk is voor mij als onderzoeker wanneer ik een bepaalde interactie wil duiden. Slechts een kleine groep wilde hun volledige naam delen. Ik wil benadrukken dat anonimiteit een belangrijk recht is, binnen dit onderzoek, en dat ik zonder oordeel respecteer welke voorkeur de vertellers hadden.⁶² Zij konden hun keuze vooraf aangeven in hun “informed consent”, een bindend document, dat vrijblijvend pas na afloop werd ondertekend.⁶³ Zo konden de vertellers afwachten hoe het interview verliep om een keuze te maken in hun voorkeuren.

1.2. Het interview: vragen en verloop

Zowel de keuze van de locatie als het tijdstip van het interview liet ik over aan de vertellers. Het is namelijk belangrijk dat zij zich comfortabel voelden tijdens het gesprek. De interviews vonden daardoor telkens plaats bij de vertellers thuis, een vertrouwde, familiale setting die bovendien het ophalen van herinneringen aan het verleden kan vergemakkelijken. De gesprekken gingen meestal door in de namiddag tijdens de week, maar soms ook in de ochtend of in het weekend, afhankelijk van de voorkeur van de verteller.⁶⁴ Gemiddeld duurden de gesprekken tussen een halfuur tot een uur per verteller. De interviews werden meestal één-op-één afgenomen, al kozen sommigen ervoor om samen met hun partner of een vriendin geïnterviewd te worden. Een belangrijke kanttekening daarbij is dat gezamenlijke interviews het risico inhouden dat vertellers zich sterker identificeren met hun rol als partner, inclusief de bijbehorende waarden en normen, wat de individuele vertelling kan beïnvloeden. Tegelijkertijd vond ik deze dynamiek ook waardevol: partners herinnerden zich samen gebeurtenissen, corrigeerden elkaar wanneer iets onjuist werd weergegeven, vulden elkaars verhalen aan en maakten sociale relaties inzichtelijker.⁶⁵ Er werd bovendien steeds ruimte gelaten voor de persoonlijke ervaring van elk individu. Een voorbeeld daarvan is het gesprek met Marie-Paule

⁶¹ Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 68.

⁶² Thompson, ‘Pioneering the Life Story Method’, 83.

⁶³ Zie bijlage A voor een voorbeeld van een lege “informed consent”.

⁶⁴ Hugo Slim en Paul Thompson, ‘Ways of Listening’, in *The Oral History Reader*, onder redactie van Robert Perks en Alistair Thomson, Reprinted (Londen: Routledge, 2007), 116-20; Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 69-70.

⁶⁵ Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 55-58.

en Griet, waarin spontaan een vergelijking ontstond tussen hun jeugdijaren. Zo merkten ze samen op dat een leeftijdsverschil van vijf jaar een aanzienlijke invloed had op hun herinnering aan de tienerjaren in Gent:

“Griet: Maar ik spreek zo van dat we in koffiebars gingen met allemaal jeugd samen.

Marie-Paule: Ja, maar ik heb dat nooit gedaan.

Griet: Gij hebt dat nooit gedaan? Ja, ik heb dat veel gedaan.

Marie-Paule: Gij zegt: “het scheelt niet veel”. Maar vijf jaar is wel veel hé, op die leeftijd. [Griet gaat akkoord]”⁶⁶

Het begin van elk interview was belangrijk voor het opbouwen van een vertrouwensband tussen mij, als onderzoeker, en de verteller. Dit moment startte altijd met een kennismaking, waarin ik uitlegde wat het doel van het onderzoek was, zonder eventuele hypothesen prijs te geven.⁶⁷ Vervolgens overliepen we de identificatiefiche, een document dat persoonlijke gegevens bevat die inzicht kunnen geven in de achtergrond van de verteller. Die fiche, samen met de interviewfiche die ik achteraf zelf invulde, hielp me om iedere verteller in de juiste context te plaatsen.⁶⁸ Tot slot vroeg ik vooraf het interview nog even de toestemming voor een geluidsopname van het gesprek. Ik benadrukte dat de opname uitsluitend voor eigen gebruik diende, namelijk voor de transcriptie van het interview, en dat die achterna zou worden verwijderd. Inzake hun privacy was dit voor sommige vertellers belangrijk.⁶⁹ Zo gaf Kathy aan dat de aanwezigheid van de geluidsopname haar ongemakkelijk maakte en haar terughield om een privékwestie te delen: *“Uhm, weet je wat ook? Ik was heel vroeg... Ja, dat gaat daar nu ook op staan hé? [wijst naar mijn gsm]”⁷⁰*

Het interview *an sich* is een cruciaal component binnen dit onderzoek. Ik koos ervoor om met semigestructureerde interviews te werken, omdat zo de ruimte wordt gelaten voor de verteller om een eigen verhaal te construeren, maar ook een duidelijke lijn behouden blijft richting het onderzoek.⁷¹ De vraagstelling varieert van open vragen tot meer gedetailleerde bijvragen. Vooral meningsvragen zijn erg belangrijk voor het verkrijgen van persoonlijke en emotionele antwoorden. Daarbij is de volgorde van de vragen een niet te verwaarlozen element. Het is immers beter om te beginnen met een aantal eenvoudige vragen die de herinnering aanwakkeren.⁷² Halverwege het interview kan er ruimte worden gemaakt voor moeilijkere vragen, zoals “herinnert u nog een moment van intens verdriet of geluk in uw jeugd?”.⁷³

⁶⁶ Griet. Persoonlijk interview, 18 september 2024; Marie-Paule. Persoonlijk interview, 18 september 2024.

⁶⁷ Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 71-72; Beth L. Leech, ‘Asking Questions: Techniques for Semistructured Interviews’, *PS: Political Science & Politics* 35, nr. 4 (december 2002): 665-66.

⁶⁸ Chantal Bisschop en Centrum Agrarische Geschiedenis, *Leren luisteren: Een handleiding voor mondelinge geschiedenis van landbouw, voeding en landelijk leven* (Centrum Agrarische Geschiedenis, 2017), 17, 41-42. Zie bijlage B voor de “identificatiefiche” en C voor de “interviewfiche”, naar voorbeeld van Chantal Bisschop.

⁶⁹ Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 73-75.

⁷⁰ Kathy. Persoonlijk interview, 7 oktober 2024.

⁷¹ Beth L. Leech, ‘Asking Questions: Techniques for Semi structured Interviews’, *PS: Political Science & Politics* 35, nr. 4 (December 2002): 665.

⁷² Dilena, “Listening against the grain”, 45-46; Leech, ‘Asking Questions’, 666.

⁷³ Leech, ‘Asking Questions’, 666; Zie bijlage D voor de volledige vragenlijst.

Bovendien zou er meer emotie worden gedeeld naargelang het einde van het interview, wat mogelijks te maken heeft met de toegenomen vertrouwensband tussen verteller en interviewer.⁷⁴

Tijdens het interview neemt de interviewer in eerste plaats de rol van aandachtige luisteraar op. Paul Thompson benadrukt dit in zijn beschrijving van een goede interviewstijl: “You are always prepared to drop your questions, just listen, and in the early stages of the interview, you try never to interrupt, you try to get the person flowing, and only then you introduce your questions.”⁷⁵ De houding van de onderzoeker draagt ook bij aan het geruststellen van de verteller. Politicologe Beth Leech schreef in het artikel ‘Asking Questions’ dat een interviewer zich op een manier moet gedragen waardoor vertellers ook daadwerkelijk met je willen praten. Concreet raadt ze aan om de verteller als ervaringsdeskundige te benaderen en om non-verbale en verbale communicatie actief in te zetten als bewijs voor de aandachtigheid.⁷⁶ Bleyen en Van Molle spreken in dit verband over “empathisch luisteren”⁷⁷, waarmee ze aangeven dat de interviewer niet enkel een zwijgzame, maar ook een empathische rol opneemt. Zo liet ik stiltes, maar bevestigde ik ook dat ik luisterde en begreep wat ze vertelden, zonder me nadrukkelijk in het gesprek te mengen. Wanneer sommige vertellers hun deskundigheid in vraag stelden, wees ik hen erop dat net hun persoonlijke ervaringen van grote waarde zijn voor mijn onderzoek. De interviewer moet dus een evenwicht zoeken tussen afstand en betrokkenheid. Zo liet ik de verteller aan het woord, maar was ik tegelijk aanwezig als meelevende en aandachtige gesprekspartner.⁷⁸

Zoals bij elk historisch onderzoek, verliep ook mijn onderzoeksproces via een zekere mate van *trial-and-error*, wat zich in het bijzonder liet voelen bij de start van de mondelinge interviews. Een eerste uitdaging betrof dus het vinden van geschikte vertellers. Zo kwam ik bijvoorbeeld in contact met het woonzorgcentrum Het Heiveld in Gent, waar ik een aanzienlijk aantal interviews kon afnemen. Echter, veel bewoners van het woonzorgcentrum hadden moeite om de vragen volledig te begrijpen en gleden tijdens het vertellen geregeld af naar gebeurtenissen in het heden, eerder dan zich te focussen op herinneringen uit het verleden. Toch bood deze omgeving een waardevolle leerervaring voor het ontwikkelen van mijn interviewvaardigheden. Het maakte me tevens bewust van een belangrijk aspect van mondelinge geschiedenis: soms ligt de waarde niet enkel in het verkrijgen van gestructureerde antwoorden, maar juist in de manier waarop verhalen spontaan verteld worden.

1.3. Mijn rol als interviewer: positionaliteit en reflexiviteit

Mondelinge bronnen ontstaan binnen een sociale relatie tussen verteller en interviewer. Het is daarom belangrijk om te erkennen dat ik als interviewer een actieve rol speel in de constructie

⁷⁴ Dilena, “‘Listening against the grain’”, 45-46.

⁷⁵ Thompson, ‘Pioneering the Life Story Method’, 83.

⁷⁶ Leech, ‘Asking Questions’, 666-68.

⁷⁷ Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 95.

⁷⁸ Ibid, 95-98.

van mijn bronnen. Niet alleen ben ik initiatiefnemer van dit onderzoek, mijn interesse in het onderwerp en mijn zoektocht naar geschikte vertellers brengen onvermijdelijk een bepaalde mate van subjectiviteit met zich mee.⁷⁹ Binnen mijn rol als onderzoeker, maar ook als persoon, neem ik een specifieke positie in binnen de maatschappij. In de literatuur wordt dit benoemd als “positiona­liteit”:

“Positionality reflects the position the researcher has taken within a given research study. Some aspects of positionality are fixed such as gender and race while others are subjective such as personal experiences.”⁸⁰

Mijn positie heeft invloed op mijn kijk op de wereld, de vragen die ik stel, en de verhalen die ik opmerk of over het hoofd zie. Het is daarom relevant binnen dit onderzoek om mijn eigen positiona­liteit kort te schetsen.⁸¹ Ik ben een 22-jarige heteroseksuele vrouw, geschoold als historica. Mijn interesse in mondelinge geschiedenis ontstond vanuit de idee dat geschiedenis draait om mensen, en hun verhaal daarbij een waardevolle en soms overziene bron is. Al eerder in mijn academische weg had ik aandacht voor conceptuele en psychologische thema’s in de geschiedenis. Zo schreef ik voor mijn eerstejaarspaper een begrip­sgeschiedenis over de betekenis van *patrie* voor revolutionair Alexandre Gendebien tijdens de Belgische Revolutie, en mijn bachelorproef over de verslaggeving rond hypnose in de Belgische *grande presse* aan het einde van de negentiende eeuw. Die onderwerpen vormen mijn ‘culturele habitus’ als onderzoeker.⁸² Ook mijn persoonlijke interesse voor de jaren 1960, in het bijzonder mijn liefde voor rockmuziek en de seksuele revolutie, kleurt mijn beeld van de periode. Zo betrapte ik mezelf er tijdens sommige interviews op dat ik spontaan vroeg naar de muzikale voorkeuren van de verteller, en oprecht enthousiast werd wanneer iemand bijvoorbeeld vertelde ooit The Kinks live te hebben gezien.⁸³ Zulke momenten tonen aan dat volledige objectiviteit onmogelijk is, maar de betrokkenheid zorgt ervoor dat de onderzoeker interesse uitstraalt en verdieping zoekt. Het is dan ook niet het doel om subjectiviteit in dit onderzoek uit te sluiten, maar om er kritisch bij stil te staan; “Positionality represents a space in which objectivism and subjectivism meet (...) the two exist is [sic: in] a “dialectic relationship”.”⁸⁴

⁷⁹ Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis*, 24, 45-53; Brian Bourke, ‘Positionality: Reflecting on the Research Process’, *The Qualitative Report*, 15 oktober 2014, 1.

⁸⁰ Narendar Manohar e.a., ‘Researcher Positionality in Cross-Cultural and Sensitive Research’, in *Handbook of Research Methods in Health Social Sciences*, onder redactie van Pranee Liamputtong (Singapore: Springer, 2017), 3.

⁸¹ Ibid, 3; Brian Bourke, ‘Positionality: Reflecting on the Research Process’, *The Qualitative Report*, 15 oktober 2014, 2.

⁸² Bornat, ‘Remembering and Reworking Emotions’, 45; Bourke, ‘Positionality’, 2; Lies-An Desae­ver, *Au nom de la patrie? De betekenis van het begrip ‘vaderland’ volgens Alexandre Gendebien, revolutionair tijdens de Belgische Revolutie* (Onuitgegeven eerstejaarspaper, KU Leuven, 2021); Lies-An Desae­ver, *Pers en hypnose, een culturele symbiose? De ontwikkeling van het fenomeen hypnose in de Belgische grande presse op het einde van de negentiende eeuw* (Onuitgegeven bachelorpaper, KU Leuven, 2023).

⁸³ Griet. Persoonlijk interview, 18 september 2024.

⁸⁴ Bourke, ‘Positionality’, 3. Citaat uit: Freire, P. (2000). *Pedagogy of the oppressed* (30th anniversary ed.). New York, NY: Continuum.

De positionaliteit van een onderzoeker hangt ook af van de manier waarop interviewer en verteller elkaar bekijken en benaderen. Factoren zoals leeftijd, gender en sociale achtergrond spelen een rol in die wederzijdse perceptie.⁸⁵ In dit onderzoek is een eerste belangrijke factor het leeftijdsverschil tussen de vertellers en mij als interviewer. De vertellers plaatsen zich in een ander referentiekader dan het mijne; ik word door hen gezien als ‘de jeugd’, wat ook tot uiting komt in hun antwoorden. Er treedt “wij-zij”-taalgebruik op, of er worden vergelijkingen gemaakt tussen het verleden en het heden;⁸⁶ *“Als wij dat vertellen aan onze kleinkinderen die eigenlijk jouw leeftijd hebben, of nog jonger dan, dan denken zij dat wij uit de oertijd komen hè? [Lachen beide]”*⁸⁷ Dit heeft te maken met het verschil in levenservaring tussen verteller en interviewer. Door dit verschil kunnen ze een andere voeling hebben met de vragen, waardoor antwoorden kort blijven, of er wordt soms aangegeven dat de vraag niet van toepassing is op ‘hun tijd’. Tegelijkertijd kan het leeftijdsverschil ook een positieve invloed hebben op de gespreksdynamiek. Zo kunnen vertellers mij als jongere beschouwen als een kleinkind of familielid, wat de drempel verlaagt om persoonlijke verhalen te delen. Bovendien creëert dit verschil ook een zekere afstand, wat noodzakelijk is voor het historisch onderzoek: de verteller neemt automatisch een positie van autoriteit in binnen het interview.⁸⁸

Een tweede factor is gender, in dit geval mijn positie als vrouwelijke interviewer. Historica Rebecca Clifford stelde in haar onderzoek vast dat vrouwelijke vertellers meer spraken over seksualiteit dan mannelijke vertellers: “This is not because these issues were unimportant to men, but because it is not easy for a male interviewee in his late fifties or sixties to discuss these matters openly with a female interviewer in her thirties.”⁸⁹ Ook in mijn eigen interviews merk ik dat vrouwen sneller geneigd zijn om persoonlijke zaken met mij te delen, omdat ze mij als vrouw herkennen. Een voorbeeld hiervan is het bespreken van menstruatie.⁹⁰ Het is belangrijk om stil te staan bij deze verschillen, aangezien mannelijke vertellers mij mogelijk minder makkelijk toelaten in hun gevoelswereld.⁹¹ Daarnaast speelt ook de geografisch-culturele verbondenheid een rol in de positionaliteit van de interviewer. In de interviews met West-Vlaamse vertellers blijkt de gedeelde afkomst van belang, waarbij het *insider-outsider*-principe van toepassing is. De positie als *insider* kan het vertrouwen versterken en de openheid vergroten, dat blijkt bijvoorbeeld uit de toename aan details over de omgeving die verschillende West-Vlamingen met mij deelden;⁹² *“Weet je de rijkswacht hier in Kortrijk*

⁸⁵ Manohar e.a., ‘Researcher Positionality in Cross-Cultural and Sensitive Research’, 3.

⁸⁶ Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 75-76.

⁸⁷ Isolde. Persoonlijk interview, 30 september 2024.

⁸⁸ Manohar e.a., ‘Researcher Positionality in Cross-Cultural and Sensitive Research’, 7-8; Bleyen, *Doodgeboren*, 75-76, 95-98.

⁸⁹ Rebecca Clifford, ‘Emotions and Gender in Oral History: Narrating Italy’s 1968’, *Modern Italy* 17, nr. 2 (mei 2012): 217.

⁹⁰ Annemie. Persoonlijk interview, 27 januari 2024; Diane. Persoonlijk interview, 30 januari 2024; Helene. Persoonlijk interview, 20 september 2024; Kathy. Persoonlijk interview, 7 oktober 2024.

⁹¹ Clifford, ‘Emotions and Gender in Oral History’, 217-18; Manohar e.a., ‘Researcher Positionality in Cross-Cultural and Sensitive Research’, 4-6.

⁹² Manohar e.a., ‘Researcher Positionality in Cross-Cultural and Sensitive Research’, 8-10.

zijn?”⁹³ Tegelijkertijd biedt een *outsider*-positie, bijvoorbeeld door generatieverschil of in de interviews met Oost-Vlamingen, een waardevol perspectief. Het zorgt ervoor dat zaken minder vanzelfsprekend worden gezien, wat het onderzoek naar de verbanden tussen de sociale context en het vertelde narratief stimuleert.⁹⁴

Tot slot zijn gedeelde ervaringen ook een factor van de positionaliteit van de onderzoeker.⁹⁵ In mijn eigen onderzoek merkte ik bijvoorbeeld een enorm verschil van begrip voor een specifieke emotionele gebeurtenis. Toen ik in januari 2024 enkele interviews afnam, vond ik het opmerkelijk dat nagenoeg elke verteller bij de vraag “Kunt u nog een moment van intens geluk of verdriet herinneren?” sprak over het verlies van een ouder, broer of zus. Op dat moment bekeek ik hun antwoorden van een afstand, maar zonder volledig te begrijpen waarom dit verlies voor hen zoveel betekende. Pas toen mijn vader een maand later overleed, begreep ik wat de impact van zo’n gebeurtenis op iemands leven kan zijn. Sindsdien kleuren mijn rouwgevoelens onvermijdelijk mijn blik op de interviews. Toch denk ik dat mijn analyse zonder die persoonlijke ervaring te mild en oppervlakkig was gebleven. Zoals historica Alice Kessler-Harris opmerkt:

“I think that to become emotionally involved, while it’s true that it violates the first canon of the historian, which is objectivity, nevertheless, puts you intimately into a situation and thus enables you to understand it in way, I think, you can’t understand it if you remain outside the situation.”⁹⁶

Binnen mondelinge geschiedenis is empathie en herkenning dus een goed aanknopingspunt, maar het blijft belangrijk om het gesprek open te houden en projectie te vermijden.

Zoals in de vorige paragraaf werd aangehaald, moet er ook een bepaalde afstand blijven binnen het historisch onderzoek. Die afstand kan worden aangegeven binnen het interview via enkele technieken zoals het toelaten van stiltes, het centraal zetten van de verteller en actief te luisteren zonder zich als onderzoeker te mengen in het interview.⁹⁷ Bovendien is het besef van je eigen positie als onderzoeker en als persoon een vorm van afstand nemen.⁹⁸ Daarnaast is positionaliteit geen statisch gegeven, maar het verandert doorheen het onderzoeksproces; van de eerste contacten leggen en het afnemen van de interviews, tot het transcriberen, analyseren en interpreteren van de mondelinge bronnen. In elk van die fases neemt de onderzoeker een andere rol aan. Ook persoonlijke ervaringen buiten het onderzoek, zoals het verlies van een dierbare, kunnen die positie beïnvloeden. Het bewustzijn van die veranderlijkheid, en de

⁹³ Henk. Persoonlijk interview, 20 september 2024.

⁹⁴ Manohar e.a., ‘Researcher Positionality in Cross-Cultural and Sensitive Research’, 8-10.

⁹⁵ Manohar e.a., 12-13.

⁹⁶ Alice Kessler-Harris, geciteerd in Ronald Grele, ed. *Envelopes of Sound: The Art of Oral History* (Chicago: Precedent Publishing Company, 1975), 81-82, aangehaald in Valerie Yow, “‘Do I like Them Too Much?’: Effects of the Oral History Interview on the Interviewer and Vice-Versa”, *The Oral History Review* 24, nr. 1 (1997): 57.

⁹⁷ Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 95-98; Leech, ‘Asking Questions’, 666-68.

⁹⁸ Yow, “‘Do I like Them Too Much?’”, 70-71.

voortdurende reflectie daarop, zijn van belang om de balans tussen afstand en betrokkenheid op een kritische manier te blijven benaderen.⁹⁹

Hoofdstuk 2: Geheugen en emoties, een unieke methode

2.1. *Emoties binnen herinnering en geheugen*

De basis van mondelinge bronnen zijn het geheugen en de herinnering van de vertellers, die een veranderlijk en complex karakter vertonen. Allereerst is het belangrijk om een onderscheid te maken tussen geheugen en herinnering. Het geheugen kan gezien worden als de bron van waaruit de herinneringen voortkomen, terwijl de herinnering het narratief is van die bron in het heden. Wat in het geheugen wordt opgeslagen, wordt verwerkt en bewaard in specifieke delen van het brein. Voor autobiografische informatie is dat in het “episodisch geheugen”, ook wel het “autobiografische geheugen” genoemd.¹⁰⁰ Herinneringen worden echter niet uitsluitend intern of psychologisch gevormd, net zoals dat bij emoties ook het geval is. Herinneringen komen vaak tot stand binnen sociale interacties of praktijken, in dit onderzoek namelijk via de context van het interview. Ze kunnen niet worden gelijkgesteld aan objectieve, feitelijke kennis, aangezien ze beïnvloed worden door de omgeving van een individu. Het is daarom zinvoller om als historica op zoek te gaan naar de authenticiteit van het narratief dan naar feitelijkheden. Herinneringen bieden namelijk bij uitstek inzicht in het verleden vanuit de waardering en ervaring van historische gebeurtenissen, en kunnen zo een nuance aanbrengen ten opzichte van andere bronnen.¹⁰¹

Herinneringen zijn minder uniek en persoonlijk dan vaak wordt verondersteld. Ze worden in sterke mate beïnvloed door de sociale, culturele en politieke context waarin individuen zich bevinden, zoals familie, gemeenschap en nationale identiteit.¹⁰² De socioloog Maurice Halbwachs introduceerde hiervoor het concept “collectief geheugen”, dat door Bleyen en Van Molle als volgt wordt beschreven: “Samenlevingen en groepen produceren algemeen aanvaarde narratieve repertoires voor de representatie van hun verleden.”¹⁰³ Dit collectieve geheugen beïnvloedt individuele herinneringen, waardoor bepaalde gebeurtenissen vertekend worden herinnerd of doelbewust verdrongen. Zowel grotere historische narratieven als alledaagse herinneringen worden bijgestuurd door het algemeen beeld van een bepaalde historische periode. De persoonlijke herinnering aan een periode kan dus verschillen van wat

⁹⁹ Manohar e.a., ‘Researcher Positionality in Cross-Cultural and Sensitive Research’, 13.

¹⁰⁰ Lynn Abrams, *Oral History Theory*. (Londen: Routledge, 2010), 83

¹⁰¹ Gerben Westerhof, ‘Oud en nieuw: Het levensverhaal van ouderen in een veranderende samenleving’, in *Persoonlijk verleden: over geschiedenis, individu en identiteit*, onder redactie van P. M. M. Klep, Carla Hoetink, en Thijs Emons (Amsterdam: Aksant, 2005), 71-72; Kees Ribbens, ‘Tussen verleden en geschiedenis: Omzien met open vizier’, in *Persoonlijk verleden: over geschiedenis, individu en identiteit*. (Amsterdam: Aksant, 2005), 12; Lynn Abrams, *Oral History Theory*. (Londen: Routledge, 2010), 83; Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 86-89.

¹⁰² Abrams, *Oral History Theory*., 96-100; Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 90.

¹⁰³ Halbwachs, Maurice, and Lewis Alfred Coser. *On Collective Memory*. (Chicago (Ill.): University of Chicago press, 1992), geciteerd in: Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 90.

de media daarover vertelt. Zo schetst historica Lynn Abrams dat met het passende voorbeeld van de mythische jaren 1960.¹⁰⁴ Daarnaast schreef ze:

“An oral history source based on memory offers up insight into the interplay between the self and society, between past and present and between individual experience and generalized account; in addition, it will often provide emotional content that a written version of the same story will not.”¹⁰⁵

Daarmee wordt het aanknopingspunt met emotiegeschiedenis gemaakt. Wat mensen zich herinneren zijn immers de momenten die voor hen het meest indruk hebben gemaakt en waar de meeste emoties mee zijn verbonden;¹⁰⁶ “Individuals are more likely to remember emotion-arousing events.”¹⁰⁷ Daarbij is vastgesteld dat negatieve ervaringen gemakkelijker herinnerd worden dan positieve momenten. Echter, negatieve gebeurtenissen zouden minder gedetailleerd worden herinnerd en vaak verteld worden aan de hand van feitelijkheden om negatieve emoties te vermijden. Toch toont dit hoe sterk emoties en herinneringen met elkaar verbonden zijn, en waarom interviews binnen dit onderzoek, en breder emotieonderzoek, een waardevolle bron blijken.¹⁰⁸

Hoewel emoties en herinnering dus een duidelijk verband houden, is de aard van emotie binnen het geheugen eerder complex. Binnen de cognitieve neurowetenschappen wordt dat verband tevens erkend. Een centrale rol speelt de amygdala, een hersenstructuur die betrokken is bij zowel emotionele verwerking als geheugenopslag. Herinneringen aan emoties worden opgeslagen binnen het autobiografisch geheugen, dat eerder al aan bod kwam, en meer specifiek binnen het “flashbulb”-geheugen.¹⁰⁹ Hoewel herinneringen aan emotionele gebeurtenissen vaak accuraat zijn, blijken emoties *an sich* minder nauwkeurig te worden herinnerd.¹¹⁰ Volgens Christianson en Safer is het wel mogelijk om emoties te herwinnen door terug te denken aan de oorzaak van de emoties; “by recalling the circumstances, one can presumably reinstate the emotional feelings.”¹¹¹ Met oog op de analyse is het daarom relevanter om te kijken naar de praktijken die tot emoties hebben geleid, dan de heropleving van emoties te bewerkstelligen. In

¹⁰⁴ Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis*, 90-91; Abrams, *Oral History Theory*, 96-100.

¹⁰⁵ Abrams, 81.

¹⁰⁶ Ibid, 87; Sven-Åke Christianson en Martin A. Safer, ‘Emotional events and emotions in autobiographical memories’, in *Remembering our Past: Studies in Autobiographical Memory*, onder redactie van David C. Rubin (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 219-20; Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 86-87.

¹⁰⁷ Christianson en Safer, ‘Emotional events and emotions in autobiographical memories’, 219.

¹⁰⁸ Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 87-88; Abrams, *Oral History Theory*, 87-88; Christianson en Safer, ‘Emotional events and emotions in autobiographical memories’, 237-38.

¹⁰⁹ Abrams, *Oral History Theory*, 83

¹¹⁰ Christianson en Safer, ‘Emotional events and emotions in autobiographical memories’, 219, 222, 237-38; Abrams, *Oral History Theory*, 83; Kevin S. LaBar en Roberto Cabeza, ‘Cognitive Neuroscience of Emotional Memory’, *Nature Reviews Neuroscience* 7, nr. 1 (januari 2006): 54-62.

¹¹¹ Christianson en Safer, ‘Emotional events and emotions in autobiographical memories’, 231.

volgende paragraaf wordt verduidelijkt hoe emoties uit herinneringen kunnen worden gehaald, om ze vervolgens binnen de bredere emotionele cultuur van de jaren 1960 te plaatsen.¹¹²

2.2. *Emoties analyseren*

Emotieonderzoek op basis van interviews vereist een methode die aansluit bij de specifieke kenmerken van mondelinge geschiedenis als bron. Gebaseerd op verschillende pionierswerken onderscheid ik in mijn analyse drie niveaus waarop in de interviews wordt gefocust: de talige informatie, de non-verbale signalen en het bredere geheel.

Taal biedt toegang om te spreken over emoties, en die emotionele concepten zijn sterk verbonden met de cultuur waarin ze plaatsvinden.¹¹³ Historica Jenny Harding benoemt dit binnen de interviewcontext als “emotion talk”: “[It’s] part of the production of subjectivities, social realities and power relations.”¹¹⁴ Via de emotiewoorden die een verteller gebruikt, kunnen gevoelens benoemd en overgebracht worden. Die emotiewoorden verwijzen naar directe emotionele toestanden (zoals boos, blij, verdrietig), of kunnen indirect gevoelens overbrengen door hun connotatie (zoals saai of gezellig).¹¹⁵ Andere talige manieren om emoties op een indirecte manier over te brengen zijn metaforen en uitdrukkingen. Bovendien verwijst een metafoor naar de intensiteit van de emotie die gekoppeld is aan de herinnering; “Metaphors and figurative language demonstrate what is important to the interviewee, and how they understand, remember and assign meaning to that memory.”¹¹⁶ Ook *reported speech*, waarbij de verteller gesprekken uit het verleden nabootst, brengt emotionele informatie over binnen een herinnerde sociale interactie. Het toevoegen van een derde spreker aan het interview maakt de sociale relatie zichtbaar waarin emotie werd ervaren.¹¹⁷ Dit sluit aan bij de visie van Batja Mesquita, die emoties niet ziet als individuele innerlijke toestanden, maar als relationele fenomenen.¹¹⁸ Zo zet ze in haar “OURS-model”¹¹⁹ (OUtside, Relational an Situated) uiteen dat “emoties [worden] opgemerkt en onthouden aan de hand van hun situationele context en de rol die ze spelen in relatie tussen mensen.”¹²⁰

Emotiewoorden mogen niet worden verward met wat William Reddy “emotives” noemt: “Emotives are translations into words about, into “descriptions” of, the ongoing translation tasks (...) [they] are influenced directly by, and alter, what they “refer” to.”¹²¹ Die

¹¹² Scheer, ‘Are Emotions a Kind of Practice (and Is That What Makes Them Have a History)?’, Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 91-92.

¹¹³ Batja Mesquita, *De emoties tussen ons: hoe cultuur onze emoties bepaalt*, Eerste druk (Gent: Borgerhoff & Lamberigts, 2024), 187; Susan R. Fussell, *The Verbal Communication of Emotions: Interdisciplinary Perspectives* (Hillsdale: Erlbaum, 2002), 1.

¹¹⁴ Harding, ‘Talk About Care’, 35.

¹¹⁵ Ibid, 33, 40; Mesquita, *De emoties tussen ons*, 187-89, 194-95; Dilena, ““Listening against the grain””, 46.

¹¹⁶ Dilena, ““Listening against the grain””, 46.

¹¹⁷ Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 55.

¹¹⁸ Mesquita, *De emoties tussen ons*, 47-50.

¹¹⁹ Ibid, 48.

¹²⁰ Ibid, 52.

¹²¹ Reddy, *The Navigation of Feeling*, 105.

“emotives” zijn taalhandelingen die niet alleen gevoelens verwoorden, maar die ook beïnvloeden en vormgeven. In dit onderzoek worden ze betrokken bij de analyse, omdat ze aansluiten met Monica Scheers concept van “emotional practices”:

“Emotions not only follow from things people do, but are themselves a form of practice, because they are an action of a mindful body (...) this feeling subject is not prior to but emerges in the doing of emotion (...) a definition of emotion must include the body and its functions (...) shaped by habitual practices.”¹²²

Binnen het talige niveau wordt dus niet alleen gelet op het woordgebruik van de vertellers, maar ook op de inhoud van het vertelde. De focus ligt namelijk niet op wat de vertellers ‘echt’ hebben gevoeld, maar hoe zij die emoties hebben geuit en gereguleerd binnen hun sociale context. Herinneringen geven immers eerder inzicht in de omstandigheden waarin emoties plaatsvonden, dan in de ervaring van de emotie zelf.¹²³

Het tweede niveau binnen de analyse richt zich op non-verbale communicatie: “It is generally acknowledged that the nonverbal channel carries important information about emotional expressions.”¹²⁴ Onder non-verbale communicatie vallen gezichtsuitdrukkingen, lichaamstaal en paralinguïstisch gedrag, zoals timing, ritme, toonhoogte, zuchten en lachen.¹²⁵ Daarbij wordt ook geluisterd naar stiltes tijdens het interview, want “emotions can be conveyed by silence as much as by speech.”¹²⁶ Echter, non-verbale communicatie zegt meer over de interviewcontext, dus over het heden, dan over het verleden. Bovendien zegt het weinig over het ‘waarom’ van een emotionele reactie. Verbale informatie blijft noodzakelijk om inzicht te krijgen in de omstandigheden waarin een emotie zich voordoet;¹²⁷

“The verbal channel might become even more important when people are talking about their past emotions or about feelings that they are not necessarily experiencing at the moment of interviewing, at least not with the same intensity.”¹²⁸

Desondanks kunnen er ook waardevolle conclusies getrokken worden uit non-verbale signalen. Zo kunnen ze tonen hoe een verteller zich tot het verleden verhoudt. Een spottende lach kan bijvoorbeeld wijzen op een evaluatie van een vroegere situatie vanuit het heden.¹²⁹ In het citaat “Ja, de was, dat was het één en het ander [lacht]”¹³⁰, laat de lach zien dat het huishouden nu

¹²² Scheer, ‘Are Emotions a Kind of Practice (and Is That What Makes Them Have a History)?’, 220.

¹²³ Ibid, 209-17; Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 91-92; Christianson en Safer, ‘Emotional events and emotions in autobiographical memories’, 231.

¹²⁴ Khiet P. Truong e.a., ‘Towards Modeling Expressed Emotions in Oral History Interviews: Using Verbal and Nonverbal Signals to Track Personal History Narratives’, *Digital Scholarship in the Humanities* 29, nr. 4 (2014): 623.

¹²⁵ Ibid, 623; Dilena, “Listening against the grain”, 47.

¹²⁶ Clifford, ‘Emotions and Gender in Oral History’, 210.

¹²⁷ Fussell, *The Verbal Communication of Emotions*, 2; Truong e.a., ‘Towards Modeling Expressed Emotions in Oral History Interviews’, 624; Dilena, “Listening against the grain”, 47.

¹²⁸ Truong e.a., ‘Towards Modeling Expressed Emotions in Oral History Interviews’, 624.

¹²⁹ Clifford, ‘Emotions and Gender in Oral History’, 218.

¹³⁰ Annemie. Persoonlijk interview, 27 januari 2024.

op een andere manier wordt beleefd. De huidige houding benadrukt de last die men vroeger ervaarde. Zulke evaluaties verwijzen ook vaak naar ideaalbeelden of sociale normen, en geven inzicht in hoe vertellers hun identiteit en zelfbeeld vormgeven.¹³¹

Tot slot wordt er binnen de analyse gefocust op het bredere geheel: hoe onderscheid ik het heden van het verleden? Hoe kunnen geloofwaardige inzichten uit mijn interviews worden gehaald? En wat zeggen individuele ervaringen over een algemene emotionele cultuur? Het pionierswerk ‘Erinnerte Liebe’ van Benno Gammerl biedt daarop belangrijke antwoorden.¹³² Hij stelt dat de geloofwaardigheid van een vertelling toeneemt als er samenhang bestaat tussen vier niveaus: de inhoud van het verhaal, de narratieve structuur, het zelfconcept van de verteller en de sociaal-culturele context. Gammerl benadrukt tevens dat onderzoek naar emoties in interviews niet kwantitatief mag worden beschouwd. Toch kan vergelijking tussen verhalen leiden tot bredere inzichten. Door interviews naast elkaar te leggen, worden patronen, contrasten en overeenkomsten zichtbaar, die vervolgens historisch geïnterpreteerd kunnen worden. Daarbij is een heterogene groep vertellers belangrijk, aangezien factoren zoals gender, leeftijd en culturele achtergrond invloed hebben op hoe emoties worden herinnerd en verwoord. Die variatie stelt de onderzoeker in staat om emoties niet enkel individueel, maar ook relatief en situationeel te duiden.¹³³ Concreet betekent dit dat in de analyse wordt gekeken naar wat er verteld wordt, hoe het verhaal wordt opgebouwd, welk zelfbeeld de verteller construeert, en welke historische context daarmee samenhangt. Binnen dit onderzoek ligt de nadruk op het verschil tussen opgroeien in de stad of op het platteland, omdat die ruimtelijke dimensie mogelijk nieuwe patronen binnen de emotionele cultuur van de jaren 1960 blootlegt.

¹³¹ Clifford, ‘Emotions and Gender in Oral History’, 212-15, 218-19; Bleyen en Van Molle, *Wat is mondelinge geschiedenis?*, 143.

¹³² Gammerl, ‘Erinnerte Liebe’.

¹³³ Ibid, 317-20.

Voelen en vertellen: een reflectie

Om dit methodologische deel af te sluiten, is het belangrijk enkele punten met betrekking tot mondelinge geschiedenis en emotieonderzoek verder te nuanceren.

Een eerste punt is de vraag of het geheugen van ouderen wel optimaal is voor historisch onderzoek. Daarover schreef Lynn Abrams in het boek *The Oral History Theory* dat het geheugen van ouderen evenwaardig is aan dat van jongere generaties, omdat het belang van herinnering niet afhankelijk is van de leeftijd.¹³⁴ Daarnaast verklaren psychologische theorieën dat de jeugd, als formatieve levensfase, mensen op latere leeftijd het best bijblijft, aangezien dat het moment is wanneer de eigen identiteit vorm krijgt.¹³⁵ Echter, dit onderzoek mag niet vervallen in het stereotype dat ouderen in het verleden leven. Verhalen waarbij er wordt teruggeblikt op het verleden, dragen ook bij aan de constructie van de eigen identiteit.¹³⁶ Het persoonlijk levensverhaal van de verteller wordt tevens beïnvloed door collectieve herinneringen. Het is daarom de taak voor de historicus om het persoonlijke van het publieke discours te onderscheiden, wat kan door te luisteren naar de persoonlijke ervaring, en dus de emoties binnen de herinnering.¹³⁷

In dat verband benadrukt Gammerl de waarde van mondelinge bronnen voor het onderzoek naar emoties: [Verhalen over herinnerde gevoelens illustreren op bijzondere wijze de niet-onderscheidbaarheid van objectiviteit en subjectiviteit]”¹³⁸ Dit citaat wijst op de verwevenheid van subjectiviteit, mondelinge bronnen en emoties. De dichotomie tussen de innerlijke beleving en de uiterlijke expressie vormt daarbij een belangrijk methodologisch aandachtspunt. Het doel is niet om de ‘echte’ emotie op te sporen: “Oral history may not offer a direct window onto past emotions, but it exposes the contrast between remembered past feelings and present reinterpretations.”¹³⁹ In dit onderzoek wordt dan ook niet gezocht naar ‘objectiviteit’, maar naar herinnerde emoties binnen de context en de praktijk van het vertelde. Die benadering sluit aan bij de praktijktheorie van Scheer, die stelt dat emoties *an sich* een praktijk zijn, eerder dan louter innerlijke gevoelens. Emoties bewegen doorheen historische contexten, sociale relaties, lichamen, ruimtes, individuen en groepen.¹⁴⁰

De meerwaarde van de combinatie van mondelinge geschiedenis en emotiegeschiedenis werd in eerdere werken al aangestipt. Zo kaartte Rebecca Clifford het ontorechte hiaat in de historiografie aan:

“It is surprising that those interested in emotions in history have so rarely turned to oral sources. It is equally surprising that so few oral historians work explicitly with emotions,

¹³⁴ Abrams, *Oral History Theory*, 90.

¹³⁵ Westerhof, ‘Oud en nieuw: Het levensverhaal van ouderen in een veranderende samenleving’, 59.

¹³⁶ Ibid, 61, 71. Zie ook deel 2, hoofdstuk 1, paragraaf 1: Het ‘ik’ binnen het narratief van de jaren 1960.

¹³⁷ Abrams, *Oral History Theory*, 100.

¹³⁸ Gammerl, ‘Erinnerte Liebe’, 317. Origineel in het Duits: “‘Erzählungen über erinnerte Gefühle verdeutlichen die Ununterscheidbarkeit von Objektivität und Subjektivität in besonderer Weise.’”

¹³⁹ Clifford, ‘Emotions and Gender in Oral History’, 219.

¹⁴⁰ Scheer, ‘Are Emotions a Kind of Practice (and Is That What Makes Them Have a History)?’

although many use the emotional content of their interviews implicitly. Oral sources, after all, offer a window onto intimate feelings.”¹⁴¹

In haar werk roept ze op tot verder onderzoek naar emotiegeschiedenis en herinnering van de jaren 1968; een uitnodiging die dit onderzoek dus beantwoordt.¹⁴² Ook Gammerl benadrukte reeds de meerwaarde van de twee disciplines:

“[Mondelinge geschiedenis maakt de weg vrij voor een concept van emoties dat ze plaatst op ‘de drempel waar het niet-culturele is gecodeerd in de cultuur, waar lichaam, cognitie en cultuur samenkomen en samensmelten’.]”¹⁴³

Tot slot legt de gelaagdheid van emotiegeschiedenis, en bij uitbreiding mondelinge geschiedenis, een bijzondere nadruk op de nood aan multidisciplinariteit en interdisciplinariteit. Bevindingen van neurowetenschappers, psychologen, sociologen, antropologen alsook linguïsten kruisen elkaar in dit type onderzoek.¹⁴⁴ Historici nemen daarbij een actieve rol op, waarbij interpretatie van het gevoelsleven vanuit de mondelinge bron wordt ingebed in een historische context. De veelheid aan perspectieven brengt nuance, persoonlijkheid, diepgang en wetenschap.

Dit methodologische deel heeft aangetoond dat emotieonderzoek via mondelinge bronnen, mits kritisch geanalyseerd, van grote waarde kan zijn binnen de historiografie. Van de praktische overwegingen tot de theoretische uitdieping van de methode, dit deel vormt de basis voor het inhoudelijke deel dat volgt.

¹⁴¹ Clifford, ‘Emotions and Gender in Oral History’, 210.

¹⁴² Ibid, 219.

¹⁴³ Gammerl, ‘Erinnerte Liebe’, 341. Origineel in het Duits: “Die Oral Historie ebnet ... einem Begriff von Emotionen den Weg, der diese auf ‘der Schwelle, wo das Nicht-Kulturelle in der Kultur verschlüsselt ist, wo Körper, Kognition und Kultur konvergieren und verschmelzen’, verortet.”

¹⁴⁴ Enkele voorbeelden van multidisciplinaire werken: Mesquita, *De emoties tussen ons*; Fussell, *The Verbal Communication of Emotions*; LaBar en Cabeza, ‘Cognitive Neuroscience of Emotional Memory’; Truong e.a., ‘Towards Modeling Expressed Emotions in Oral History Interviews’.

Deel II: De jaren 1960, een emotionele cultuur in Vlaanderen

Het begrip “emotionele cultuur” verwijst, zoals historica Katie Barclay aangeeft, naar het geheel van normen, waarden, overtuigingen en gedragspraktijken met betrekking tot emoties binnen een samenleving. Het bepaalt hoe emoties worden ervaren, geuit, gereguleerd en gewaardeerd binnen een sociale context. Een emotionele cultuur kan variëren afhankelijk van factoren, zoals gender, sociale achtergrond en geografische context, die het gevoelsleven en de beleving van het individu mede vormgeven.¹⁴⁵ Historicus Benno Gammerl spreekt in dit verband over “emotional styles”, die hij omschrijft als “the experience, fostering, and display of emotions, and [which] oscillate between discursive patterns and embodied practices as well as between common scripts and specific appropriations.”¹⁴⁶ In zijn theorie benadrukt hij in het bijzonder dat het emotionele gedrag en de ervaring van mensen varieert afhankelijk van de ruimtelijke context. Zo gedragen mensen zich, bijvoorbeeld, emotioneel anders wanneer ze een vriend tegenkomen op café dan wanneer die ontmoeting plaatsvindt in de kerk.¹⁴⁷ Bovendien onderstreept Gammerl dat “such impacts of spatial structures on emotional patterns and practices [are] indispensable when, for instance, engaging in comparison of emotional styles in urban and rural contexts.”¹⁴⁸

Om de diversiteit van de emotionele cultuur in jaren 1960 te begrijpen, werden, zoals eerder vermeld, achttien vertellers met een verschillende achtergrond aan het woord gelaten. De volgende hoofdstukken bieden een thematische analyse van deze mondelinge bronnen, met aandacht voor het emotionele zelf, de rol van het gezin en de gemeenschap en de relatie tussen technologie en de emotionele cultuur.

Hoofdstuk 1: Het emotionele zelf, identiteit en expressie

1.1. *Het ‘ik’ binnen het narratief van de jaren 1960*

Het ‘ik’, ook wel ‘het zelf’ genoemd, krijgt in de mondelinge verhalen over de jaren 1960 een bijzondere plaats. Het individueel beleefde verleden speelt namelijk een centrale rol in de vorming van de vertellers’ identiteit: je bent het verhaal dat je vertelt. Om te achterhalen welke identiteit in de interviews wordt gepresenteerd, zijn er verschillende aspecten waarop kan worden gelet: karaktertrekken, algemene waarden en normen en diverse sociale rollen. Een individu neemt in de loop van het leven immers verschillende sociale rollen op, zoals die van

¹⁴⁵ Barclay, *Sources for the History of Emotions*, 5.

¹⁴⁶ Benno Gammerl, ‘Emotional Styles - Concepts and Challenges’, 163.

¹⁴⁷ Ibid, 163-66.

¹⁴⁸ Ibid, 165.

kind, (groot)ouder, partner of lid van een bepaalde genderidentiteit.¹⁴⁹ Binnen het persoonlijke narratief grijpen vertellers frequent terug op het verleden om zichzelf te begrijpen, maar ze doen dat vanuit hun huidige positie. Hoewel ouderen zich vaak in termen van het verleden identificeren, spelen dus ook het nu en zelfs de toekomst een belangrijke rol in de constructie van het zelf. Deze wisselwerking tussen heden en verleden vormt een spanningsveld dat, zowel expliciet als impliciet, tijdens het vertellen zichtbaar wordt. Door rekening te houden met de invloed van het heden, is het dus mogelijk om het zelf te situeren in het verleden. Daarbij moet genuanceerd worden dat een persoon niet volledig gedetermineerd wordt door eerdere levenservaringen en dat individuen bewust afstand kunnen nemen. Zo kan het vertelde, ondanks het doorsijpelen van het heden, op een waarachtige manier overeenkomen met de jeugd van de verteller. Die jeugd vormt bovendien een bijzondere fase in de menselijke ontwikkeling. De zogenaamde formatieve fase krijgt een aparte plaats in het biografisch geheugen aangezien het de periode is waarin de basis van de identiteit wordt gevormd.¹⁵⁰

Om beter te begrijpen hoe de vertellers zichzelf identificeerden, werd volgende vraag gesteld: “Hoe zou u zichzelf omschrijven als tiener? En verschilde dat veel van uw tijdsgenoten?” Sommige vertellers vonden het lastig om daarop een antwoord te formuleren: *“Dat weet ik niet. Mezelf? Ja, ik was nogal stil. Ik was geen haantje-de-voorst,”*¹⁵¹ of *“Het is te moeilijk. Ik weet niet hoe ik was. Braaf ook wel, hè? Ook gevoelig.”*¹⁵² Binnen de antwoorden zijn er individuele verschillen, maar op vlak van gender valt een subtiel onderscheid te maken. Vrouwen omschrijven zichzelf veeleer met termen als *“volgzaam”*¹⁵³, *“oprecht”*¹⁵⁴, *“braaf”*¹⁵⁵ en *“timide”*¹⁵⁶, terwijl mannen ook begripen als *“avontuurlijk”*¹⁵⁷, *“rustig”*¹⁵⁸ en *“eigenzinnig”*¹⁵⁹ toevoegen aan het zelfconcept. Dat verschil kan worden begrepen binnen de context van het Vlaamse huishouden in de jaren 1960. Er golden namelijk andere rolverwachtingen voor dochters dan voor zonen. Zo werd er van meisjes in het bijzonder verwacht dat zij zich respectvol, stil en gehoorzaam opstelden. Historica Rebecca Clifford verwijst in haar onderzoek in dit verband naar het ideaal van “the good daughter”.¹⁶⁰ Dat ideaal

¹⁴⁹ Paul Klep, Thijs Emons, en Carla Hoetink, inleiding tot *Persoonlijk verleden: over geschiedenis, individu en identiteit*. (Amsterdam: Aksant, 2005), 7; Westerhof, ‘Oud en nieuw: Het levensverhaal van ouderen in een veranderende samenleving’, 63-65.

¹⁵⁰ Westerhof, ‘Oud en nieuw: Het levensverhaal van ouderen in een veranderende samenleving’, 59-73. Zie ook deel 1, hoofdstuk 2, paragraaf 1: ‘Emoties binnen herinnering en geheugen’ voor meer informatie over het biografische geheugen.

¹⁵¹ Kathy. Persoonlijk interview, 7 oktober 2024.

¹⁵² Griet. Persoonlijk interview, 18 september 2024.

¹⁵³ Jacqueline. Persoonlijk interview, 5 oktober 2024.

¹⁵⁴ Diane. Persoonlijk interview, 30 januari 2024.

¹⁵⁵ Jacqueline. Persoonlijk interview, 5 oktober 2024; Diane. Persoonlijk interview, 30 januari 2024; Griet. Persoonlijk interview, 18 september 2024; Marie-Paule. Persoonlijk interview, 18 september 2024.

¹⁵⁶ Marie-Paule. Persoonlijk interview, 18 september 2024.

¹⁵⁷ Medard. Persoonlijk interview, 4 oktober 2024.

¹⁵⁸ Ivo. Persoonlijk interview, 30 september 2024; Henk. Persoonlijk interview, 20 september 2024.

¹⁵⁹ Edward. Persoonlijk interview, 30 januari 2024.

¹⁶⁰ Clifford, ‘Emotions and Gender in Oral History’, 212-15.

lijkt dus door te klinken in de manier waarop vrouwelijke vertellers zichzelf omschrijven in dit onderzoek.

Naast die gendergebonden context valt op dat vertellers zich doorgaans als braaf, rustig en gehoorzaam typeren. Het begrip “emotionele identiteit”¹⁶¹ staat toe om die tendens verder te verklaren. Zoals Sturkenboom definieert is “emotionele identiteit”:

“a concept to think about the way that a person or a group of persons are linked with or link themselves with particular emotions or emotions in general, with corresponding emotional behaviour, or with the lack thereof.”¹⁶²

Dat begrip kan worden gelinkt aan de context van de jaren 1960 door het te verbinden met het idee van de ‘rebelse tiener’. De toenmalige jeugdcultuur is immers een belangrijk onderdeel van de mythe van mei ’68, waarbinnen tieners zich afzetten tegen de gevestigde autoriteiten, zoals hun ouders, de kerk en de overheid. De collectieve herinnering legt op die manier een externe emotionele identiteit op aan de generatie van de vertellers.¹⁶³ Echter, toen de vraag gesteld werd of zij zichzelf als rebels zagen, antwoordden de vertellers ontkennend. Het is daarbij belangrijk om oog te hebben voor hoe mensen zichzelf spiegelen aan de dominante beelden van hun tijd. Er speelt binnen de narratieven van de vertellers immers een ideaalbeeld van zowel het verleden als het heden mee.¹⁶⁴ Zo contrasteren ze hun eigen identiteit met het heden door de hedendaagse jeugd erbij te betrekken: “*Joengens [kinderen] hadden meer schrik van hun ouders dan nu,*”¹⁶⁵ “*de jeugd is meer lawaaiër*”¹⁶⁶ en “*Griet: de jeugd heeft geen discipline niet meer hè. Marie-Paule: En geen respect.*”¹⁶⁷ Op die manier presenteren ze zichzelf dus als gehoorzamer, ingetogener en braver. Hoewel dat afzettende narratief aantoont dat hun zelfconcept gekleurd is, betekent dit niet dat hun zelfrepresentatie daarom onjuist is. Het kan ook wijzen op veranderende sociale relaties en verhoudingen, waar hoofdstuk twee verder op ingaat.¹⁶⁸

Uit de anekdotes van de vertellers blijkt eveneens dat ze zichzelf iets braver voorstelden dan ze in werkelijkheid waren. Zo maakt het concept ‘rebellie’ daarbij plaats voor onschuldigere termen als ‘kattenkwaad’ of ‘kinderstreken’.

“*Ja, ik moet eerlijk zijn, ik heb eens paar ruiten kapotgeslagen. Zo: “kunt ge die ruit passen met een steen?”*, onder vrienden. Maar die [fabriek] stond toch leeg, werd toch

¹⁶¹ Dorothee Sturkenboom, ‘Understanding Emotional Identities: The Dutch Phlegmatic Temperament as Historical Case-Study’, *BMGN - Low Countries Historical Review* 129, nr. 2 (12 juni 2014): 165.

¹⁶² Ibid.

¹⁶³ Ibid, 163-67; Hooghe, Jooris, en Gunst, *Golden sixties*, 10-11.

¹⁶⁴ Clifford, ‘Emotions and Gender in Oral History’, 211-12.

¹⁶⁵ André. Tijdens persoonlijk interview met Annemie, 27 januari 2024.

¹⁶⁶ Medard. Persoonlijk interview, 4 oktober 2024.

¹⁶⁷ Griet en Marie-Paule. Persoonlijk interview, 18 september 2024.

¹⁶⁸ Gammerl, ‘Erinnerte Liebe’, 317-20; Clifford, ‘Emotions and Gender in Oral History’, 212; Mesquita, *De emoties tussen ons*, 47-50.

*afgebroken. Maar ja, ik weet niet hoe dat noemt? Hoe noemen jullie dat: rebels? Nee, rebels is iets anders hé?”*¹⁶⁹

*“En met een schietlap, in de gracht, schoten wij naar fietsers die passeerden, naar de benen. Maar ja, dat is zo kattenkwaad. Ik denk dat iedereen dat ooit wel gedaan heeft, zo kattenkwaad uitgehaald.”*¹⁷⁰

Daarmee bedoelden de vertellers dat het gedrag dat ze toen vertoonden, niet als afwijkend werd beschouwd. Ze kaderen hun ondeugendheid binnen wat in hun ogen sociaal aanvaardbaar was tijdens de jaren 1960. Ivo verwoordt dit expliciet: *“Maar eigenlijk dingen die niet mogen of die niet mochten, die sociaal niet aanvaard waren?”*¹⁷¹

In de ondeugende verhalen komt tevens een opvallend onderscheid tussen stad en platteland naar voren. Zo verschilde de sociale en fysieke omgeving waarin jongeren hun emoties konden beleven, in deze context dus dingen konden uitsteken.¹⁷² In een stedelijke context maakten jongeren gebruik van publieke ruimtes zoals dancings en cinema’s, waar ze gewaagde films keken of stiekem naar toe gingen.¹⁷³ Op het platteland uitten verhalen over kattenkwaad zich op een andere manier. Jongeren zwommen ‘in den duik’, bliezen kikkers op of haalden streken uit in de weiden. De gelegheidsstructuren, zoals Gammerl die benoemt, waren daar minder publiek, waardoor er meer vrijheid was voor spelplezier.¹⁷⁴ Zo vertelde Ivo: *“We woonden op een boerderij en daar waren veel kinderen uit de buurt die daar kwamen spelen. Wat deden wij: vogels uit hun nesten gaan [schieten].”*¹⁷⁵ Binnen de rurale context kreeg door Claudine het ondeugende gedrag nuance. Zij legde uit dat er binnen haar omgeving weinig mogelijkheden waren om iets sociaal onaanvaardbaar te doen: *Ja, maar kwaad, kon gij in de bossen niet veel kwaad doen, hè?”*¹⁷⁶ Daarnaast kwam ook aan bod dat jongeren zich niet misdroegen, omdat ze daar geen reden voor zagen: *“Het was ook niet nodig. We hadden niks te kort, we moesten kijken wat we deden financieel, maar anders.”*¹⁷⁷ Uit bovenstaande voorbeelden blijkt dat het zelf op een rationele manier afstand neemt van het idee van een rebelse mei ’68-generatie en de hedendaagse jeugd.

1.2. Emotionele identiteit, zelfregulatie en de expressie van emoties

Hoewel veel emotionele herinneringen in de interviews naar voren komen, distantiëren de vertellers, ongeacht hun gender of geografische achtergrond, zich van een expressieve emotionaliteit of het idee van een uitgesproken emotioneel zelf. Zoals Ivo het verwoordt:

¹⁶⁹ Medard. Persoonlijk interview, 4 oktober 2024.

¹⁷⁰ Isolde. Persoonlijk interview, 30 september 2024.

¹⁷¹ Ivo. Persoonlijk interview, 30 september 2024.

¹⁷² Gammerl, ‘Erinnerte Liebe’, 342.

¹⁷³ Zoals gebleken in volgende interviews: Griet. Persoonlijk interview, 18 september 2024; Marie-Paule. Persoonlijk interview, 18 september 2024; Henk en Helene. Persoonlijk interview, 20 september 2024.

¹⁷⁴ Gammerl, ‘Erinnerte Liebe’, 317-20.

¹⁷⁵ Ivo. Persoonlijk interview, 30 september 2024.

¹⁷⁶ Claudine. Persoonlijk interview, 31 januari 2024.

¹⁷⁷ Johanna. Persoonlijk interview, 1 februari 2024.

*“Emotioneel was daar, ik durf dat bijna niet zeggen van mezelf, maar ik was een vrij stabiele.”*¹⁷⁸ Een andere verteller geeft aan: *“Ik ben nooit, echt, emotioneel geweest. (...) Je hebt mensen die voor alles schreien en nog wat, maar bij mij duurt het lang vooraleer dat ze mij tot schreien kunnen toebrengen.”*¹⁷⁹ Of het idee van Jacqueline: *“Ik leef nogal gelijkmatig.”*¹⁸⁰ Deze uitspraken vormen een duidelijke trend binnen de interviews en kunnen worden gelinkt aan het contrast tussen emoties en het Westerse ideaal van een gecontroleerd en rationeel persoon;¹⁸¹ *“Emotions, with their alleged irrationality, would seem to seriously undermine this cultural ideal of personhood.”*¹⁸² Uit de interviews blijkt dat emoties vaak worden beperkt tot negatieve gevoelens zoals verdriet, angst of zorgen. Het is dan ook opvallend dat de vormen van emotie die verbonden zijn met kwetsbaarheid, worden afgewezen. Zo past het emotionele narratief van de vertellers binnen de theorie van psycholoog Anita H. Fischer en mediapsycholoog Jeroen Jansz: *“The primary function of emotion narratives is the repair of person’s status as a responsible member of society, and more specifically of his or her threatened identity.”*¹⁸³ De terughoudendheid tegenover ‘emotioneel zijn’ kan dus begrepen worden als een bevestiging van het dominante Westerse persoonlijkheidsideaal, waarin rationaliteit en zelfbeheersing centraal staan.¹⁸⁴

Ondanks dat ideaalbeeld, werden er in de praktijk wel emoties geuit. Het is vervolgens dus relevant om te gaan kijken hoe emoties werden uitgedrukt, en in welke context de vertellers dat deden. Echter, wanneer hen dit expliciet gevraagd werd, volgden vaak korte antwoorden: *“Niet! Ik uitte dat niet,”*¹⁸⁵ of: *“Nee, nooit, nee. Zelfs als mijn broer verdrongen is, of mijn moeder gestorven is enz. Ik nam mijn verdriet mee en ik verwerk dat zelf, meestal door te werken.”*¹⁸⁶ Het idee van zelfverwerking of de interne beleving van emoties blijkt een duidelijke tendens bij de generatie van de jaren 1960, wat aansluit bij het Westerse persoonlijkheidsideaal. Toch werden emoties soms geuit door ze te delen binnen relaties waarin vertrouwen centraal stonden. Vertellers spraken enkel over gevoelens, of zoals ze het zelf vaak benoemen, ‘problemen’, met mensen bij wie ze zich veilig voelden: dat konden broers of zussen, vrienden, liefdespartners, grootouders en zelfs dieren zijn. Zoals Griet aangaf:

“Griet: Ik vertelde niets thuis van mijn zielenroerselen ofzo.

Interviewer: En dan was je wel open bij uw vriendinnen?

*Griet: Ja, daar was er ook een vorm van groot vertrouwen tussen ons.”*¹⁸⁷

¹⁷⁸ Ivo. Persoonlijk interview, 30 september 2024.

¹⁷⁹ Edward. Persoonlijk interview, 30 januari 2024.

¹⁸⁰ Jacqueline. Persoonlijk interview, 5 oktober 2024.

¹⁸¹ Agneta H. Fischer en Jeroen Jansz, ‘Reconciling Emotions with Western Personhood’, in *Emotions: A Social Science Reader*, onder redactie van Monica Greco en Paul Stenner, Routledge Student Readers (Londen: Routledge, 2008), 166-67, 173.

¹⁸² Ibid, 167.

¹⁸³ Ibid, 168.

¹⁸⁴ Ibid, 173.

¹⁸⁵ Marie-Paule. Persoonlijk interview, 18 september 2024.

¹⁸⁶ Medard. Persoonlijk interview, 4 oktober 2024.

¹⁸⁷ Griet. Persoonlijk interview, 18 september 2024.

Verder kwamen in de jaren 1960 emoties vaak indirect tot uiting, bijvoorbeeld door het schrijven van een brief. *“Ik was een brievenschrijver (...) Ik kon mij dikwijls beter uitdrukken op papier dan mondeling,”*¹⁸⁸ vertelde Ivo. Ook tijdens de dienstplicht, die jongens vanaf hun achttiende moesten vervullen, was briefwisseling met geliefden, vrienden of familieleden een belangrijke manier om gevoelens te delen.¹⁸⁹ Zo vertelde Annemie hoe zij brieven schreef naar haar broers en mannelijke vrienden in het leger. Daarbij benadrukt ze dat enkel ‘leutige’ zaken werden gedeeld en negatieve emoties onbesproken bleven:

*“Uh, ik zeg, het enige dat, met mijne moat [vriend], dat we dan leute [plezier] hadden, dat we elk een brief schreven, als ze soldaat waren, maar ja, dat was dan uit zottigheid hè. Maar eigenlijk, nee, als er problemen waren of dingen... Neen, dat hebben we nooit besproken. Ja, dat was elk voor zichzelf.”*¹⁹⁰

Tot slot valt nog een manier van emotie-uiting op bij de vertellers die op het platteland opgroeiden. Sommigen gaven aan dat zij hun emoties deelden met dieren uit hun omgeving. Hoewel dieren pas aan het einde van de twintigste eeuw een therapeutische functie kregen toegeschreven, bijvoorbeeld als *support animal*, blijkt uit de verhalen dat dierlijke steun toen al als waardevol werd ervaren.¹⁹¹ Zo herinnerde Marie-Paule zich een moment tijdens haar tijd op het platteland:

*“Mijn vader had mij een keer enorm beledigd, waar dat mijn vriendinnen bij waren en ik ben dan gaan huilen. Weet je waar? Bij den ezel in de stal. Echt waar, ik heb mij op die ezel gezet. Ik heb hem zo vastgepakt. Ik heb het hem allemaal verteld.”*¹⁹²

Het dier, de ezel, diende in die context als een stille getuige, vrij van oordeel, en bood een veilige ruimte om emotionele problemen te uiten.

Kortom, in dit hoofdstuk werd duidelijk hoe vertellers zichzelf als emotionele personen identificeerden, wat in lijn stond met het Westerse persoonlijkheidsideaal van het rationele individu. Toch kwamen er al enkele contexten naar voren waarin emoties werden geuit. Het belang van veiligheid en vertrouwen, dat uit deze narratieven werd gefilterd, wijst op een cultuur van emotionele terughoudendheid. In hoofdstuk twee zal dit verder worden uitgediept door de nadruk te leggen op de sociale relaties waarin emoties werden aangeleerd en uitgewisseld. Daarnaast wordt ook de invloed van gemeenschapsnormen op de emotionele cultuur van de jaren 1960 besproken.

¹⁸⁸ Ivo. Persoonlijk interview, 30 september 2024.

¹⁸⁹ Dirk Musschoot, *Toen geluk nog heel gewoon was: Hoe het Vlaamse gezin in honderd jaar helemaal veranderde* (Tielt: Lannoo, 2020), 214-16.

¹⁹⁰ Annemie. Persoonlijk interview, 27 januari 2024.

¹⁹¹ Peter N. Stearns, ‘Pets and Emotions in Modern History’, in *The Routledge History of Emotions in the Modern World*, onder redactie van Peter N. Stearns en Katie Barclay, Routledge Histories (Londen: Routledge, 2023), 303-5.

¹⁹² Marie-Paule. Persoonlijk interview, 18 september 2024.

Hoofdstuk 2: Emotionele beleving binnen gezin en gemeenschap

De historiciteit van emoties ligt in de verandering van emotionele normen binnen een gemeenschap. Zoals in de historiografie aangegeven, bestaan verschillende concepten om die contextgebondenheid van emoties te benoemen: “emotionology”, “feeling rules”, “emotional communities”, “emotional styles”, enzovoort.¹⁹³ Sommige benaderingen leggen daarbij eerder de nadruk op factoren zoals ruimte en groepen, waar anderen dan meer nadruk leggen op het individu of gender. Al die perspectieven zijn in wezen terug te brengen naar eenzelfde kern, die psychologe Batja Mesquita uitgebreid uiteenzet in haar boek *De emoties tussen ons*: emoties ontstaan tussen mensen, binnen veranderlijke sociale contexten.¹⁹⁴ Zo krijgen mensen emoties aangeleerd, aangezien talige concepten tijdens de opvoeding worden gekoppeld aan lichamelijke ervaringen. Die emotiewoorden maken het vervolgens mogelijk om te communiceren over of onderdrukken van emoties en worden opgeslagen in het ‘cultureel archief’ van het individu.¹⁹⁵ Vanaf het begin van een menselijk leven worden kinderen, door voornamelijk ouders en leerkrachten, aangeleerd welke emoties passend zijn binnen een cultuur. Het is daarbij essentieel om te begrijpen dat emoties nooit *an sich* positief of negatief zijn: ze zijn enkel juist of fout binnen een bepaalde sociale context.¹⁹⁶

Binnen dit onderzoek is het dus belangrijk om een beeld te krijgen van de belangrijkste normen, waarden, doelen en idealen om de emotionele cultuur van de jaren 1960 te begrijpen, waarbij de opvoeding een belangrijke spiegel van die cultuur vormt. Zowel ouders als het onderwijs vormen het fundament van de emotionele opvoeding, maar ook meer informele contexten, zoals vrienden, liefdesrelaties en hobby’s, droegen bij aan de emotionele ontwikkeling van jongeren. Dit kan een afwijkend beeld van de emotionele cultuur naar voren brengen, maar dat hoeft niet noodzakelijk het geval te zijn.¹⁹⁷

2.1. *Gezinsdynamiek en de emotionele opvoeding van de jaren 1960*

2.1.1. *De kern van het ouderschap: controle, zorg en emotionele intimiteit?*

In de literatuur wordt het gezin vaak voorgesteld als de ruimte waar emoties het meest intens beleefd en gereguleerd worden. De gezinscontext in de jaren 1960 verdient bijzondere aandacht, omdat dit een periode was waarin sociale verhoudingen geleidelijk begonnen te verschuiven. Het toenmalige opvoedingsideaal legde de nadruk op drie emotionele dimensies: controle, zorg

¹⁹³ Stearns en Stearns, ‘Emotionology’, 68-69; Arlie Russell Hochschild, *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling* (University of California Press, 1983), 18; Rosenwein, ‘Worrying about Emotions in History’, 842-45; Gammerl, ‘Emotional Styles - Concepts and Challenges’, 2012, 163.

¹⁹⁴ Ibid; Mesquita, *De emoties tussen ons*.

¹⁹⁵ Ibid, 281-82.

¹⁹⁶ Ibid, 117-18, 281-82.

¹⁹⁷ Ibid, 45, 117-18.

en emotionele intimiteit.¹⁹⁸ Uit de verhalen van de vertellers blijkt echter dat vooral controle en zorg sterk aanwezig waren, terwijl emotionele intimiteit grotendeels afwezig bleef. Deze emotionele dynamieken weerspiegelen de traditionele rolverdeling binnen het gezin, die nog steeds duidelijk aanwezig was. De vader werd tot ver in de twintigste eeuw gezien als de autoriteitsfiguur en was hij verantwoordelijk voor de disciplineren van de kinderen, vaak via straffen. De moeder daarentegen nam de zorgende taken op zich, waaronder het huishouden. Het model van de vader als kostwinner en de moeder als huisvrouw was in de jaren 1960 nog algemeen gangbaar, hoewel er variaties bestonden afhankelijk van de sociale en ruimtelijke context. Zo was het sociaal aanvaard om als vrouw te werken in de handel en in de landbouw. Dit blijkt ook uit de interviews: moeders hielpen op de boerderij of werkten in het familiebedrijf, zoals een slagerij of elektrowinkel. Binnen het opvoedingsideaal werden vaders voorts gezien als dragers van morele waarden, terwijl moeders het symbool van liefde vormden. Toch overheerst in de herinneringen van de vertellers een opvoedingssituatie waarin emotionele afstand veeleer regel dan uitzondering was.¹⁹⁹

Allereerst vormde controle in de jaren 1960 een fundamenteel aspect van de opvoeding, waarbij gehoorzaamheid en respect voor autoriteit centraal stonden in de relatie tussen ouder en kind. Dit sluit aan bij het eerder besproken idee van Rebecca Clifford over ideaalbeelden, waarbij het heden werd ingezet om de emotionele identiteit van de rebelse mei '68-generatie te ontcrachten.²⁰⁰ Hoewel Isolde nuance aanbrengt, toont volgend citaat hoe afstand, respect en gehoorzaamheid sterk met elkaar verweven waren:

“En ook de afstand tussen de kinderen en de ouders was veel groter dan nu (...) wij hadden ontzag voor onze ouders. Niet dat de kinderen nu geen ontzag [hebben], maar als de ouders zeiden “nee”, moesten wij niet meer discussiëren, of er werd niet gediscussieerd.”²⁰¹

Het ideaalbeeld dat in de herinneringen naar voren komt, verwijst zo naar een veranderde sociale verhouding waarin hiërarchie en autoriteit de norm vormden. Daarbij was het vooral de vader die werd geassocieerd met disciplineren, maar hij werd niet per definitie als hard of tiranniek herinnerd. In het opvoedingsideaal van de vroege twintigste eeuw werd immers verwacht dat vaders gezag combineerden met liefde en zorg.²⁰² Sommige herinneringen laten dan ook een meer toegankelijke kant van het vaderschap zien:

¹⁹⁸ Karen Vallgård, ‘Emotions’, in *A Cultural History of Youth in the Modern Age*, onder redactie van Simon Sleight en Alexander Kristine, The Cultural Histories Series (Bloomsbury Academic, 2022), 110-11; Petra Gunst, Marc Hooghe, en Ann Jooris, *Golden sixties: België in de jaren zestig 1958-1973*. (Brussel: ASLK Algemene Spaar en Lijfrentekas, 1999), 52.

¹⁹⁹ Claudine Marissal, *Moeders en vaders: geen vanzelfsprekende gelijkheid: België, 19de-21ste eeuw* (Brussel: Instituut voor de gelijkheid van mannen en vrouwen, 2018), 18-24, 39; Karen Vallgård, ‘Emotions’, 110-11.

²⁰⁰ Clifford, ‘Emotions and Gender in Oral History’, 211-12.

²⁰¹ Isolde. Persoonlijk interview, 30 september 2024.

²⁰² Marissal, *Moeders en vaders*, 20.

*“En mijn vader discussieerde graag. Dan hadden we dan zo’n hele avond georganiseerd; gebabbeld. Mijn vader heeft er een paar goocheltrucs uitgehaald. [Lacht] Ook voor het gezelschap te vieren. Dat was leuk. Dat was plezant, ja.”*²⁰³

Deze herinnering van Jacqueline toont aan hoe de vader ook als een betrokken figuur werd ervaren, vooral wanneer het ging over de intellectuele of morele opvoeding. De dagdagelijkse zorg en emotionele nabijheid daarentegen, bleven het domein van de moeder.

Naast zijn rol binnen het gezin, vertegenwoordigde de vader ook het gezin in het publieke domein. Dit gebeurde bijvoorbeeld via werk, legerdienst en andere maatschappelijke functies, domeinen die in de jaren 1960 voornamelijk mannelijk gedomineerd waren. In dat opzicht werd het gezin tegenover de publieke, vaak als bedreigend ervaren buitenwereld geplaatst en gold het als een beschermde thuishaven.²⁰⁴ Die visie beïnvloedde ook de emotionele opvoeding binnen het gezin, waarin angst een opvallende rol speelde: *“Joengens [kinderen] hadden meer schrik van hun ouders dan nu.”*²⁰⁵ Hoewel pedagogische vertogen uit de negentiende eeuw al pleitten voor een liefde in plaats van angst als centrale factor in de opvoeding, blijkt uit de herinneringen van veel vertellers dat straf en discipline nog steeds belangrijke opvoedingsmiddelen waren. Volgens Mesquita is het aanleren van angst typerend voor opvoedingscontexten die steunen op gehoorzaamheid en een wereldbeeld waarin dat publieke domein als gevaarlijk wordt beschouwd.²⁰⁶

De manier van opvoeden kon echter sterk variëren tussen gezinnen, zelfs binnen eenzelfde maatschappelijke context. In sommige gevallen nam de moeder de rol op van beschermende buffer tegen de woedende vader, wat tegelijk verwijst naar haar moederliefde. *“Mijn ma riep: ‘Laat haar gerust hè.’ En zo liet hij [haar vader] mij gerust. Maar ik werd dan toch gestraft. Maar ja, dat is mijn jeugd.”*²⁰⁷ Lijfstraffen waren bovendien geen vanzelfsprekendheid: ook andere sancties, zoals het verbod om mee te gaan op kamp, kwamen voor. Griet vertelde eveneens dat de boosheid van haar ouders alleen al als straf werd ervaren: *“Dat was al genoeg om u slecht bij te voelen hè.”*²⁰⁸ Die herinnering verwijst naar het belang van emotionele goedkeuring binnen het gezin. Clifford verbindt in haar onderzoek gelijkaardige genderpatronen, waarbij vooral dochters zich moreel verplicht voelden hun ouders niet teleur te stellen. De druk om te voldoen aan het beeld van de “brave dochter”, maakte dat schuldgevoel en gehoorzaamheid hand in hand gingen.²⁰⁹

Hoewel disciplineren deel uitmaakte van het opvoedingsideaal, betekende dit niet dat ouders altijd voldoening haalden uit het straffen van hun kinderen. Zo vertelde Medard

²⁰³ Jacqueline. Persoonlijk interview, 5 oktober 2024.

²⁰⁴ Marissal, *Moeders en vaders*, 20-21.

²⁰⁵ André. Tijdens persoonlijk interview met Annemie, 27 januari 2024.

²⁰⁶ Mesquita, *De emoties tussen ons*, 101-2, 118-19.

²⁰⁷ Helene. Persoonlijk interview, 20 september 2024.

²⁰⁸ Griet. Persoonlijk interview, 18 september 2024.

²⁰⁹ Clifford, ‘Emotions and Gender in Oral History’, 215.

bijvoorbeeld dat zijn vader niet graag lijfstraffen toepaste. Via *reported speech* illustreert hij hoe de sociale interacties in het gezin volgens zijn herinnering verliepen:

*“Mijn moeder zegt tegen mijn vader: “Geef hem een keer van de riem”. Tegen zijn goesting, broekriem af en op mijn billen. Een keer of drie, vier slaan. De laatste keer zegt hij: “Roept een beetje dat het zagezegd pijn doet”, dus hij deed dat niet graag.”*²¹⁰

Binnen de gezinscontext van Medard was het dus vooral de moeder die de bestraffing aanstuurde, terwijl de vader het gezag kreeg om de straf uit te voeren, wat aansluit bij de traditioneel toegekende mannelijke rol van disciplinerende gezagsfiguur.²¹¹ Volgens Medard hing het gebruik van lijfstraffen samen met de opvoeding die zijn moeder zelf had gekregen. Hij verbindt dit bovendien met de sociaaleconomische achtergrond van zijn ouders:

*“We zijn zo opgegroeid en mijn ouders die dus langs de arme kant waren, die waren ook zo opgevoed. Mijn vader niet. Maar mijn moeder wel. Ja, maar ik maak daar geen probleem van. Je kent het gezegde: “wie braaf is, krijgt lekkers, wie stout is de roe.” Sinterklaasliedje hé? Ja. [Lacht]”*²¹²

Hoewel de opvoedingspraktijken dus sterk konden verschillen, bevestigen de vertellers dat een afstandelijke opvoedingsstijl, waarin controle en gehoorzaamheid centraal stonden, kenmerkend was voor hun jeugd. Opvallend is dat die straffen zelden als onrechtvaardig of buitensporig werden ervaren. Ze maakten simpelweg deel uit van de opvoeding zoals die toen werd gezien.²¹³

Voor de moeder was de zorgende rol weggelegd binnen het opvoedingsideaal van de jaren 1960. Haar taken beperkten zich niet tot het praktische huishouden, maar omvatten ook de morele ondersteuning van het gezin.²¹⁴ Toch blijkt uit verschillende verhalen dat die zorg niet noodzakelijk gepaard ging met expliciete emotionele uitingen. Liefde werd zelden verwoord of fysiek geuit, maar veeleer ingevuld via praktische zorg:

*“Ja, ze zorgde... we hadden altijd goei eten hé. En dan de zaterdag was dat suikerbrood en rozijnenbrood en een taartje bakken en al. Altijd wreed goed verzorgd geweest en proper verzorgd. Maar een beetje liefde, dat was er niet bij ...”*²¹⁵

Door de nadruk op praktische zorg ontstond een afstandelijke nabijheid, waarbij moeders wel fysiek aanwezig waren, maar ze waren zelden emotionele gesprekspartners. Wanneer kinderen problemen ondervonden, werd er wel vaak geneigd naar de moeder, maar eerder als een luisterfiguur dan als iemand van wie de vertellers advies of steun konden verwachten.

²¹⁰ Medard. Persoonlijk interview, 4 oktober 2024.

²¹¹ Marissal, *Moeders en vaders*, 18-21.

²¹² Ibid.

²¹³ Musschoot, *Toen geluk nog heel gewoon was*, 171-72.

²¹⁴ Marissal, *Moeders en vaders*, 21-24.

²¹⁵ Claudine. Persoonlijk interview, 31 januari 2024.

Verschillende vrouwelijke vertellers uitten hun frustratie over die geslotenheid, bijvoorbeeld rond het thema menstruatie:

“En dan was ik wel, moet ik eerlijk zijn, boos dat ze dat de eerste keer niet gezegd had. Ik hoor mijzelf nog zeggen van “waarom heb je dat niet?” (...) En ze zegt “Ja, ik vond je nog te jong.”²¹⁶

“Mijn moeder toonde nooit veel emotie (...) We konden wel van iets praten, maar als ze vond dat we nog te jong waren, dan was het: “Ik ga dat dan later een keer vertellen”.”²¹⁷

Daarnaast kregen moeders door de vertellers vaak een ‘moeilijk karakter’ toegeschreven: *“het was een braaf mens, maar ze had een speciaal karakter.”²¹⁸* Daarmee werd een soort hardheid en droefheid bedoeld. Moederliefde en huiselijk geluk waren immers niet altijd evident, aangezien de vele huishoudelijke taken tot overbelasting konden leiden. De komst van huishoudtoestellen, waarvoor de jaren 1960 bekendstaan, bracht weliswaar verlichting bij bepaalde taken, zoals de was. Tegelijk vergrootte dit de druk op moeders om het opkomende ideaalbeeld van de efficiënte en gelukkige huisvrouw na te streven.²¹⁹ Op de rol van technologie binnen de emotionele cultuur van die periode wordt in het volgende hoofdstuk dieper ingegaan.

Tot slot kan het gebrek aan openheid en emotionele intimiteit in de opvoeding van de jaren 1960 worden begrepen als een weerspiegeling van de heersende sociale normen en waarden, waarin het intieme van de buitenwereld werd afgeschermd. Zoals Luuk Gruwez getuigde in het werk *De jaren '60: (on)bekend en (on)bemind*: “Alles wat naar het lichamelijke en bij uitbreiding naar het emotionele verwees, was thuis geen gespreksonderwerp.”²²⁰ Dit terughoudende emotionele discours kan worden verklaard door het werk van Batja Mesquita te verbinden met de context van de jaren 1960.²²¹ De vertelde afstand tussen ouders en kinderen wijst namelijk op het bestaan van twee emotionele generaties. De generatie van de ouders, die opgroeiden in de vroege twintigste eeuw, was vooral gericht op het communiceren van emoties door middel van handelingen. Dit komt overeen met het “OURS-model”, waarbij emoties eerder impliciet en relationeel worden geuit (OUtside, Relational an Situated).²²² De vertellers geven daarentegen aan dat emotie voor hen ook intimiteit en gevoelsuiting betekende, wat wijst op een “MINE-generatie” (Mental, Inside en Essentialist).²²³ Zij koppelden emoties aan hun innerlijke gevoelsleven en bouwen op onderling vertrouwen, waarbij ze hun interne emoties met elkaar wilden delen.²²⁴ Dit verschil in emotionele beleving kan het gesloten discours rondom emoties dus verklaren, waar vertellers ook reflecteren: *“Als een jongen mij gekwetst*

²¹⁶ Helene. Persoonlijk interview, 20 september 2024.

²¹⁷ Kathy. Persoonlijk interview, 7 oktober 2024.

²¹⁸ Diane. Persoonlijk interview, 30 januari 2024.

²¹⁹ Marissal, *Moeders en vaders*, 52, 66-69, 92-96.

²²⁰ Gruwez, Luuk. 2004. Interview door Eline Lowier. In *De jaren zestig: (on)bekend en (on)bemind*, onder redactie van Marcel Kerff, Mario Smeets, en Fred Herckens, 75–80. Leuven: Garant.

²²¹ Mesquita, *De emoties tussen ons*.

²²² Ibid, 48.

²²³ Ibid, 47.

²²⁴ Ibid, 47-48, 50-51, 61-67.

had of zoiets, kon ik dat thuis niet zeggen (...) en daardoor krop je dingen op (...) je leert zwijgen."²²⁵ Emotieonderdrukking was een teken van een bredere sociale orde waarin normen, tradities en duidelijke machtsverhoudingen de emotionele cultuur vormden. Het discours, dat zich richt op expressie, controle of repressie van emoties, was dan ook een duidelijk teken van de veranderende tijdsgeschiedenis, waarin sociale verhoudingen op het punt stonden om opnieuw te worden gevormd. De veranderende sociale relaties en hiërarchieën beïnvloedden ook de emotionele normen.²²⁶

2.1.2. Afstand en genegenheid: de relatie tussen broers en zussen

Door de uitgestelde huwelijken na de Tweede Wereldoorlog en het stijgende welvaartspeil steeg de bevolkingsgroei in de jaren nadien aanzienlijk. De generatie die tussen 1945 en 1965 werd geboren, staat bekend als de 'babyboomers'. De bevolkingsgroei werd ook binnen het gezin zichtbaar door het aantal kinderen dat toenam, wat directe gevolgen had voor de onderlinge relaties tussen broers en zussen, evenals de manier waarop emoties binnen het gezin werden geuit.²²⁷ De gezinssamenstelling verschilde sterk naargelang de omgeving waarin de vertellers opgroeiden. Op het platteland kwamen doorgaans grotere gezinnen voor, maar vooral op het West-Vlaamse platteland waren de gezinnen opvallend talrijk. Onder de vertellers telde daar het grootste gezin elf kinderen. In stedelijke contexten lag het aantal kinderen per gezin gemiddeld lager, wat mogelijk te verklaren valt door de meer beperkte woonruimte. Toch waren ook in Gent relatief grote gezinnen geen uitzondering, vaak met vier tot zeven kinderen. Slechts twee van de vertellers groeiden op als enig kind, waarvan uit de context blijkt dat dit geen bewuste keuze was.

De samenstelling van het gezin weerspiegelde zich binnen de taakverdeling van het huishouden. Hoe meer kinderen, hoe groter ook de last voor de moeder, en dus hoe meer hulp van de kinderen werd verwacht. *"Ja, als je vijf kinderen hebt..."*,²²⁸ antwoordde Jacqueline toen haar werd gevraagd of ze vroeger moest meehelpen met het huishouden. De ruimtelijke context speelde daarbij eveneens een rol. Op het platteland, waar ook meer taken moesten verricht worden, werd van de kinderen verondersteld dat ze bijdroegen aan een deel van het werk. De vertellers ervaarden dit meestal niet als een last: *"We hadden ons werk te doen (...) Ik heb nooit mij moeten voelen dat ik daar op één of andere manier belast door werd."*²²⁹ In volgend citaat vertelde Claudine daarentegen dat ze wel een negatieve ervaring had met de hulp

²²⁵ Griet. Persoonlijk interview, 18 september 2024.

²²⁶ Catherine A. Lutz, 'Engendered Emotion. Gender, Power, and the Rethoric of Emotional Control in American Discourse', in *Emotions: A Social Science Reader*, onder redactie van Monica Greco en Paul Stenner Routledge Student Readers (Londen: Routledge, 2008), 65; Mesquita, *De emoties tussen ons*, 74-75.

²²⁷ Brecht Demasure, *Over werk en mensen: een sociaaleconomische streekgeschiedenis van Midden- en Zuid-West-Vlaanderen*, Erfgoedgidsen (S.l: Provinciebestuur West-Vlaanderen, 2012), 118-19; Gunst, Marc Hooghe, en Jooris, *Golden sixties*, 14-15; Musschoot, *Toen geluk nog heel gewoon was*, 198-99.

²²⁸ Jacqueline. Persoonlijk interview, 5 oktober 2024.

²²⁹ Ivo. Persoonlijk interview, 30 september 2024.

die ze thuis moest bieden. Echter, haar gevoelens waren vooral te wijten aan de relatie met haar moeder, de timing en de aard van het taakje:

*“Uh, niet leuk, want onze eerste dag van ons vakantie (...) Maar ik had een wreed vieze moeder (...) kregen wij een jute matje met een mes en dan mochten wij (...) drie weken [lang] kasseien kuisen.”*²³⁰

In de stedelijke contexten van dit onderzoek, Gent en Kortrijk, waren er minder kinderen per gezin, waardoor de huishoudelijke taken voor de moeder beter beheersbaar bleven en de kinderen minder hoefden mee te helpen. Wanneer taken toch, of in het algemeen, werden verdeeld binnen het gezin, volgden ze vaak de traditionele genderrollen. Bepaalde taken werden eerder aan meisjes toevertrouwd, terwijl jongens vaker buiten het huishouden taken kregen. Dit sluit aan bij de toenmalige opvoedingsidealen: zonen moesten immers worden voorbereid op hun publieke functie van soldaat in het kader van de dienstplicht en als arbeider, terwijl dochters vooral het moederschap en de huishoudelijke zorg werden aangeleerd.²³¹ Ivo, die opgroeide op het West-Vlaamse platteland, vertelde over dit gendersverschil binnen zijn gezin:

*“Maar dus de taken dat waren de mannen taken [en] er waren de vrouwen taken (...) Elk had z'n eigen ding te doen. Er waren er die de koeien gingen melken en er waren er anderen die brood bakten.”*²³²

Daarnaast speelde ook de positie van het kind binnen het gezin een rol: de oudste kinderen droegen geregeld meer verantwoordelijkheden, terwijl de jongere kinderen minder verplichtingen hadden. Hoewel er binnen de interviews dus duidelijke patronen naar voren komen, is het belangrijk om te benadrukken dat de verhouding tussen gezinsleden steeds beïnvloed werd door de sociaaleconomische achtergrond en de individuele gezinscultuur.²³³

Die gezinsstructuren en taakverdelingen hadden ook een invloed op de manier waarop broers en zussen zich tot elkaar verhielden, en op hoe de vertellers zich binnen het gezin voelden. Sommige vertellers groeiden op in hechte gezinnen waar *“iedereen graag gezien was”*²³⁴, terwijl anderen spraken over een zekere onderlinge afstand. Dat kon te maken hebben met het leeftijdsverschil tussen de verschillende kinderen. Zo gaf Edward aan dat hij weinig contact heeft gehad met zijn tien jaar oudere zus, en zich daarom meer enig kind voelde.²³⁵ De oudste kinderen kregen de meeste verantwoordelijkheid toebedeeld, wat door Jacqueline als een lastige taak werd ervaren. Zeker toen haar vader overleed tijdens haar hogere studies, voelde ze de druk om snel een job te vinden. Ze gaf ook aan dat haar jongere broers en zussen meer durfden, wat volgens haar te maken had met hun positie binnen het gezin.²³⁶ In grote gezinnen,

²³⁰ Claudine. Persoonlijk interview, 31 januari 2024.

²³¹ Marissal, *Moeders en vaders*, 43-44.

²³² Ivo. Persoonlijk interview, 30 september 2024.

²³³ Marissal, *Moeders en vaders*, 43-44.

²³⁴ Johanna. Persoonlijk interview, 1 februari 2024.

²³⁵ Edward. Persoonlijk interview, 30 januari 2024.

²³⁶ Jacqueline. Persoonlijk interview, 5 oktober 2024.

waar de zorg meer gedeeld werd, namen zussen geregeld een moederlijke rol op zich voor de jongste kinderen, ook wel ‘het achterkomertje’ genoemd. Binnen het stereotype van het verwende jongste kind bevestigt Johanna: “*de jongste zijn dat is geestig hé.*”²³⁷ Echter, uit onderzoek blijkt dat ‘achterkomers’ zich vaak eenzaam voelden, aangezien er meer afstand was tussen oudere gezinsleden en hun grootouders niet meer konden ontmoeten.²³⁸ De manier waarop de moeder naar de kinderen keek, had ook een invloed op het zelfbeeld van de vertellers en op de verhouding onderling. Zo gaven twee vertellers aan dat ze tegenover hun broers en zussen werden vergeleken, wat leidde tot onzekerheid of spanningen; “*Cecile, was de brave. Ik was de blèter [huilebalk] en de neut [overdrijver]. En Christiane was de slimste. En ik zat er altijd tussen.*”²³⁹

Wanneer de focus ligt op de ruimtelijke context, is het duidelijk dat er vooral een nauwe samenhang tussen broers en zussen ontstond in gezinnen die over het algemeen groter waren, of strikter werden aangestuurd. In stedelijke of kleinere gezinnen was die verbondenheid minder vanzelfsprekend. “*Eigenlijk scheelden we allemaal niet veel van leeftijd, maar toch (...) ik weet ook niets van mijn zussen hun tienerjaren.*”²⁴⁰ Enige kinderen waren toen eerder uitzonderlijk en weken sterk af van de norm die de maatschappij voor ogen had. Diane gaf aan dat ze zich binnen de toenmalige samenleving erg eenzaam voelde en het oneerlijk vond dat andere gezinnen zo groot waren, terwijl zij helemaal niemand had.²⁴¹

De manier waarop emoties tussen broers en zussen werden geuit, was sterk afhankelijk van de individuele gezinssituatie van de vertellers. In sommige gezinnen was er openheid en nabijheid tussen de kinderen onderling; broers en zussen konden op emotioneel vlak bij elkaar terecht. Annemie sprak in het interview over een favoriete zus bij wie ze het best terecht kon, terwijl Claudine opmerkte dat haar broers en zussen allemaal erg aaneenhingen: “*we waren als kinders [kinderen] samen heel open tegen elkaar (...) dat [emoties] was allemaal bespreekbaar (...) we hebben altijd een goeie band gehad.*”²⁴² Emotionele expressie kon ook indirect plaatsvinden binnen de verschillende gezinnen. Er werd dan niet per se gepraat over gevoelens, maar wel samen naar muziek geluisterd, gedanst en gespeeld; plezier beleefd. Tegelijkertijd konden emoties ook via conflicten tot uiting komen. “*Gekibbel en gekrakeel*”²⁴³ tussen broers en zussen werden niet als ongewoon ervaren. Zo ontstond er bijvoorbeeld eens ruzie toen de jongsten langer mochten uitgaan dan hun oudere broers of zussen op dezelfde leeftijd. Toch bleek dat de onderlinge strijd vaak tijdelijk was en er een grote solidariteit bestond: “*als er een buitenstaander was, dan trokken we allemaal aan hetzelfde zeil.*”²⁴⁴ Zo blijkt dat emotionele

²³⁷ Johanna. Persoonlijk interview, 1 februari 2024; Musschoot, *Toen geluk nog heel gewoon was*, 95-96

²³⁸ Musschoot, *Toen geluk nog heel gewoon was*, 95-96.

²³⁹ Claudine. Persoonlijk interview, 31 januari 2024.

²⁴⁰ Griet. Persoonlijk interview, 18 september 2024.

²⁴¹ Diane. Persoonlijk interview, 30 januari 2024; Musschoot, *Toen geluk nog heel gewoon was*, 92-94.

²⁴² Claudine. Persoonlijk interview, 31 januari 2024; Annemie. Persoonlijk interview, 27 januari 2024.

²⁴³ Jacqueline. Persoonlijk interview, 5 oktober 2024.

²⁴⁴ Ibid.

verbondenheid zich niet altijd in woorden uitte, maar ook in loyaliteit of het beschermen van elkaar tegenover de buitenwereld.

2.1.3. Een emotionele leerschool

Het onderwijs kan gezien worden als een aparte emotionele opvoedingsruimte, waarin sociale relaties en onderwijsgerelateerde emoties vorm kregen.²⁴⁵ In de jaren 1960 gold er een leerplicht tot 14 jaar, waardoor zowel jongens als meisjes verplicht naar school moesten. Nadien stroomden jongeren door naar het hoger middelbaar onderwijs, de beroepsschool, de normaalschool, of ze begonnen te werken. Hoewel de jaren 1960 bekendstaan als een tijd van onderwijshervormingen en democratisering, blijkt uit de interviews dat slechts vijf van de achttien vertellers een universitaire opleiding aanvatten. Vooral sociaaleconomische factoren beïnvloedden de schoolloopbaan. Kinderen uit minderbedeelde arbeidsgezinnen, kleine zelfstandigen of gezinnen op het platteland moesten na het basisonderwijs vaak aan het werk om bij te dragen aan het gezinsinkomen.²⁴⁶

Daarnaast was het onderwijs tot in de jaren 1970 grotendeels gesegregeerd, met aparte scholen en lesprogramma's voor jongens en meisjes. Het curriculum werd afgestemd op de traditionele rolpatronen: jongens werden voorbereid op een toekomst als werkkraacht, plichtsbewuste burger en soldaat, terwijl bij meisjes vooral de nadruk lag op hun toekomstige rol als huisvrouw en moeder. Zo herinneren vrouwelijke vertellers zich de naai- en breilessen, waarin de rol van de vrouw als huisvrouw werd meegegeven via het aanleren van huishoudelijke vaardigheden.²⁴⁷ Bovendien gaven enkele vrouwelijke vertellers aan dat hun ouders niet ambitieus keken naar hun schoolprestaties. Zo vertelde Isolde dat ze enorm veel stress ervaarde tijdens haar universitaire studies, wat zich ook uitte in fysieke klachten: *“mijn ouders waren niet ambitieus voor mij en ze zeiden “stop maar, stop maar.” Maar ze moesten eigenlijk, achteraf gezien, gezegd hebben. “Kom, doe het opnieuw.””*²⁴⁸

De verschillende educatieve verwachtingen hadden niet alleen invloed op de intellectuele ontwikkeling van jongeren, maar ook op hun emotionele vorming. In een leeromgeving waar discipline, plichtsbewustzijn en gendergebonden gedragsnormen centraal stonden, leerden leerlingen hoe ze emoties mochten uiten, beheersen of onderdrukken. De school was daarmee niet alleen een cognitieve, maar ook een emotionele leerschool, waar jongeren hun plaats leerden kennen binnen de sociale orde van de jaren 1960.²⁴⁹ Die orde werd bovendien ondersteund en versterkt door het overheersende katholieke onderwijs. Uit de

²⁴⁵ Karen Vallgård, 'Emotions', 113.

²⁴⁶ Gunst, Hooghe, en Jooris, *Golden sixties*, 22-25; Marissal, *Moeders en vaders*, 48-50; Kristien Suenens, 'Broeders en paters voor de klas: De mannelijke religieuzen', in *Katholiek onderwijs in België: identiteiten in evolutie 19de-21ste eeuw*, onder redactie van Jan De Maeyer en Paul Weynants (Leuven: KADOC-KU, 2016), 164.

²⁴⁷ Josephine Hoegaerts en Tine Van Osselaer, 'Lichamelijkheid en zedelijkheid: Gender in de klas en op de speelplaats', in *Katholiek onderwijs in België: identiteiten in evolutie 19de-21ste eeuw*, onder redactie van Jan De Maeyer en Paul Weynants (Leuven: KADOC-KU, 2016), 438-43; Marissal, *Moeders en vaders*, 44-51.

²⁴⁸ Isolde. Persoonlijk interview, 30 september 2024.

²⁴⁹ Karen Vallgård, 'Emotions', 113-15; Hoegaerts en Van Osselaer, 'Lichamelijkheid en zedelijkheid: Gender in de klas en op de speelplaats', 437-46; Marissal, *Moeders en vaders*, 44-51.

interviews blijkt dat de meeste vertellers les kregen van religieuzen, zoals paters, broeders en nonnen. De emotionele opvoeding stond dus sterk in verbinding met de katholieke waarden, waarin traditie en gehoorzaamheid centraal stonden.²⁵⁰ Het gesegregeerd onderwijs was toen een kernpunt van de christelijke opvoedingsvisie, waarbij katholieke pedagogen argumenteerden dat gescheiden onderwijs belangrijk was “om rekening te kunnen houden met de ‘natuurlijke’ karakterverschillen tussen jongens en meisjes.”²⁵¹ De opvoeding legde zo de nadruk op een gendergebonden moraal. Van jongens werd verwacht dat zij eigenschappen als nauwkeurigheid, beleefdheid, eerlijkheid, wellevendheid en gehoorzaamheid ontwikkelden. Terwijl meisjes werden gevormd tot idealen van vroomheid, kuisheid, bescheidenheid en toewijding, met een sterke klemtoon op onderdanigheid en huiselijke deugdzaamheid.²⁵²

In de jaren 1960 stond het gezag van de onderwijzer centraal, en het opvoedingsmodel was vooral gebaseerd op discipline en gehoorzaamheid. Zoals eerder vermeld is dat idee van controle binnen de opvoeding verbonden met het aanleren van angst, bijvoorbeeld via straffen.²⁵³ Dit werd door vertellers immers bevestigd: “*ik had schrik van de nonnen, dus ik bleef braaf.*”²⁵⁴ Er was dus een afstandelijke houding tussen leerkracht en leerling. Ook de relatie tussen ouders en leerkrachten weerspiegelde dit hiërarchische model: straffen op school werden thuis niet in vraag gesteld, maar eerder aangevuld of bevestigd.²⁵⁵ Zo vertelde Isolde:

*“Ik ben wel een keer gestraft geweest als kind. Op school hadden ze klasfoto's getrokken en ik droeg dan al een bril en (...) dat was een heel lelijke klasfoto. (...) En ik was zodanig kwaad. Heb ik die klasfoto gescheurd of wat? Er is daar alleszins iets gebeurd, ik weet het niet meer. Maar mijn ouders zijn dat te weten gekomen, want de nonnen kwamen bij ons achter vlees [slagersdochter]. Dus dat is verteld geweest. En ik mocht van mijn vader niet mee op kamp.”*²⁵⁶

Het aanzien en de autoritaire rol van de leerkracht in de jaren 1960 bleef niet onbesproken in de populaire cultuur van die tijd. In het nummer *Signatuur* uitten Miek en Roel, een Vlaams kleinkunstduo, kritiek op de strikte en hiërarchische verhouding tussen leerling en onderwijzer:

“Ik groet jou, hoofdonderwijzer, en ik groet je verstand
Ik heb je vereerd, jij had aan mij het land
(...)
Je kennis was groot en nog groter je macht
Jij hebt elke deugd en de wijsheid in pacht

²⁵⁰ Hoegaerts en Van Osselaer, ‘Lichamelijkheid en zedelijkheid: Gender in de klas en op de speelplaats’, 437-43; Kristien Suenens, ‘Broeders en paters voor de klas: De mannelijke religieuzen’, 161, 164, 174-75.

²⁵¹ Hoegaerts en Van Osselaer, ‘Lichamelijkheid en zedelijkheid: Gender in de klas en op de speelplaats’, 439.

²⁵² Ibid, 443.

²⁵³ Mesquita, *De emoties tussen ons*, 101-2, 117-19; Karen Vallgård, ‘Emotions’, 111.

²⁵⁴ Jacqueline. Persoonlijk interview, 5 oktober 2024.

²⁵⁵ Musschoot, *Toen geluk nog heel gewoon was*, 190-91.

²⁵⁶ Isolde. Persoonlijk interview, 30 september 2024.

En elk kind van het dorp heeft je innig veracht
Jawel, jij hebt goed onderwezen”– Miek en Roel, *Signatuur*.²⁵⁷

Binnen de onderwijscontext kan vooral het internaat gezien worden als een aparte “emotionele gemeenschap”.²⁵⁸ Ouders kozen ervoor om hun kinderen op internaat te sturen omdat ze ofwel te ver woonden, of als hun beroep te veel werk vroeg om dagelijks voor de kinderen te zorgen. Zowel geografische als sociaaleconomische factoren waren dus van belang bij deze beslissing.²⁵⁹ Ivo woonde bijvoorbeeld te ver van zijn school en ging daarom vanaf zijn twaalf jaar op internaat. Hij vertelde: “*Dat was een vrij besloten gemeenschap. (...) Dat ging vrij goed op dat internaat. Dat was vrij los aan de ene kant, en aan de andere kant heel besloten.*” Daarentegen was Kathy haar ervaring minder los, aangezien vooral gezag en discipline centraal stonden binnen het internaat van de normaalschool. Ze legde de nadruk op praktijken om die striktheid te duiden:

*“We mochten niet praten op bepaalde momenten. Het was heel streng. [Licht] Want de speelplaats was ingedeeld. (...) En ‘s morgens vroeg opstaan. (...) dat was in chambretten, dat we sliepen. [Het ochtendritueel ging als volgt:] de lakens van het bed op een stoeltje buiten aan de deur. Die moest open blijven staan. Dan naar de mis in een rij zonder te babbelen; Terug ons bed opmaken en dan gaan eten. En dan mochten we praten. Dus het was heel streng. [Licht]”*²⁶⁰

Het onderwijs bracht niet alleen nieuwe emotionele normen bij, maar er ontstonden ook nieuwe sociale relaties. Dat kon tussen leerkracht en leerling, wat voornamelijk een gedisciplineerde en afstandelijke houding was, maar ook tussen leerlingen onderling. Binnen de verhouding tussen jongeren op school valt ook een geografisch aspect op. Jongeren die van het platteland kwamen, werden vaker het mikpunt in de klas voor pesterig gedrag. Zo vertelde Jacqueline:

*“Awel, die uit Gent, die keken neer op mij. ‘Dat was een boerin van den buiten.’ En ze keken vreselijk op hun neus als ik het eerste in de klas was. En ik had ook nogal kroezelhaar als ik jong was. En ze noemden mij ‘Petit Mouton’.”*²⁶¹

Ook Annemie werd geplaagd door haar klasgenoten omwille van haar rurale afkomst, maar zij vond dit in geen geval pestgedrag:

*“Ze lachten dan dat we alle dagen zwijn [varken] aten. Ja, omdat ik van de boeren was hé. (...) Toen verschoten wij daar niet van. (...) Want ja, we aten alle dagen zwijnevlees. Dus ja, ze spraken de waarheid hé. [Licht]”*²⁶²

²⁵⁷ Miek En Roel, *Signatuur* (Plansjee Records, 1967), <https://www.youtube.com/watch?v=jNxUPByq-V0>.

²⁵⁸ Rosenwein, ‘Worrying about Emotions in History’, 842-45.

²⁵⁹ Musschoot, *Toen geluk nog heel gewoon was*, 186-88.

²⁶⁰ Kathy. Persoonlijk interview, 7 oktober 2024

²⁶¹ Jacqueline. Persoonlijk interview, 5 oktober 2024.

²⁶² Annemie. Persoonlijk interview, 27 januari 2024.

Haar reactie laat zien dat er op school op een milde en speelse manier met elkaar werd omgegaan. Toch hadden zulke reacties invloed op de manier waarop jongeren zichzelf positioneerden binnen de cultuur van de jaren 1960, wat voor Annemie dus een rurale identiteit betekende. Emotionele relaties en zelfbeelden werden niet alleen binnen de schoolcontext gevormd, maar ook in jeugdbewegingen, tijdens het uitgaan of andere informele situaties.

2.2. Jong zijn in de jaren 1960: vriendschap, verliefdheid en jeugdcultuur

2.2.1. Vriendschap, dat is spelen

Emoties werden in de jaren 1960 niet enkel gevormd binnen formele opvoedingscontexten zoals het gezin en het onderwijs, maar ook binnen een informele omgeving, vooral met leeftijdsgenoten. De aard van die vriendschappelijke relaties werd sterk beïnvloed door de sociale context, zoals het verschil tussen stad en platteland, de gezinssituatie, of de deelname aan de jeugdbeweging. Binnen die sociale context vormde spel een belangrijke manier om emoties te uiten. Spelen was immers een onderdeel van het kind-zijn: het creëerde een ruimte waar kinderen hun fantasie de vrije loop konden laten en waar jongeren tijdelijk konden ontsnappen aan het toezicht van volwassenen.²⁶³ Binnen een opvoedingscultuur waarin gehoorzaamheid en discipline overheersten, kreeg spel dan ook de betekenis van vrijheid toegeschreven. Claudine vertelde bijvoorbeeld hoe belangrijk haar speelhuis op de boerderij was als ruimte waar ze kon ontsnappen van haar strenge moeder: *“We waren alleen maar vrij in ons kot. In ons speelhuis, daar waren we vrij.”*²⁶⁴ Tegelijk toonden herinneringen, zoals die van Claudine, dat spel door ouders werd aanvaard als een eigen kinderlijke ruimte, zelfs wanneer kinderen daarnaast huishoudelijke taken moesten uitvoeren: *“We mochten wel spelen hè. Ik ga niet zeggen dat we niet mochten spelen.”*²⁶⁵

De gelegenheidsstructuren voor spelplezier verschilden tussen stad en platteland.²⁶⁶ Zo speelden kinderen binnen een rurale context op de weides, in de bossen of het erf. De speelruimte werd doorgaans gedeeld met kinderen uit de buurt. Toch gold dit niet overal. Johanna merkte op dat dit in haar gezin niet de gewoonte was: *“En er mochten ook geen andere joengens [kinderen] komen, omdat ons moeder zei: ‘We hebben er al genoeg van ons, tegen dat we die allemaal in de gaten hebben.’”*²⁶⁷ Deze opmerking illustreert hoe ouders, ondanks de vrijheidservaring van kinderen, graag toezicht bleven houden in de mate van het mogelijke. In stedelijke contexten waren de mogelijkheden om zonder ouderlijk toezicht te spelen tevens beperkter dan op het platteland. De fysieke ruimte was kleiner en ouders liet hun kinderen minder snel alleen. Bovendien kreeg vrije tijd vanaf de jaren 1960 steeds vaker een

²⁶³ Sharon Brookshaw en Melanie Tebbutt, ‘Leisure and Play’, in *A Cultural History of Youth in the Modern Age* onder redactie van Simon Sleight en Alexander Kristine (Bloomsbury Academic, 2022), 83-85, 91, 96.

²⁶⁴ Claudine. Persoonlijk interview, 31 januari 2024.

²⁶⁵ Ibid.

²⁶⁶ Gammerl, ‘Erinnerte Liebe’, 317-20.

²⁶⁷ Johanna. Persoonlijk interview, 1 februari 2024.

gestructureerde invulling, met activiteiten als taallessen, turnen of jiu-jitsu.²⁶⁸ Medard herinnerde zich: *“En in Gent, in die tijd hé, kwam er in Gent een Jiu-jitsu-club. En mijn moeder is gaan kijken. Ik ben [sic: heb] dat mogen volgen.”*²⁶⁹ Tegelijkertijd bood de stad dus meer opties voor vrijetijdsbesteding. Toch bleven jeugdbewegingen en informele vormen van spel echter de belangrijkste rol spelen in de emotionele leefwereld van jongeren.²⁷⁰

De betekenis van vriendschap werd in de interviews letterlijk verbonden met spelplezier. Zo vatte Medard het bondig samen: *“Dat was, vriendschap. (...) Dat was meestal spelen.”*²⁷¹ Voor velen betekende vriendschap daarnaast ook gelijkgestemd zijn, *“aan dezelfde steng trekken”*²⁷², weinig problemen hebben en elkaar kunnen vertrouwen. Tegelijkertijd kwam uit meerdere verhalen naar voren dat vriendschappen in de jaren 1960 zelden diepgaand of doorleefd waren. Zoals verteller Edward zei: *“Ja, [vriendschap] was niet echt doordragen, maar het was wel... Ik had het wel graag, maar zo feitelijk écht, écht vrienden?”*²⁷³ Emoties werden dan ook niet zo vaak gedeeld met leeftijdsgenoten: *“We hebben nooit echt intieme gesprekken gevoerd (...) de relaties waren te oppervlakkig om dat te doen.”*²⁷⁴ Ook Isolde vertelde: *“Echt emotioneel verbonden zijn met iemand. Nee. Wel, als er iets voorvalt mee kunnen leven en zo, dat wel hé.”*²⁷⁵ Toch waren er enkele vertellers die vaker iets deelden met vrienden, omdat er binnen het gezin afstand heerste en ook broers en zussen emoties onderling niet deelden. Zoals Marie-Paule deelde: *“mijn vader was streng en als ik wou ontsnappen dan ging ik naar mijn vrienden.”*²⁷⁶ Vriendschap bood in haar geval een tijdelijke uitweg, maar eveneens nuanceerde ze dat over haar ouders zelf niet werd geklaagd: *“klagen over mijn ouders, bij vrienden, dat was ‘not done’. [Griet gaat akkoord]”*²⁷⁷ Griet voegde eraan toe:

*“Ik had ook eigenlijk niet te klagen hè? Het was gewoon de sfeer en de mentaliteit van vroeger. (...) Ik had niets te kort (...) Maar wat dat er thuis gebeurde ging sowieso toch nooit doorverteld worden.”*²⁷⁸

Praten bleek bovendien in het algemeen de meest gebruikelijke manier om emoties te uiten of problemen te delen met vrienden. Annemie illustreerde dit door de vraag te stellen: *“Gewoon er over klappen [praten] of echt skrèmen [wenen] ?,”*²⁷⁹ waarbij wenen, aangezien haar intonatie, als iets ongewoons werd ervaren om te delen.

²⁶⁸ Sharon Brookshaw en Melanie Tebbutt, ‘Leisure and Play’, 84-85, 91, 96-97.

²⁶⁹ Medard. Persoonlijk interview, 4 oktober 2024.

²⁷⁰ Sharon Brookshaw en Melanie Tebbutt, ‘Leisure and Play’, 84-85, 91, 96-97.

²⁷¹ Medard. Persoonlijk interview, 4 oktober 2024.

²⁷² Isolde. Persoonlijk interview, 30 september 2024.

²⁷³ Edward. Persoonlijk interview, 30 januari 2024.

²⁷⁴ Jacqueline. Persoonlijk interview, 5 oktober 2024.

²⁷⁵ Isolde. Persoonlijk interview, 30 september 2024.

²⁷⁶ Marie-Paule. Persoonlijk interview, 18 september 2024.

²⁷⁷ Ibid.

²⁷⁸ Griet. Persoonlijk interview, 18 september 2024.

²⁷⁹ Annemie. Tijdens interview met André, Persoonlijk interview, 27 januari 2024.

2.2.2. Emotionele herinnering aan de jeugdbeweging en de jeugdcultuur

De jeugdbeweging vormde voor veel vertellers in dit onderzoek een ruimte waar sociale relaties konden ontstaan en emoties tussen leeftijdsgenoten werden gedeeld. Zeker op het platteland, waar weinig vrijetijdsbesteding bestond, kreeg de jeugdbeweging een centrale plaats binnen de emotionele herinneringen:

“Ivo: Maar (...) die dorpen hadden niet veel (...) dus je moest naar een jeugdbeweging. Daar konden wij veel van onze energie in kwijt, onze creativiteit in kwijt. Isolde: Ja, wij zeggen dikwijls dat wij heel veel te danken hebben aan die jeugdbeweging.”²⁸⁰

De jeugdbeweging werd gezien als veel meer dan een wekelijkse activiteit; het was een emotionele uitlaatklep en een sociale omgeving waarin jongeren zich minder alleen voelden. Zo vertelde Johanna: *“In de vriendenkring kon je, durfden we meer zeggen, omdat dat leeftijdsgenoten waren (...) dat was een uitlaatklep, als je met wat zat dat je het kon zeggen.”²⁸¹* Ook de twee vertellers die als enig kind opgroeiden, hechtten veel waarde aan de jeugdbeweging als sociale plek: *“Ik was leidster van een jeugdbeweging (...) dus was ik content (...) dat ik mij zo alleen niet voelde.”²⁸²* Vooral het jaarlijkse kamp was voor de vertellers de belangrijkste, en gelukkigste, emotionele herinnering: *“Dat was heel dat kamp dat we heel, heel hard beleefden als iets dat ging bijblijven.”²⁸³*

Toch was de ervaring met de jeugdbeweging niet voor iedereen positief. Enkele vertellers voelden zich niet thuis in de groep of haakten af door de religieuze insteek van de organisaties: *“Saai (...) Ik was daar niet rijp voor (...) En niet geïnteresseerd.”²⁸⁴* Kathy vertelde zelfs dat ze van haar ouders verplicht moest deelnemen: *“Ik moest en ik wilde niet en ik moest.”²⁸⁵* De uiteenlopende ervaringen tonen hoe voor sommigen de jeugdbeweging aansloot bij hun leefwereld en voor anderen aanvoelde als een opgelegd keurslijf. Het kon een plaats zijn waar jongeren tijdelijk konden ontsnappen aan het ouderlijke gezag en zorgde voor een ruimte waar ze zichzelf emotioneel konden uitlaten. Tegelijkertijd werd het door ouders vaak gesteund, omdat het aansloot bij het ideaal van een gezonde en morele jeugd die opgroeit in verbondenheid met de natuur en vriendschap, weg van de verleidingen van het stadsleven.²⁸⁶

Waar de jeugdbeweging sterk verbonden was met de lokale gemeenschap, inclusief katholieke en traditionele structuren, roept de jeugdcultuur tijdens de jaren 1960 een tegenovergesteld beeld op. Binnen het dominante collectieve geheugen wordt de mei '68-generatie voorgesteld als een rebelse groep jongeren, verbonden met protesten, seksuele

²⁸⁰ Ivo en Isolde. Persoonlijk interview, 30 september 2024.

²⁸¹ Johanna. Persoonlijk interview, 1 februari 2024.

²⁸² Diane. Persoonlijk interview, 30 januari 2024.

²⁸³ Isolde. Persoonlijk interview, 30 september 2024.

²⁸⁴ Frank. Persoonlijk interview, 31 januari 2024.

²⁸⁵ Kathy. Persoonlijk interview, 7 oktober 2024.

²⁸⁶ Sharon Brookshaw en Melanie Tebbutt, 'Leisure and Play', 91.

bevrijding en de hippiecultuur.²⁸⁷ Echter, de interviews tonen een genuanceerder perspectief op het tijdperk. Slechts twee vertellers, beide vrouwen die in Gent opgroeiden, identificeerden zich: “*Ik was meer hippie. (...) Ik ging zo de toer op van Woodstock-achtig.*”²⁸⁸ Voor het merendeel bleef de beleving van de jaren 1960 erg traditioneel, waarbij gehoorzaamheid en het verlangen naar meer vrijheid elkaar contrasteerden. Op het platteland werden de zogenoemde mythische jaren 1960 zelfs met humor benaderd: “*de meisjes vielen flauw en scremen [schreeuwen] en bleiten [wenen]. [Lacht] Daar hebben we dikwijls mee gelachen.*”²⁸⁹ Of: “*je moet ze zien lopen.*”²⁹⁰ Annemie vertelt verder: “*Langs hier, waren ze daar echt niet mee bezig. Je zag langs hier ook geen lopen of iets, met lang haar of.*”²⁹¹

De mate waarin jongeren zich konden uiten binnen de jeugdcultuur hing bovendien sterk samen met hun financiële context.²⁹² Meerbegoeden konden bijvoorbeeld deelnemen aan taalkampen in de zomer, terwijl anderen vroeg moesten gaan werken. Griet, dochter van een dokter in Gent, vertelde dat ze in de zomer naar Engeland mocht en er toen verschillende concerten bekeek van onder andere *The Rolling Stones* en *The Kinks*: “*ja, dat was een periode zonder zorgen hé. (...) echt jeugd zijn en geen zorgen hebben. (...) Gewoon zorgen dat je geld genoeg had om binnen te geraken.*”²⁹³ Daartegenover zei Johanna die opgroeide op het platteland: “*we hadden niet veel tijd voor te puberen. We moesten al in de grote wereld zijn hé. (...) Doordat we al moesten gaan werken.*”²⁹⁴ Jeugdcultuur was dus geen eenduidige ervaring, maar werd grotendeels bepaald door de sociaaleconomische en ruimtelijke context.

2.2.3. ‘In den duik’ op zoek naar liefde, vrijheid en vertrouwen

De jaren 1960 worden ook bestempeld als een periode van ‘seksuele revolutie’, waarin vrijheid en experiment, mede door de verspreiding van de anticonceptiepil, binnen de beleving van seksualiteit centraal zouden staan. Toch blijkt uit recente literatuur en de mondelinge bronnen dat die seksuele bevrijding in de praktijk minder vanzelfsprekend was.²⁹⁵ Het is bovendien belangrijk om niet enkel naar seksualiteit te kijken, maar ook naar de manier waarop liefde en emoties ermee verweven waren. De gelaagdheid van liefdesrelaties, zoals historica Niamh Cullen in het hoofdstuk *Love* aantoon, biedt een waardevol historisch inzicht in hoe jongeren tijdens de jaren 1960 hun gevoelsleven beleefden.²⁹⁶

²⁸⁷ Sharon Brookshaw en Melanie Tebbutt, 94; Musschoot, *Toen geluk nog heel gewoon was*, 199-200; Tjen Mampaey en Anne-Laure Van Bruaene, “‘Koevoet es beter dan boelie’ Over volkscultuur en ontspanning”, in *België: een geschiedenis van onderuit*, onder redactie van Jan Dumolyn en Tjen Mampaey (Berchem: EPO, 2012), 202-12.

²⁸⁸ Griet. Persoonlijk interview, 18 september 2024.

²⁸⁹ Johanna. Persoonlijk interview, 1 februari 2024.

²⁹⁰ Annemie. Persoonlijk interview, 27 januari 2024.

²⁹¹ Ibid.

²⁹² Sharon Brookshaw en Melanie Tebbutt, ‘Leisure and Play’, 98-99.

²⁹³ Griet. Persoonlijk interview, 18 september 2024.

²⁹⁴ Johanna. Persoonlijk interview, 1 februari 2024.

²⁹⁵ Gunst, Marc Hooghe, en Jooris, *Golden sixties*, 44-51.

²⁹⁶ Niamh Cullen, ‘Love’, in *The Routledge History of Emotions in the Modern World*, onder redactie van Peter N. Stearns en Katie Barclay (Londen: Routledge, 2022), 13-28.

Allereerst stonden jongeren voor de uitdaging om een liefdespartner te ontmoeten. Het gesegregeerde onderwijs en de autoriteit van ouders maakten dit tot een moeizaam proces. Liefdesrelaties werden thuis niet toegestaan, waardoor jongeren ze verborgen hielden voor hun ouders. Zo vertelde Jacqueline: *“We mochten niet, dus je probeert dan in den duik [in het verborgene] een beetje naar een relatie te gaan.”*²⁹⁷ Liefde kan dus gezien worden als een emotionele kracht die jongeren ertoe aanzette om grenzen te overschrijden en traditionele patronen te doorbreken.²⁹⁸ Het uitgaansleven bood, zowel in de stad als op het platteland, daartoe de voornaamste ontsnappingsroute. Zo gingen jongeren in de jaren 1960 naar een bal of T-Dansant *“op zoek naar de liefde.”*²⁹⁹ Daarbij speelde ‘dansen’ een bijzondere rol om liefde te vinden.³⁰⁰ Wanneer het ging om de klassieke dansen, zoals de quickstep of de wals, die voornamelijk op bals werden gespeeld, vertelde Luuk Gruwez: *“Wij [jongens] vonden de dansen uitermate belachelijk, maar ze boden de gelegenheid meisjes te ontmoeten en verliefd te worden.”*³⁰¹ Jonger publiek en betere muziek, daarvoor stonden de T-Dansants bekend binnen de toenmalige jeugdcultuur.³⁰² *“‘Je t’aime non plus’ dat [werd] op T-D’s (...) veel gespeeld. En La Bamba natuurlijk ook. (...) Ja, dat was het hoogtepunt van de avond hé.”*³⁰³

Wanneer de verdoken relaties stuk liepen, vonden vooral vrouwelijke vertellers het moeilijk dat ze hun verdriet niet met hun ouders konden delen. Griet vertelde over de emotionele afstand die ze toen tegenover haar ouders ervaaarde:

*“Maar we staken onze emoties of onze gevoelens wel heel erg weg voor ons ouders. (...) Bijvoorbeeld als je een vriendje had, dan mocht dat wel niet. Dus je moest dat al in den duik doen en dat was dan gedaan, of zo. Je kon het niet aan uw ouders vertellen, je moest alles eigenlijk zelf opkroppen. [Teleurgestelde intonatie]”*³⁰⁴

Andere relaties verliepen wel goed, waardoor een volgende stap binnen hun relatie aanbrak: de acceptatie door de ouders. De ontmoeting van de schoonfamilie werd in verschillende verhalen omschreven als een spannend en belangrijk moment. Henk sprak bijvoorbeeld over zijn eerste ontmoeting met de vader van zijn latere echtgenote, die tevens rijkswachter was:

*“Pa rijkswachter zei: ‘jong, kom een keer hier’ En bonk. [Wijst naar zijn hart] En ik was al zo benauwd van rijkswachters. Ja. Ik dacht ik ga het hiervan krijgen hè? Hij [zijn schoonvader] zegt: ‘En meen je het, zie je ze graag?’ Ik zeg: ‘Ja’. ‘Ja, da’s goed’, zegt hij.”*³⁰⁵

²⁹⁷ Jacqueline. Persoonlijk interview, 5 oktober 2024.

²⁹⁸ Cullen, ‘Love’, 16-17.

²⁹⁹ Frank. Persoonlijk interview, 31 januari 2024.

³⁰⁰ Claire Langhamer, *The English in Love: The Intimate Story of an Emotional Revolution* (Oxford, 2013), 95.

³⁰¹ Gruwez, Luuk. 2004. Interview door Eline Lowier. In *De jaren zestig: (on)bekend en (on)bemind*, onder redactie van Marcel Kerff, Mario Smeets, en Fred Herckens, 78. Leuven: Garant.

³⁰² Musschoot, *Toen geluk nog heel gewoon was*, 210-11.

³⁰³ Jacqueline. Persoonlijk interview, 5 oktober 2024.

³⁰⁴ Griet. Persoonlijk interview, 18 september 2024.

³⁰⁵ Henk. Persoonlijk interview, 20 september 2024.

Voor vele koppels betekende die acceptatie door de ouders niet alleen een sociale erkenning, maar ook het begin van serieuzer en intiemer contact, of zoals Ivo het verwoordde: *“Ja, eenmaal dat we vrijden [een relatie hadden], draaide het allemaal een beetje om ons tweetjes.”*³⁰⁶

Binnen de opvoeding van de jaren 1960 werd er nauwelijks over seksualiteit gesproken. De enige duidelijke boodschap die ouders, en de bredere gemeenschap, gaven, was dat een voorhuwelijkse zwangerschap absoluut onaanvaardbaar was. Vrouwelijke vertellers kregen enige vorm van seksuele opvoeding, maar die bleef meestal beperkt tot morele waarschuwingen: *“Je kunt zien dat je niet met een pakske thuiskomt.”*³⁰⁷ Jongens moesten het daarentegen zelf uitzoeken. Zo getuigde Luuk Gruwez in *De jaren zestig: (on)bekend en (on)bemind*: *“Met vragen over seks kon ik thuis niet echt terecht. Ik had te veel schroom en mijn ouders hebben nooit het initiatief genomen om erover te beginnen.”*³⁰⁸ Ook Henk gaf binnen dit onderzoek aan dat daar een gendersverschil was: *“Maar wij als jongens, over zo iets werd er niet gesproken (...) ja, onder vrienden, maar thuis moesten wij niet afkomen.”*³⁰⁹ Een andere manier waardoor jongeren toch seksuele voorlichting kregen, waren de verlovingscursussen die werden georganiseerd door jeugdbewegingen, vaak in een rurale context, voor jongeren die op punt stonden om te trouwen.³¹⁰ Johanna vertelde daarover:

*“Voordat we trouwden moesten we op verlovingscursus gaan. En we moesten dat bevestigen met een briefje, bij de priester waar dat je dan trouwde, (...) dat je dat gevolgd had. En dat was [sic: waren] (...) een stuk of zes vergaderingen en daar legden ze, zagezegd, alles heel schoon uit; de mannen en de vrouwen en de joengens [kinderen] en hoe dat ging gaan en allemaal.”*³¹¹

Johanna gaf eveneens aan dat ze het moeilijk had om zich te houden aan de normen rond seksualiteit. *“Maar we leerden wel elkaars lichaam kennen als we zagezegd niet mochten hé, want anders. Ja, hoe zou je van elkaar moeten houden als er nooit niets is.”*³¹² Seksualiteit beleven buiten het huwelijk bleef een maatschappelijk taboe, waardoor snel trouwen als de enige uitweg werd gezien om ‘de schande’ te vermijden. In Johanna’s gezin zorgde dit voor spanningen, vooral met haar zus. Omdat ze met velen waren, konden haar ouders het zich niet financieel veroorloven om meerdere kinderen in hetzelfde jaar te laten trouwen. *“Het was van eigens [natuurlijk] boel [ruzie], omdat zij [Johanna’s zus] niet mocht trouwen.”*³¹³ Zelf zat ze al vier jaar in een relatie en gebruikte ze haar verlangen als drukmiddelen tegen haar moeder:

³⁰⁶ Ivo. Persoonlijk interview, 30 september 2024.

³⁰⁷ Jacqueline. Persoonlijk interview, 5 oktober 2024.

³⁰⁸ Gruwez, Luuk. 2004. Interview door Eline Lowier. In *De jaren zestig: (on)bekend en (on)bemind*, onder redactie van Marcel Kerff, Mario Smeets, en Fred Herckens, 75–80. Leuven: Garant.

³⁰⁹ Henk. Persoonlijk interview, 20 september 2024.

³¹⁰ Chantal Bisschop, *Meer dan boer alleen: een geschiedenis van de Landelijke Gilde, 1950-1990*, ICAG-studies (Leuven: Universitaire Pers Leuven, 2015), 69.

³¹¹ Johanna. Persoonlijk interview, 1 februari 2024.

³¹² Ibid.

³¹³ Johanna. Persoonlijk interview, 1 februari 2024.

*“als ik niet mag trouwen en ik ben in verwachting [zwanger], dan mag je niet dul [boos] zijn.”*³¹⁴

Naast seksuele intimiteit werd liefde ook steeds vaker ervaren als een emotionele openbaring. Partners waren vertrouwenspersonen bij wie gevoelens konden worden gedeeld en waartussen een diepere verbondenheid ontstond. Dit past binnen een bredere evolutie in de emotionaliteit van liefdesrelaties gedurende de twintigste eeuw. In de naoorlogse periode werden huwelijken minder benaderd als louter pragmatisch of economisch, en steeds meer als relaties die gebaseerd zijn op romantische liefde en emotionele nabijheid.³¹⁵ Historica Claire Langhamer spreekt in dit verband over een *“emotional revolution”*³¹⁶, waarmee ze verwijst naar een veranderende emotionele cultuur rond intimiteit. Volgens haar stonden de jaren 1960 niet in het teken van een tegenstelling tussen emotie en seksualiteit, maar in een ontwikkeling waarin liefde een diepere betekenis kreeg. Sindsdien zijn seksualiteit, intimiteit en gevoelens op een nieuwe manier met elkaar verbonden.³¹⁷ Binnen de interviews komt dat idee van emotionele verbondenheid binnen relaties duidelijk naar voren: *“onze emoties (...) konden wij toen al aan mekaar kwijt. (...) Eerder dan aan ouders of aan vrienden.”*³¹⁸ Liefde werd ook ervaren als een vorm van zelfbevestiging en gaf voor veel vertellers een levensdoel: trouwen en een gezin stichten. Nagenoeg alle vertellers benadrukken hun huwelijk als één van de gelukkigste momenten uit hun leven. Daarmee hing bij velen ook een vrijheidsidee samen:

*“Ik was al 21 jaar als ik getrouwd ben. Ik was blij van thuis weg te zijn. (...) Hoe voelt het? Een beetje vrijheid, zo zou ik het zeggen, een beetje vrijheid.”*³¹⁹

Het huwelijk werd als de manier gezien om zich emotioneel en sociaal los te maken van het ouderlijke huis.

Samenvattend toont het interview met Ivo en Isolde, die tijdens de jaren 1960 elkaar leerden kennen, de gelaagdheid van liefde tijdens de jaren 1960 aan: *“Wij waren ook op dat moment kinderen van de seksuele revolutie hé. (...) We waren wel wat vrijer in onze manier van met elkaar om te gaan dan de generatie ervoor.”*³²⁰ Hij vertelde daarbij een anekdote over een gesprek met de onderpastoor van het dorp: *““En ze zeggen dat gij de vrije liefde beleeft?” Ik zeg tegen hem: “de vrije liefde, meneer de onderpastoor, wat is dat?” Hij kon daar precies ook geen antwoord op geven. [Zegt dit spottend]”*³²¹ Ivo's beleving van de zogenaamde ‘vrije liefde’ koppelt hij vooral aan wederzijds respect en eigen normen, *“zonder dat daar de grote excessen..., die men misschien denkt dat die er gebeurd zijn. Bij ons is dat toch niet. [Isolde bevestigt]”*³²² Ivo en Isolde geven dus aan dat vooral op vlak van genegenheid en omgang met elkaar veel was veranderd. De ‘seksuele revolutie’ en het idee van ‘vrije liefde’ moeten in hun

³¹⁴ Johanna. Persoonlijk interview, 1 februari 2024.

³¹⁵ Cullen, ‘Love’, 20; Langhamer, *The English in Love*, 6-7.

³¹⁶ Langhamer, *The English in Love*, 11.

³¹⁷ Ibid, 3-11.

³¹⁸ Isolde. Persoonlijk interview, 30 september 2024.

³¹⁹ Claudine. Persoonlijk interview, 31 januari 2024.

³²⁰ Ivo. Persoonlijk interview, 30 september 2024.

³²¹ Ivo. Persoonlijk interview, 30 september 2024.

³²² Ivo en Isolde. Persoonlijk interview, 30 september 2024.

beleving dan ook niet begrepen worden als een volledige breuk met de traditionele waarden, maar als een geleidelijke verschuiving waarin liefde, emotie en intimiteit op een meer persoonlijke en gelijkwaardige manier vorm kregen.³²³

2.3. *Gemeenschap en geloof: emotionele normen binnen stad en platteland*

De geografische ruimte waarin vertellers opgroeiden in de jaren 1960 had een invloed op de emotionele cultuur. In *Embodying Emotion, Sensing Space* benadrukken geografen Joyce Davidson en Christine Milligan die wisselwerking tussen emoties en ruimte.³²⁴ Volgens hen zijn emoties alleen te begrijpen binnen de context van specifieke plaatsen, terwijl ruimte pas betekenis krijgt wanneer mensen die plek ervaren. Hun “emotio-spatial hermeneutic”³²⁵ voegt zo een extra dimensie toe aan de emotionele leefwereld: “Meaningful senses of space emerge only via movements between people and spaces.”³²⁶ Ook in dit onderzoek komt het belang van ruimte aan bod, vooral door de focus op het verschil tussen stad en platteland. De interviews tonen aan dat daarbij het verschil niet alleen te wijten is aan de fysieke ruimte, maar ook aan de manier waarop gemeenschapsnormen in ruimtelijke contexten worden beleefd.

Volgens de vertellers was er een grote emotionele verwevenheid op het platteland. De meeste bewoners waren er geboren en opgegroeid, waardoor hechte sociale netwerken ontstonden. Familiebanden en de lokale cultuur lagen aan de basis van het dagelijkse leven in het dorp, terwijl sociale controle ervoor zorgde dat gemeenschapsnormen werden behouden.³²⁷ Zo vertelde Jacqueline: “Pff, in een dorp kon je niet zo vrij zijn als in de stad. Uh, iedereen had alles gezien en er werd vreselijk veel overgedragen.”³²⁸ Roddelen en publieke oordelen waren onderdeel van het dorp. Het zorgde ervoor dat mensen niet te veel uit de pas zouden lopen: “de mensen gingen daar op aangesproken zijn.”³²⁹ Toch werd het dorp niet door alle vertellers als verstikkend ervaren. Sommigen herinnerden zich het dorpsleven als eenvoudig en onschuldig. “Wij waren lang kind. Ja. We zaten in een cocon hè?”³³⁰ Bovendien was er een grote vrijheid in het spelplezier, wat ook voor sociale cohesie tussen jongeren zorgde. Zo vertelde Ivo hoe hij en zijn vrienden de nonnen uit het dorp foften: “Zo’n trucen konden we toch nog uithalen in een dorp, maar voor de rest vielen wij niet op, wij deden wij mee met al de rest.”³³¹

De rol van religie werd eveneens door de meeste vertellers benoemd, maar beperkte zich tot de vermelding van het zondags kerkbezoek. Kathy vertelde: “Ja, zeker naar de kerk de zondag. En als we dan ouder waren, gingen we dikwijls niet meer samen. Maar iedereen ging

³²³ Ivo en Isolde. Persoonlijk interview, 30 september 2024; Langhamer, *The English in Love*, 6-11.

³²⁴ Joyce Davidson en Christine Milligan, ‘Embodying emotion sensing space: introducing emotional geographies’, *Social & Cultural Geography* 5, nr. 4 (1 december 2004): 523-32.

³²⁵ Ibid, 524.

³²⁶ Ibid.

³²⁷ Niek de Roo, Filip de Rynck, en Sofie Vandelannoote, red., *De stille metamorfose van het Vlaamse platteland: verslagboek Reflectiedag Platteland* (Reflectiedag Platteland, Brugge: Die Keure, 1999), 23.

³²⁸ Jacqueline. Persoonlijk interview, 5 oktober 2024.

³²⁹ Isolde. Persoonlijk interview, 30 september 2024.

³³⁰ Claudine. Persoonlijk interview, 31 januari 2024.

³³¹ Ivo. Persoonlijk interview, 30 september 2024.

naar de kerk.”³³² Hoewel het kerkbezoek dus deel uitmaakte van de wekelijkse routine, viel ook een algemeen discours van secularisering op. Naarmate de vertellers ouder werden, hechtten ze minder belang aan religieuze gewoonten, of trad er een kritisch discours op tegenover de hedendaagse kerk.³³³ Frank zei bijvoorbeeld: “*Mijn vader ging zelf niet naar de kerk. Waarom moest ik dat doen?*”³³⁴ en ging op zondagen biljarten op café in Gent. Toch betekende het stadsleven niet automatisch meer individuele vrijheid. Stadsbezoeken gebeurden vaak onder ouderlijk toezicht en hadden een praktisch doel, zoals kledij kopen of naar de markt gaan. Daarnaast veranderde de dynamiek in de stad en het dorp door de toenemende suburbanisatie. De verstedelijking van het platteland werd mogelijk door technologische innovaties, zoals de opkomst van de auto.³³⁵

In dit hoofdstuk stonden de belangrijkste sociale relaties van de jaren 1960 centraal: de strikte rol van ouders, de ambivalente verhouding met talrijke broers en zussen, de wisselende nabijheid tussen vrienden, de emotionele verbondenheid met liefdespartners, en de invloed van gemeenschapsnormen op zowel het platteland als in de stad. Hoewel emoties zich vooral tussen mensen ontwikkelen, valt op dat in die jaren 1960 zich een nieuwe factor aandient binnen de emotionele cultuur, namelijk de opkomst van technologie en consumptiecultuur. In het laatste hoofdstuk wordt onderzocht hoe de technologische veranderingen door de vertellers werden ervaren, en welke invloed deze hadden op hun emotionele leefwereld.

Hoofdstuk 3: Emoties en materie, de beleving van technologische veranderingen

*“Technologie? Dat moest nog uitgevonden worden. [Lacht]”*³³⁶

Deze uitspraak, die meermaals terugkeert in de interviews, illustreert hoe de jeugd in de jaren 1960 vaak herinnerd wordt als een tijdperk zonder technologie. Echter, dit perspectief geeft eerder antwoord op de ervaringen met technologie in het heden dan een beeld over het verleden. Toch toont bovenstaande herinnering aan hoe technologie niet alleen het dagelijks leven kan beïnvloeden, maar ook sterke emoties oproept; emoties van nostalgie, verwondering en vervreemding. Ondanks hun eerste gedachten, maken de vertellers verder in de interviews duidelijk dat de jaren 1960 een tijdperk was van technologische vernieuwing en dat op het alledaagse vlak toch een aantal zaken zijn veranderd voor de doorsnee Vlaming. Daarbij kan verwezen worden naar werken zoals *De golden Sixties*, waarin historicus Korneel De Rynck een overzicht biedt van de voornaamste materiële innovaties binnen dit decennium.³³⁷ In dit

³³² Kathy. Persoonlijk interview, 7 oktober 2024.

³³³ Jan Dumolyn, Hendrik Callewier, en Tjen Mampaey, “‘In de hoogste nood is het geloof het meest levendig’ Geloof en vrijzinnigheid”, in *België: een geschiedenis van onderuit*, onder redactie van Jan Dumolyn en Tjen Mampaey (Berchem: EPO, 2012), 241-42.

³³⁴ Frank. Persoonlijk interview, 31 januari 2024.

³³⁵ De Rynck, *De golden Sixties*, 51-52.

³³⁶ Jacqueline. Persoonlijk interview, 5 oktober 2024.

³³⁷ De Rynck, *De golden Sixties*.

onderzoek ligt de focus echter niet op de technologie *an sich*, maar op de manier waarop deze vernieuwingen het emotionele leven beïnvloedden. Hoe gingen mensen om met nieuwigheden als de auto, de televisie of de opkomende consumptiecultuur? Vallen er verschillen op tussen gender, regio en sociale klasse? En heeft dit een impact op de emotionele cultuur?

3.1. *Technologie brengt geluk in de straat...*

De economische groei en de opkomst van de welvaartsstaat in Europa maakten het voor gezinnen mogelijk om meer te consumeren. Volgens politicoloog en socioloog Marc Hooghe zou het beschikbare inkomen van een gezin tijdens dit decennium zelfs verdubbeld zijn.³³⁸ Die inkomens werden gespendeerd aan een groeiend aanbod van elektrotoestellen, televisies, radio's en auto's. Consumptie werd bovendien sterk gestimuleerd door reclame die via nieuwe mediakanalen, met name de televisie, gezinnen kon bereiken. In advertenties werd consumptie expliciet verbonden met emoties: een stofzuiger bracht de huisvrouw zichtbaar vreugde.³³⁹ Ook de vertellers in dit onderzoek ervaarden het huishoudelijke geluk die de nieuwe technologieën brachten. Zo blikte Kathy positief terug: *“De vooruitgang van (...) dingen gelijk voor in het gezin (...) een vaatwasser, (...) wasmachine, (...) een droogkast dat bestond ook niet en dat vind ik wel een goeie evolutie.”*³⁴⁰ Huishoudtoestellen zorgden voor een verlichting van de alledaagse werklast voor de moeder, vooral in grotere gezinnen. Ivo en Isolde spraken bijvoorbeeld over de was, een thema dat bij vele vertellers naar voren kwam:

*“Isolde: Om de zes weken werd er gewassen bij hen, zeg. [Zegt dit vol verbazing]
Ivo: En dat was drie dagen hé. Dat begon de vrijdag, de zaterdag, de zondag en de maandag dan uiteindelijk. Ja. En dan kwam er iemand bij.
Isolde: De burens werden betaald om een week te komen helpen.
Ivo: En ze [zijn moeder] moest het allemaal alleen doen.”*³⁴¹

Ook Annemie herinnerde zich de was als een belastende praktijk, die in haar beleving een bijna ritueel karakter kreeg. Nieuwe technologie maakte het werk iets draaglijker: *ja, thuis, zo 'n grote was. Das was al veel verbeterd met de zwierder. (...) Ja, de was, dat was het één en het ander. [Lacht]* Apparaten zoals de koelkast, diepvries, staafmixer en wringer boden dus niet alleen praktische hulp, maar zorgden ook voor verlichting en geluk binnen het huishouden.³⁴²

Daarnaast kwam de televisie, die sinds de jaren 1950 zijn intrede deed in de Vlaamse huiskamer, tijdens de interviews meermaals als de belangrijkste technologische innovatie naar voren. Henk antwoordde bijvoorbeeld op de vraag, of hij zich nog een moment van geluk kon herinneren tijdens zijn jeugd, met: *“Je kunt zeggen de eerste keer dat de televisie bij ons*

³³⁸ Hooghe, Jooris, en Gunst, *Golden sixties*, 14-19.

³³⁹ Mesquita, *De emoties tussen ons*, 169; Mark Seymour, 'Global Happiness: From Providential Moments to Hedonic Treadmills?', in *The Routledge History of Emotions in the Modern World*, onder redactie van Peter N. Stearns en Katie Barclay, Routledge Histories (Londen: Routledge, 2023), 40-41.

³⁴⁰ Kathy. Persoonlijk interview, 7 oktober 2024.

³⁴¹ Ivo en Isolde. Persoonlijk interview, 30 september 2024.

³⁴² De Rynck, *De golden Sixties*, 65-103.

geplaatst werd, was het: “hoh, we hebben een eigen televisie! [Beeldt vreugde uit]”³⁴³ Toch haalden gezinnen niet meteen een televisie in huis. Vaak besloten ze pas een televisie aan te schaffen naar aanleiding van een belangrijke gebeurtenis, zoals het huwelijk van koning Boudewijn met Fabiola in 1960.³⁴⁴ Binnen het gezinsleven van Marie-Paule en Griet betekende de televisie: “Dat was dus een gezinsmoment, hè. [Griet gaat ook akkoord].”³⁴⁵ De televisie bracht immers niet alleen gezinnen samen, maar ook de bredere buurt kwam met elkaar in verbinding.³⁴⁶ Zo vertelde Henk dat hij, voor zijn gezin zelf een toestel had, bij zijn buurman mocht gaan kijken:

“Henk: Maar vroeger in onze straat was er geen televisie. En onze eerste televisie was bij onze buur. (...) En dan kwam heel de buurt bij hem naar de televisie kijken, hè. Interviewer: En hoe was dat toen?”

Henk: Oh, dat was ... een vreugde hé, dat we dat mochten bij ... en na het nieuws ‘hup’ ging iedereen weer naar huis. En wij woonden naast mekaar en als er een programma was, was dat met een soeplepel. Hij klopte op de muur en wij klopten dan terug.”³⁴⁷

Bepaalde televisieprogramma’s riepen nostalgische gevoelens op bij de vertellers in dit onderzoek. Tony Corsari met *100 000 of niets*, *Wij, heren van Zichem*, *Eurosong*, en vooral *Schipper naast Mathilde* bleken een hit te zijn:

“Annemie: Ja bij ons als de televisie kwam, dat was als ‘Schipper naast Mathilde’ kwam en toen kwam de hele buurt kijken. (...) Dat was het bekendste hé. André: Ja, dat was een vree programma.”³⁴⁸

Naast verlichting en verbinding zorgde de technologische vooruitgang, en bij uitbreiding de stijgende welvaart, ook voor vertrouwen bij de generatie van de jaren 1960. “Onze toekomst was veel mooier in de tijd dan dat nu is, hè? (...) Alles was in evolutie,”³⁴⁹ vertelde Edward met een melancholische ondertoon. Het voornaamste verlangen van de vertellers was om een huis te bouwen in de toekomst. In de naoorlogse periode was het bouwen en bezitten van een eigen woning bovendien een beleidsdoel voor de Belgische overheid. De wet-De Taeye uit 1948 is daarbij een voorbeeld van een stimulerende maatregel voor bouwprojecten en suburbanisatie. Het bood gezinnen de kans op een goedkope lening om een huis buiten de stad te bouwen.³⁵⁰ Echter, het bezitten van een huis had ook een emotionele betekenis. Vooral gevoelens van veiligheid, vrijheid en zelfstandigheid horen samen bij deze

³⁴³ Henk. Persoonlijk interview, 20 september 2024.

³⁴⁴ De Rynck, *De golden Sixties*, 250.

³⁴⁵ Griet en Marie-Paule. Persoonlijk interview, 18 september 2024.

³⁴⁶ De Rynck, *De golden Sixties*, 294-95.

³⁴⁷ Henk. Persoonlijk interview, 20 september 2024.

³⁴⁸ Annemie en André. Persoonlijk interview, 27 januari 2024.

³⁴⁹ Edward. Persoonlijk interview, 30 januari 2024.

³⁵⁰ De Rynck, *De golden Sixties*, 49-52.

bouwdroom en gaan hand in hand met de veranderende emotionele cultuur tijdens het decennium.³⁵¹

3.2. ... of zorgt het voor afstand in de buurt?

De opkomst van technologie werd door de vertellers in dit onderzoek niet uitsluitend positief ervaren. Allereerst benadrukten ze dat niet iedereen financieel in staat was om direct de nieuwste technologieën aan te kopen. Het onderwerpt het dominante beeld van algemene welvaart aan nuance, aangezien vele vertellers, ook die uit een middenklasse gezin, aangaven bepaalde technologieën niet te hebben gekocht of pas laat te hebben gekocht. Binnen dorpen, of zelfs in de straat van een stad, moesten vele gezinnen beroep doen op de beter gegoeden. Edward vertelde:

“Ja, er was [sic: waren] vroeger bij ons in de straat ook twee à drie mensen die een telefoon hadden, die dat nodig hadden voor hun beroep. En de rest moest bij die mensen telefoneren. De auto, vijf à zes auto's op een dorp: de dokter, de burgemeester (...) dan moest je aan die mensen vragen voor met jou ver te rijden.”³⁵²

Wanneer een consumptiegoed werd aangekocht was dit tevens iets om te delen met het hele gezin, wat ook weer voor spanningen en ontevredenheid zorgde; *“In een gezin was er één fototoestel bijvoorbeeld, dat was dan voor iedereen hé.”³⁵³*

Technologie en consumptie zorgden ook voor een groeiend individualisme en meer afstandelijkheid. Daarover getuigde Edward: *“Maar dan is dat [op straat samenkomen] veel verslechterd met de televisie op te komen. De ene kocht dan één (...), Dus de mensen waren meer thuis hé.”³⁵⁴* Waar de opkomst van de televisie eerst voor meer verbinding zorgde, droeg het later bij aan toenemende afstand.³⁵⁵ Mensen kwamen minder naar buiten, want *“eens dat we dat [de televisie] hadden, keken wij alle dagen naar de televisie.”³⁵⁶* Het veranderde eveneens de relaties binnen het gezin. Het hierboven besproken gezinsmoment was veeleer een samenzijn zonder dat er werd gecommuniceerd. Bovendien kozen de ouders wat er op de beeldbuis verscheen en wanneer kinderen mee mochten kijken. Annemie vertelde: *“Ja, maar een televisie, als (...) er plots iets was dat een kind niet mocht zien. Wij moesten buiten hé, of ons verdraaien.”³⁵⁷* Deze bezorgdheid wordt binnen de literatuur omschreven als “parental anxieties”³⁵⁸, waarbij morele paniek ontstaat rond de blootstelling van jongeren aan nieuwe media. Ouders vreesden een verlies aan controle en dat technologie adolescenten te veel

³⁵¹ Katie Barclay, ‘Capitalism and Consumption’, in *The Routledge History of Emotions in the Modern World*, onder redactie van Peter N. Stearns en Katie Barclay, Routledge Histories (Londen: Routledge, 2023), 451-52.

³⁵² Edward. Persoonlijk interview, 30 januari 2024.

³⁵³ Isolde. Persoonlijk interview, 30 september 2024.

³⁵⁴ Edward. Persoonlijk interview, 30 januari 2024.

³⁵⁵ De Rynck, *De golden Sixties*, 294-96.

³⁵⁶ Kathy. Persoonlijk interview, 7 oktober 2024.

³⁵⁷ Annemie. Persoonlijk interview, 27 januari 2024.

³⁵⁸ Sharon Brookshaw en Melanie Tebbutt, ‘Leisure and Play’, 96.

autonomie zouden bieden. De Belgische Radio- en Televisieomroep speelde daarop in door ouders te waarschuwen met een wit vierkant op het scherm, wanneer de inhoud van het volgende programma mogelijk ongeschikt was voor kinderen.³⁵⁹ De televisie bracht dus niet alleen vermaak, maar ook spanningen binnen het gezin. Jacqueline herinnerde zich:

*“De oudste broer van mijn vader die kwam toen [wanneer Nonkel Bob op tv was] altijd af en dan moest de televisie uit of moesten we stil zijn. En wij waren kwaad, want dat was het enige uur in de week dat we naar de tv mochten kijken. [Lacht](...) Daar waren we zeer gefrustreerd over.”*³⁶⁰

Zoals eerder vermeld, beïnvloedde de reclame op televisie het beeld van de huisvrouw. Dat beeld werd versterkt door televisieprogramma's waarin het traditionele rolpatroon tussen man en vrouw centraal stonden. Sommige programma's waren specifiek gericht op de huishoudelijke taak van moeders, bijvoorbeeld *Penelope (1955-1965)*. Het werd gepresenteerd door Paula Sémer, die na verloop van tijd een meer kritische ondertoon toevoegde aan het programma. Terwijl huishoudtoestellen voor verlichting moesten zorgen, nam tegelijk de maatschappelijke verwachting en stereotypering van de 'gelukkige' huisvrouw toe.³⁶¹

*“Prikkel die ons emotioneel gingen maken, die waren er veel minder (...) je kunt u nu opjagen voor van alles en nog wat, wat ze over u schrijven op sociale media. Maar bij ons was dat (...) ze konden misschien wel roddelen, maar je hoorde het niet of (...) als je dan niet het onderwerp van de parochieroddel was, dan was je daar gerust in.”*³⁶²

Deze opmerking van Ivo sluit aan bij wat in de literatuur wordt omschreven als “the emotional intensification thesis of media”³⁶³:

“‘simpler’ communication media – speech, pre-printing-press writing, often whatever precedes our own current moment – are less emotionally intensive than later, presumably more ‘complex’ ones. As a result, our world is imagined to be on a path towards faster, more complex and more intense emotional stimulation.”³⁶⁴

Verschillende vertellers gaven aan dat ze in hun jeugd zorgelozer leefden, omdat ze minder werden blootgesteld aan prikkels en negativiteit van buitenaf. Echter, vanaf de opkomst van de televisie kwamen nieuwsberichten van over de hele wereld de huiskamer binnen, waardoor mensen zich emotioneel betrokken begonnen te voelen bij conflicten buiten hun leefwereld.

³⁵⁹ Sharon Brookshaw en Melanie Tebbutt, ‘Leisure and Play’, 96-97; De Rynck, *De golden Sixties*, 290.

³⁶⁰ Jacqueline. Persoonlijk interview, 5 oktober 2024.

³⁶¹ Marissal, *Moeders en vaders*, 66-68; Ronald Grossey, *Goedenavond, beste kijkers: de televisie in zwart-wit, van 31 oktober 1953 tot 31 december 1970*, Waar is de tijd (Antwerpen: Standaard, 1993), 184-88.

³⁶² Ivo. Persoonlijk interview, 30 september 2024.

³⁶³ Brenton J. Malin, ‘Media and the Question of Emotional Intensification’, in *The Routledge History of Emotions in the Modern World*, onder redactie van Peter N. Stearns en Katie Barclay, Routledge Histories (Londen: Routledge, 2023), 527.

³⁶⁴ Ibid, 527.

Televisiebeelden bleven immers beter bij dan teksten of radioberichten.³⁶⁵ Mediatheoreticus Marshall McLuhan omschreef de televisie daarom als een vorm van “cold media”, waarbij de kijker actief moest interpreteren.³⁶⁶ Om de impact te verzachten en te kaderen, werd het *Joernaal* gevolgd door duidingsprogramma’s en het ludieke weerbericht van Armand Pien.³⁶⁷

3.3. *Vertellen over voorwerpen, de gevoelswereld van consumptie*

De intensiteit van de consumptiecultuur hing sterk af van de regionale en financiële context waarin de vertellers opgroeiden. *“Ik peizen [denk] dat het in de jaren zestig te zien was, of je ouders rijk waren, of dat het gewone werkmensen waren,”* vertelde Johanna in haar interview. In de stad werd het verlangen naar materiële goederen meer beleefd, aangezien de infrastructuur daarop was aangepast en het aanbod groter was.³⁶⁸ Zo beschreef Helene met enthousiasme haar eerste uitstapjes naar de Grand Bazar in Kortrijk.³⁶⁹ Ook Griet genoot van het stadsleven: *“Ja, dat beeld komt mij nog voor dat ik daar genoot zo van gewoon door de stad te wandelen.”*³⁷⁰ Medard zijn ervaring was gelijkaardig: *“Maar het was wel gezellig in de Veldstraat. Je had daar de Grand Bazar. (...) ze hadden er van alles, speelgoed (...) En je had ook gans in het begin, elke stand had een verkoopster hé.”*³⁷¹ Steden werden zo verbonden met moderniteit en consumptie. Winkels waren bovenal plekken van beleving en ontdekking in de jaren 1960. Daartegenover staat het verhaal van André, die opgroeide op het platteland in Sint-Denijs. Daar verliep de modernisering trager:

*“De moderniteit strommelde [sic: stommelde] soms, een beetje bij een keer, binnen bij ons, ten opzichte van die van de gemeente. Ze waren voor in vergelijking met ons. (...) Ja, dat kwam allemaal binnenstromen vreet, vreet, vreet traag, dat we er niet bleven bij stilstaan of het ging toekomen. Het besandige [gaf/maakte niks uit] niet voor ons. We leefden toch als God in Frankrijk dus dat was feitelijk niet van doen.”*³⁷²

Hoewel de technologische vernieuwing als afstandelijk van zijn leefwereld werd ervaren, nuanceerde hij later:

*“Toen was dat niet normaal. Je beleefde dat mee eigenlijk. Eerst kwam er een nieuwe radio in huis. Toen kwam er een nieuwe televisie, of een fototoestel (...) we moesten dat betalen met ons drinkgeld. En we leefden daarnaartoe.”*³⁷³

³⁶⁵ De Rynck, *De golden Sixties*, 283-84; Gunst, Marc Hooghe, en Jooris, *Golden sixties*, 33.

³⁶⁶ Marshall McLuhan, *Understanding Media: The Extensions of Man* (Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1994), geciteerd in: Brenton J. Malin, ‘Media and the Question of Emotional Intensification’, 529-530.

³⁶⁷ De Rynck, *De golden Sixties*, 284; Grossey, *Goedenavond, beste kijkers*, 71-72.

³⁶⁸ Gammerl, ‘Erinnerte Liebe’, 317-20.

³⁶⁹ Helene. Persoonlijk interview, 20 september 2024.

³⁷⁰ Griet. Persoonlijk interview, 18 september 2024.

³⁷¹ Medard. Persoonlijk interview, 4 oktober 2024.

³⁷² André. Persoonlijk interview, 27 januari 2024.

³⁷³ Ibid.

Zelfs in landelijke gebieden sijpelde de consumptiecultuur dus langzaam binnen, en kreeg technologie een plaats in de huiskamer en de beleving van jongeren.

Consumptie *an sich* bracht ook emotionele ervaringen met zich mee.³⁷⁴ Zo vertelde Griet: “*Want wij waren eigenlijk dolgelukkig als we zo geld hadden gekregen voor een klein 45-toerke [singeltje].*”³⁷⁵ Die singles werden vervolgens “*grijsgedraaid*”³⁷⁶, een uitdrukking die letterlijk aangeeft hoe intens een object werd gebruikt en dus verwijst naar de emotionale waarde die eraan werd gehecht. Materiële geschenken konden ook een manier zijn om affectie te tonen.³⁷⁷ Zo vertelde Claudine over een geschenk die ze kreeg voor Kerst:

*“We kregen elk een verrassingspakketje. Da's zot zuh. Dat was een pispotje en je moest dat aansteken (...) dat waren zo allemaal surprises, maar die nu niet meer bestaan (...) dat was zo iets leuks.”*³⁷⁸

Ouders gaven hun kinderen cadeautjes, niet alleen als verwennerij, maar ook als een nieuwe vorm van zorg en liefde. In die zin was consumptie niet alleen een uiting van welvaart, maar ook een van verbondenheid tussen mensen en emotionele expressie.³⁷⁹

In bredere zin veranderde de naoorlogse samenleving door de groeiende consumptiemaatschappij. Deze evolutie bracht niet alleen economische verschuiving met zich mee, maar ook een generatieverschil en een nieuwe emotionele beleving. De generatie die voor de oorlog werd geboren, en dus ouders waren tijdens de jaren 1960, hechtten waarde aan materiële zekerheid. Politicoloog Ronald Inglehart beschreef in zijn waardentheorie hoe bij die generatie vooral veiligheid, stabiliteit, economische welvaart en arbeid centraal stonden. De jongeren die tijdens de jaren 1960 opgroeiden, konden daarentegen dankzij de stijgende welvaart postmateriële waarden nastreven. Zelfontplooiing, vrijheid, expressie en ethiek kregen meer gewicht.³⁸⁰ Dit verschil leidde volgens historicus Hans Righart tot een “generatieconflict”³⁸¹, waarbij jongeren zich afzetten tegen de waarden van hun ouders, en ouders met striktheid reageerden.³⁸² Daarnaast bracht de consumptiecultuur ook verandering in de persoonlijke beleving van individuen. Zo werd de nadruk steeds meer op het ‘ik’ gelegd, want een materiële aankoop moest het zelf bevredigen. De verandering naar die interne ervaring van consumptie had ook een effect op de emotionele beleving. Het persoonlijke gevoel kwam steeds meer centraal te staan.³⁸³ Katie Barclay schreef daarover:

³⁷⁴ Barclay, ‘Capitalism and Consumption’, 450-55.

³⁷⁵ Griet. Persoonlijk interview, 18 september 2024.

³⁷⁶ Griet en Marie-Paule. Persoonlijk interview, 18 september 2024.

³⁷⁷ Barclay, ‘Capitalism and Consumption’, 451.

³⁷⁸ Claudine. Persoonlijk interview, 31 januari 2024.

³⁷⁹ Barclay, ‘Capitalism and Consumption’, 451.

³⁸⁰ Ronald Inglehart, *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics*. (Princeton (N.J.): Princeton University Press, 1977), geciteerd in: Gunst, Marc Hooghe, en Jooris, *Golden sixties*, 20-21.

³⁸¹ Righart, *De eindeloze jaren zestig*, 13.

³⁸² Ibid, 25-31; Gunst, Marc Hooghe, en Jooris, *Golden sixties*, 20-21.

³⁸³ Mesquita, *De emoties tussen ons*, 169-70.

“Products of all forms are now sold for how they make people feel and how they enable the expression of identity, a mode that reinforces feeling as something within the control of the individual and available for purchase for those with sufficient capital.”³⁸⁴

Consumptie werd dus steeds vaker als een emotioneel fenomeen ervaren, wat tevens met het woord “affective capitalism”³⁸⁵ wordt omschreven. Die overgang verliep echter niet voor iedereen gelijk. Zowel de geografische context, tussen stad en platteland, als de sociaaleconomische situatie bepaalden in grote mate hoe intens de consumptiecultuur werd beleefd, zoals eerder besproken.³⁸⁶ Net zoals in vorige decennia ligt daar het belang meer op het gezin: “[Family] farms and businesses were to fulfil the goals of families who desired security and comfort.”³⁸⁷ Toch vervulde consumptie daar naar verloop van tijd ook een emotionele behoefte, zoals met het voorbeeld van verteller André werd aangetoond. Economische welvaart, technologische innovaties en consumptiegoederen bleken dus een belangrijke impact te hebben op de bredere emotionele cultuur van de jaren 1960.

³⁸⁴ Barclay, ‘Capitalism and Consumption’, 454.

³⁸⁵ Ibid, 454.

³⁸⁶ Ibid, 455.

³⁸⁷ Ibid, 441.

Conclusie: De jaren 1960, een scharniermoment van een emotionele cultuur?

De emotionele cultuur tijdens de jaren 1960 werd in dit onderzoek opgedeeld volgens drie subthema's: het zelf, relaties met anderen, en consumptie en technologie. Die aanpak was cruciaal, omdat zich op elk van die niveaus veranderingen voordeden die het emotionele leven beïnvloedden. Zoals Claire Langhamer stelt in haar werk *The English in Love*, waren emoties op zichzelf een factor: "And yet emotional culture did not simply reflect and respond wider structural shifts. Emotion was itself a causal factor re-shaping the everyday experiences of millions of people."³⁸⁸

De vertellers in dit onderzoek presenteerden hun emotionele zelf als gecontroleerd, wat past binnen de idee van een rationeel Westerse persoonlijkheid, maar wijst evenzeer op de manier waarop ze emotioneel werden opgevoed. Tegelijk illustreren veranderende relaties tussen ouders, leerkrachten, broers en zussen, vrienden en partners, een stijging in het belang van vertrouwen, openheid en verbondenheid. De opkomst van de consumptiecultuur en technologische innovaties weerspiegelden een wereld die gericht was op identiteit, vrijheid en geluk. Daarbij verschilden de emotionele behoeften tussen ouders en jongeren. Inglehart en Righart benoemen dit als een waarden- of generatieconflict.³⁸⁹ De generatie van de jaren 1960 werd als opstandig en revolutionair gestereotypeerd, maar uit de interviews is gebleken dat deze rebellie vooral intern werd beleefd. Zoals Jacqueline het verwoordde: "*niet altijd akkoord zijn met de gevestigde waarden. Maar ook niet openlijk gerebelleerd, maar wel mijn eigen gedachten van gehad.*"³⁹⁰

Toch zijn de jaren 1960 een begin naar meer persoonlijke expressie, zelfontplooiing en emotionele intimiteit. Traditionele normen maakten geleidelijk aan plaats voor individuele waarden. Langhamer spreekt in dit kader van een "emotional revolution"³⁹¹ die in gang werd gezet door de Tweede Wereldoorlog: "The emotional landscape changed dramatically for larger numbers of ordinary people; a period that witnessed a revolution in the value attached to emotional intimacy."³⁹² Boeken over opvoeding, tijdschriften met relationele adviezen en de toenemende rol van psychologen tonen volgens haar aan dat de emotionele cultuur veranderde en meer centraal kwam te staan. Toch benadrukt Langhamer dat deze ontwikkeling niet lineair of vanzelfsprekend was;³⁹³ "[Beneath] the surface of the golden age, we uncover a mid-twentieth century of quiet emotional instability and gentle subversion of established norms: a

³⁸⁸ Langhamer, *The English in Love*, 3.

³⁸⁹ Ronald Inglehart, *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics*. (Princeton (N.J.): Princeton University Press, 1977), geciteerd in: Gunst, Marc Hooghe, en Jooris, *Golden sixties*, 20-21; Righart, *De eindeloze jaren zestig*, 13.

³⁹⁰ Jacqueline. Persoonlijk interview, 5 oktober 2024.

³⁹¹ Langhamer, *The English in Love*, 11.

³⁹² Ibid, 9.

³⁹³ Ibid, 11-17.

story of discontinuity and relative speeds of change.”³⁹⁴ Ook sociaal filosoof Kobe De Keere beschouwt de jaren 1960 als een scharniermoment, waarin zelfcontrole geleidelijk evolueerde naar zelfexpressie. Hij wijst op factoren zoals de democratisering van het onderwijs, de verspreiding van massamedia en de uitbouw van de verzorgingsstaat. In zijn onderzoek bestudeerde De Keere handleidingen voor werkzoekenden, waarin hij een verschuiving zag van rationele en praktische adviezen naar meer emotioneel en persoonlijk gerichte begeleiding.³⁹⁵

Tot slot rijst de vraag waarom vertellers zich vandaag nog steeds presenteren als rationele en gereserveerde personen, terwijl dat emotionele ‘scharniermoment’ zich volgens de literatuur al zou hebben voltrokken. Naast het eerder vermelde Westers persoonlijkheidsideaal, kan het werk *La volonté de savoir* van filosoof Michel Foucault worden verbonden aan dit emotieonderzoek.³⁹⁶ Hij weerlegde de ‘seksuele revolutie’ als een moment van ultieme bevrijding en stelde dat er eerder een toegenomen verlangen was naar het begrijpen van seksualiteit, dan het beleven ervan. Vanuit dat perspectief kan worden gekeken naar de “emotional revolutie”³⁹⁷, waarbij de opkomst van de psychologie en emotionele openheid de macht van het kennen illustreren.³⁹⁸ De nadruk op het ‘ik’ als een emotioneel wezen nam dus toe. Echter, de ontwikkeling van de emotionele cultuur blijft contextafhankelijk en ongelijkmatig. Verschillen tussen stad en platteland, of de sociaaleconomische situatie van de vertellers in dit onderzoek, wijzen op die verscheidenheid. Concluderend: de emotionele cultuur blijft schommelen tussen generaties, wordt beïnvloed door externe factoren en kan zelfs een motor zijn van maatschappelijke verandering.

³⁹⁴ Langhamer, *The English in Love*, 7.

³⁹⁵ Kobe De Keere, ‘Van zelfcontrole naar zelfexpressie’, *Sociologie* 9, nr. 1 (januari 2013): 56-69. Michel

³⁹⁶ Foucault, *Histoire de la sexualité, 1: La volonté de savoir*. (Parijs: Gallimard, 2001), geciteerd in: Chloë Taylor, ‘The Will to Know’, in *The Routledge Guidebook to Foucault’s ‘The History of Sexuality’*, Routledge Guides to the Great Books (Londen en New York: Routledge, Taylor & Francis group, 2016), 9-41.

³⁹⁷ Langhamer, *The English in Love*, 11.

³⁹⁸ Ibid, Taylor, ‘The Will to Know’, 9-11, 17-20, 24-30. Desaevers, Lies-An. *Tussen ‘seksexploitatie’ en representatie: de ambigue rol van seksualiteit binnen de muzieksector vanaf de jaren zestig*. Onuitgegeven paper, KU Leuven, 2024.

Besluit

“Het leven is niet dat wat je hebt geleefd, maar dat wat je je herinnert en hoe je het je herinnert om het te kunnen vertellen.”³⁹⁹

Deze woorden van Gabriel García Márquez benadrukken het belang van de vertelde herinneringen die centraal stonden in dit onderzoek. De onvermijdelijke subjectiviteit van het vertelde bleek geen tekortkoming, maar net een meerwaarde te zijn voor het in kaart brengen van de emotionele cultuur tijdens de jaren 1960 in Vlaanderen. De interviews toonden dat de zogenaamde ‘golden sixties’ veel meer inhielden dan ‘vrijheid-blijheid’, seksuele revolutie en rebelse jongeren. Ze boden inzicht in de diversiteit van ervaringen: tussen stad en platteland, tussen man en vrouw en tussen arm en rijk. Mondelinge bronnen boden zo toegang tot het persoonlijke verleden, wat een cruciaal onderdeel is van het bredere historische verhaal. Niet alleen ‘wat er gebeurde’, maar ook ‘hoe het werd ervaren’, krijgt via deze kruisbestuiving een wezenlijke plaats binnen de geschiedschrijving.

Dit onderzoek voegt een belevingsdimensie toe aan het historiografisch debat over de jaren 1960. Jongeren groeiden op in een context van emotionele terughoudendheid, die door de vorige generatie als vanzelfsprekend werd ervaren. Door maatschappelijke veranderingen, waaronder de opkomst van technologie en de consumptiecultuur, kreeg het ‘ik’ een meer centrale rol in de samenleving. Jongeren ervaren gezagsrelaties, met ouders en leerkrachten, als strikt en afstandelijk. Ze verlangden naar meer openheid en verbondenheid, wat deels werd gevonden in vriendschappen en jeugdbewegingen. Het was vooral wanneer liefdesrelaties ontstonden dat jongeren hun emotionaliteit konden uiten, en hun relaties intiemmer konden beleven, zoals zij dat wilden. Tegenover het dominante beeld van de opstandige en protesterende tiener, stond in Vlaanderen eerder een stille generatie. De meeste jongeren volgden de verwachting van hun ouders. Verder dan kinderstreken, zoals een kikker opblazen of een non plagen, waagde de doorsnee tiener zich niet. Hun ‘rebellie’ werd veeleer intern beleefd: ze stelden kritische vragen, voelden zich vervreemd, verlangden naar iets anders. In plaats van een “emotional revolution”⁴⁰⁰, zoals Claire Langhamer suggereert, wijst dit onderzoek eerder op een overgangsfase, waarin relaties en dus ook de emotionele cultuur veranderden. Bovendien maakte de toegenomen welvaart ruimte voor postmateriële waarden zoals vrijheid en zelfontplooiing, zoals Ronald Inglehart concludeert.⁴⁰¹ Voor het eerst kreeg een generatie de kans om het ‘zelf’ te verkennen.

³⁹⁹ Gabriel García Márquez, *Leven om het te vertellen.*, vertaald door Aline Glastra Van Loon e.a., 7de dr. (Amsterdam: Meulenhoff, 2007), 5. Ik leerde dit citaat kennen via mijn promotor, prof. Magaly Rodríguez García, en bleef me sindsdien bij.

⁴⁰⁰ Langhamer, *The English in Love*, 11.

⁴⁰¹ Ronald Inglehart, *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics*. (Princeton (N.J.): Princeton University Press, 1977), geciteerd in: Gunst, Marc Hooghe, en Jooris, *Golden sixties*, 20-21; Righart, *De eindeloze jaren zestig*, 13.

Een specifiek aandachtspunt in dit onderzoek was het mogelijke verschil in emotionele stijl tussen stad en platteland. Het belangrijkste onderscheid lag in de gelegenheidsstructuren die jongeren hadden om hun emoties te beleven en te uiten. Zo hadden jongeren op het platteland meer vrijheid in hun spelplezier. Ze konden ontsnappen aan het gezag van hun ouders in de weiden, bossen en bij dieren, wat in de stad moeilijker bleek te zijn door de beperkte ruimte. Kinderen werden minder alleen gelaten, waardoor de emotionele cultuur strakker werd beleefd. Dit had ook te maken met het aanzien van stedelijke verleidingen, terwijl men in het bos of op de weide minder verkeerdd kon doen. Toch hadden bredere gemeenschapsnormen in kleinere dorpen meer impact. De dorpsroddel en het toezien oog van de kerk kregen er meer voeten aan de grond en hielden mensen op het ‘juiste’ morele pad. Naast geografische verschillen bleek ook de sociaaleconomische positie van het gezin een relevante factor. Jongeren uit mindergegoede gezinnen moesten sneller volwassen worden, werkten vroeg en droegen meer verantwoordelijkheden. Binnen die context bleef er minder ruimte over voor zelfexploratie.

Hoewel de veelheid aan thema's noodzakelijk was om een algemeen beeld te schetsen van de emotionele cultuur in dit decennium, bracht dit ook beperkingen met zich mee. Het was een uitdaging om een overzicht te bieden zonder te vervallen in veralgemeningen. Vele onderwerpen kunnen verder uitgediept worden in een vervolgonderzoek. Ook de focus op de jaren 1960 kan uitgebreid worden naar latere decennia om de evolutie van emotionele cultuur in de twintigste eeuw vollediger te begrijpen. De emotionele cultuur is immers, zoals in dit onderzoek is aangetoond, geen statisch gegeven. Daarnaast kunnen aanvullende bronsoorten een waardevol contrast bieden tussen norm en beleving. Zo kunnen opvoedingsboeken inzicht geven in de theoretische idealen van de emotionele opvoeding tijdens een bepaalde periode. Bovendien bracht dit onderzoek ook specifieke onderzoeksmogelijkheden naar voren. Eén van de vertellers groeide op binnen de rijkswacht van Kortrijk. Zij beschreef een eigen dynamiek van gemeenschap en gezag, wat te koppelen valt aan Barbara Rosenweins idee van een “emotionele gemeenschap”.⁴⁰² Dit specifieke voorbeeld toont aan dat mondelinge geschiedenis en emotiegeschiedenis nog een breed en vruchtbaar terrein vormen binnen historisch onderzoek.

Deze thesis bewijst dat emoties een belangrijk onderdeel vormen van het menselijk zijn. Daarom biedt deze manier van emotieonderzoek een cruciaal perspectief dat maatschappelijke, maar vooral persoonlijke tendensen verklaart. In essentie is de mens een emotioneel wezen, hoe sterkt het Westerse ideaal van de rationele persoonlijkheid ook mag doorwegen. Door aandacht te besteden aan hoe mensen zich emoties herinneren, verwoorden en die plaatsen binnen hun levensverhaal, ontstaat een rijkere en meer gelaagde geschiedschrijving; één waarin ook het geleefde gevoel zijn plaats krijgt.

⁴⁰² Rosenwein, ‘Worrying about Emotions in History’, 842-45.

Bibliografie

Bronnen

Mondelinge interviews

Annemie. Persoonlijk interview, 27 januari 2024.

André. Persoonlijk interview, 27 januari 2024.

Barbara. Persoonlijk interview, 29 januari 2024.

Claire. Persoonlijk interview, 29 januari 2024.

Diane. Persoonlijk interview, 30 januari 2024.

Edward. Persoonlijk interview, 30 januari 2024.

Frank. Persoonlijk interview, 31 januari 2024.

Claudine. Persoonlijk interview, 31 januari 2024.

Johanna. Persoonlijk interview, 1 februari 2024.

Griet. Persoonlijk interview, 18 september 2024.

Marie-Paule. Persoonlijk interview, 18 september 2024.

Helene. Persoonlijk interview, 20 september 2024.

Henk. Persoonlijk interview, 20 september 2024.

Ivo. Persoonlijk interview, 30 september 2024.

Isolde. Persoonlijk interview, 30 september 2024.

Medard. Persoonlijk interview, 4 oktober 2024

Jacqueline. Persoonlijk interview, 5 oktober 2024.

Kathy. Persoonlijk interview, 7 oktober 2024.

Muzikale bron

Miek En Roel. *Signatuur.* Plansjee Records, 1967.
<https://www.youtube.com/watch?v=jNxUPByq-V0>.

Secundaire literatuur

- Abrams, Lynn. *Oral History Theory*. Londen: Routledge, 2010.
- Barclay, Katie. 'Capitalism and Consumption'. In *The Routledge History of Emotions in the Modern World*, onder redactie van Peter N. Stearns en Katie Barclay, 440-59. Routledge Histories. Londen: Routledge, 2023.
- . *Sources for the History of Emotions: A Guide*. Routledge Guides to Using Historical Sources. Londen: Routledge, 2020.
- Bisschop, Chantal. *Meer dan boer alleen: een geschiedenis van de Landelijke Gilde, 1950-1990*. ICAG-studies. Leuven: Universitaire Pers Leuven, 2015.
- Bisschop, Chantal en Centrum Agrarische Geschiedenis. *Leren luisteren: Een handleiding voor mondelinge geschiedenis van landbouw, voeding en landelijk leven*. Centrum Agrarische Geschiedenis, 2017.
- Bleyen, Jan. *Doodgeboren: een mondelinge geschiedenis van rouw*. Tweede druk, Derde druk. Amsterdam: De Bezige Bij, 2012.
- Bleyen, Jan, en Leen Van Molle. *Wat is mondelinge geschiedenis?* Leuven: Acco, 2012.
- Boddice, Rob. *The History of Emotions. Historical Approaches*. Manchester: University Press, 2018.
- . 'The History of Emotions: Past, Present and Future'. *Revista de Estudios Sociales*, nr. 62 (1 oktober 2017): 10-15.
- Bornat, Joanna. 'Oral History as a Social Movement: Reminiscence and Older People'. *Oral History* 17, nr. 2 (1989): 16-24.
- . 'Remembering and Reworking Emotions: The Reanalysis of Emotion in an Interview'. *Oral History* 38, nr. 2 (2010): 43-52.
- Bourke, Brian. 'Positionality: Reflecting on the Research Process'. *The Qualitative Report*, 15 oktober 2014. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2014.1026>.
- Brookshaw, Sharon en Melanie Tebbutt. 'Leisure and Play'. In *A Cultural History of Youth in the Modern Age*, onder redactie van Simon Sleight en Alexander Kristine, 83-103. Bloomsbury Academic, 2022. <https://doi.org/10.5040/9781350033085>.
- Broomhall, Susan, Jane Davidson, Andrew Lynch, Douglas Cairns, Juanita Feros Ruys, Clare Monagle, Claire Walker, e.a. *A Cultural History of Emotions*. Vol. In the modern and post-modern age. The Cultural Histories Series 6. Londen: Bloomsbury Academic, 2019.

- Brown, Timothy Scott. *West Germany and the Global Sixties: The Antiauthoritarian Revolt, 1962-1978*. First paperback edition. New Studies in European History. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
- Buelens, Geert. *De jaren zestig: een cultuurgeschiedenis*. Ambo|Anthos, 2018.
- Ceuleers, Jan, red. *De Stoute jaren '58-'68: muziek, mode, design, architectuur, fotografie, radio & TV, film, theater, kunst, literatuur*. Leuven: Kritak, 1988.
- Christianson, Sven-Åke, en Martin A. Safer. 'Emotional events and emotions in autobiographical memories'. In *Remembering our Past: Studies in Autobiographical Memory*, onder redactie van David C. Rubin, 218-43. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511527913.009>.
- Clifford, Rebecca. 'Emotions and Gender in Oral History: Narrating Italy's 1968'. *Modern Italy* 17, nr. 2 (mei 2012): 209-21. <https://doi.org/10.1080/13532944.2012.665284>.
- Cullen, Niamh. 'Love'. In *The Routledge History of Emotions in the Modern World*, onder redactie van Peter N. Stearns en Katie Barclay, 13-28. Londen: Routledge, 2022. <https://doi.org/10.4324/9781003023326>.
- Davidson, Joyce, en Christine Milligan. 'Embodying emotion sensing space: introducing emotional geographies'. *Social & Cultural Geography* 5, nr. 4 (1 december 2004): 523-32. <https://doi.org/10.1080/1464936042000317677>.
- Davison, Kate, Marja Jalava, Giulia Morosini, Monique Scheer, Kristine Steenbergh, Iris van der Zande, en Lisa Fetheringill Zwicker. 'Emotions as a Kind of Practice: Six Case Studies Utilizing Monique Scheer's Practice-Based Approach to Emotions in History'. *Cultural History* 7, nr. 2 (2018): 226-38. <https://doi.org/10.3366/cult.2018.0175>.
- De Keere, Kobe. 'Van zelfcontrole naar zelfexpressie'. *Sociologie* 9, nr. 1 (januari 2013): 50-72. <https://doi.org/10.5117/SOC2013.1.KEER>.
- De Rynck, Korneel. *De golden Sixties: hoe het dagelijks leven in België veranderde tussen 1958-1973*. Antwerpen: Manteau, 2022.
- Demasure, Brecht. *Over werk en mensen: een sociaaleconomische streekgeschiedenis van Midden- en Zuid-West-Vlaanderen*. Erfgoedgidsen. S.l: Provinciebestuur West-Vlaanderen, 2012.
- Desaever, Lies-An. *Tussen 'sekspluitatie' en representatie: de ambigue rol van seksualiteit binnen de muzieksector vanaf de jaren zestig*. Onuitgegeven paper, KU Leuven, 2024.

- Desaever, Lies-An. *Au nom de la patrie? De betekenis van het begrip 'vaderland' volgens Alexandre Gendebien, revolutionair tijdens de Belgische Revolutie*. Onuitgegeven eerstejaarspaper, KU Leuven, 2021.
- Desaever, Lies-An. *Pers en hypnose, een culturele symbiose? De ontwikkeling van het fenomeen hypnose in de Belgische grande presse op het einde van de negentiende eeuw*. Onuitgegeven bachelorpaper, KU Leuven, 2023.
- Dilena, Portia. "“Listening against the grain”: Methodologies in uncovering emotions in oral history interviews". *Studies in Oral History: The Journal of Oral History Australia*, nr. 41 (november 2019): 43-49. <https://doi.org/10.3316/informit.912518205778754>.
- Dumolyn, Jan, Hendrik Callewier, en Tjen Mampaey. "“In de hoogste nood is het geloof het meest levendig” Geloof en vrijzinnigheid". In *België: een geschiedenis van onderuit*, 217-44. Berchem: EPO, 2012.
- Fischer, Agneta H. en Jeroen Jansz. 'Reconciling Emotions with Western Personhood'. In *Emotions: A Social Science Reader*, onder redactie van Monica Greco en Paul Stenner, 166-74. Routledge Student Readers. Londen: Routledge, 2008.
- Flamand, Viktor. 'Herinneringen verwoord: Een ervaringsgeschiedenis van de aids crisis in Vlaanderen (1981-1996)'. Onuitgegeven masterproef, KU Leuven, 2022.
- Fussell, Susan R. *The Verbal Communication of Emotions: Interdisciplinary Perspectives*. Hillsdale: Erlbaum, 2002.
- Gammerl, Benno. 'Emotional Styles - Concepts and Challenges'. *Rethinking History* 16, nr. 2 (2012): 161-75. <https://doi.org/10.1080/13642529.2012.681189>.
- . 'Erinnerte Liebe: Was kann eine Oral History zur Geschichte der Gefühle und der Homosexualitäten beitragen?' *Geschichte und Gesellschaft (Göttingen)* 35, nr. 2 (2009): 314-45. <https://doi.org/10.13109/gege.2009.35.2.314>.
- García Márquez, Gabriel. *Leven om het te vertellen*. Vertaald door Aline Glastra Van Loon, Mariolein Sabarte Belacortu, Arie van der Wal, en Mieke Westra. 7de dr. Amsterdam: Meulenhoff, 2007.
- Grossey, Ronald. *Goedenavond, beste kijkers: de televisie in zwart-wit, van 31 oktober 1953 tot 31 december 1970*. Waar is de tijd. Antwerpen: Standaard, 1993.
- Harding, Jenny. 'Talk About Care: Emotions, Culture and Oral History'. *Oral History* 38, nr. 2 (2010): 33-42.
- Hochschild, Arlie Russell. *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. University of California Press, 1983.

- Hoegaerts, Josephine, en Tine Van Osselaer. 'Lichamelijkheid en zedelijkheid: Gender in de klas en op de speelplaats'. In *Katholiek onderwijs in België: identiteiten in evolutie 19de-21ste eeuw*, onder redactie van Jan De Maeyer en Paul Weynants, 437-55. Leuven: KADOC-KU, 2016.
- Hofman, Elwin. 'De eeuw van tranen: emotie en sentiment in de achttiende eeuw'. *Hermes : tijdschrift van de Vlaamse Vereniging Leraren Geschiedenis, MAVO, PAV en Cultuurwetenschappen.*, 2015, 38-41.
- Hooghe, Marc, Ann Jooris, en Petra Gunst. *Golden sixties: België in de jaren zestig 1958-1973*. Brussel: ASLK Algemene Spaar en Lijfrentekas, 1999.
- Janssens, Leon. 'Tussen angst, afkeer en wanhoop. Een emotionele geschiedenis van de strijd tegen pornografie in België (1880-1910)'. Onuitgegeven masterproef, KU Leuven, 2023.
- Kerff, Marcel, Mario Smeets, en Fred Herckens. *De jaren '60: (on)bekend en (on)bemind*. Leuven: Garant, 2004.
- Klep, Paul, Thijs Emons, en Carla Hoetink. *Persoonlijk verleden: over geschiedenis, individu en identiteit*. Amsterdam: Aksant, 2005.
- LaBar, Kevin S., en Roberto Cabeza. 'Cognitive Neuroscience of Emotional Memory'. *Nature Reviews Neuroscience* 7, nr. 1 (januari 2006): 54-64. <https://doi.org/10.1038/nrn1825>.
- Langhamer, Claire. *The English in Love: The Intimate Story of an Emotional Revolution*. OUP Oxford, 2013.
- Leech, Beth L. 'Asking Questions: Techniques for Semistructured Interviews'. *PS: Political Science & Politics* 35, nr. 4 (december 2002): 665-68. <https://doi.org/10.1017/S1049096502001129>.
- Lutz, Catherine A. 'Engendered Emotion. Gender, Power, and the Rethoric of Emotional Control in American Discourse'. In *Emotions: A Social Science Reader*, onder redactie van Monica Greco en Paul Stenner, 63-71. Routledge Student Readers. Londen: Routledge, 2008.
- Malin, Brenton. 'Media and the Question of Emotional Intensification'. In *The Routledge History of Emotions in the Modern World*, onder redactie van Peter N. Stearns en Katie Barclay, 527-40. Routledge Histories. Londen: Routledge, 2023.
- Mampaey, Tjen en Anne-Laure Van Bruaene. "'Koevoet es beter dan boelie" Over volkscultuur en ontspanning'. In *België: een geschiedenis van onderuit*, onder redactie van Jan Dumolyn en Tjen Mampaey, 185-216. Berchem: EPO, 2012.

- Manohar, Narendar, Pranee Liamputtong, Sameer Bhole, en Amit Arora. 'Researcher Positionality in Cross-Cultural and Sensitive Research'. In *Handbook of Research Methods in Health Social Sciences*, onder redactie van Pranee Liamputtong, 1-15. Singapore: Springer, 2017. https://doi.org/10.1007/978-981-10-2779-6_35-1.
- Marissal, Claudine. *Moeders en vaders: geen vanzelfsprekende gelijkheid: België, 19de-21ste eeuw*. Brussel: Instituut voor de gelijkheid van mannen en vrouwen, 2018.
- Mark Seymour. 'Global Happiness: From Providential Moments to Hedonic Treadmills?' In *The Routledge History of Emotions in the Modern World*, onder redactie van Peter N. Stearns en Katie Barclay, 29-45. Routledge Histories. Londen: Routledge, 2023.
- Marwick, Arthur. *The Sixties: Cultural Revolution in Britain, France, Italy, and the United States, c. 1958-c. 1974*. Oxford [Engeland] ; New York: Oxford University Press, 1998.
- Mesquita, Batja. *De emoties tussen ons: hoe cultuur onze emoties bepaalt*. Eerste druk. Gent: Borgerhoff & Lamberigts, 2024.
- Musschoot, Dirk. *Toen geluk nog heel gewoon was: Hoe het Vlaamse gezin in honderd jaar helemaal veranderde*. Tielt: Lannoo, 2020.
- Nys, Laura. 'De geschiedenis van emoties: een meerwaarde in het ontmantelen van stereotypen'. *Historica* 3 (2018): 3-4.
- . 'Distance and proximity: Interpersonal Relations Between Pupils and Educators in the Belgian Reform School of Mol (1927-1960)'. *Crime, Histoire & Sociétés* 25, nr. 1 (5 augustus 2021): 5-28. <https://doi.org/10.4000/chs.2870>.
- . "'Emoties en het lichaam zijn volledig cultuur afhankelijk.'" Genderinterview met Tine van Osselaer'. *Historica*, nr. 3 (2018): 17-21.
- Plamper, Jan. 'The History of Emotions: An Interview with Willam Reddy, Barbara Rosenwein, and Peter Stearns'. *History and Theory: Studies in the Philosophy of History* 49, nr. 2 (2010): 237-65. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2303.2010.00541.x>.
- . *The History of Emotions: An Introduction*. Impression: 2. Emotions in History. Oxford: university press, 2015.
- Reddy, William M. *The Navigation of Feeling: A Framework for the History of Emotions*. Cambridge University Press, 2001.
- Ribbens, Kees. 'Tussen verleden en geschiedenis: Omzien met open vizier'. In *Persoonlijk verleden: over geschiedenis, individu en identiteit*, 11-20. Amsterdam: Aksant, 2005.

- Righart, Johannes Antonius. *De eindeloze jaren zestig: geschiedenis van een generatieconflict*. Amsterdam: Arbeiderspers, 1995.
- Roo, Niek de, Filip de Rynck, en Sofie Vandelannoote, red. *De stille metamorfose van het Vlaamse platteland: verslagboek Reflectiedag Platteland*. Brugge: Die Keure, 1999.
- Rosenwein, Barbara H. 'Worrying about Emotions in History'. *The American Historical Review* 107, nr. 3 (2002): 821-45. <https://doi.org/10.1086/532498>.
- Rosenwein, Barbara H., en Riccardo Cristiani. *What Is the History of Emotions? What Is History?* Series. Cambridge: Polity Press, 2018.
- Scheer, Monique. 'Are Emotions a Kind of Practice (and Is That What Makes Them Have a History)? A Bourdieuan Approach to Understanding Emotion'. *History and Theory* 51, nr. 2 (2012): 193-220. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2303.2012.00621.x>.
- The Sixties: A Journal of History, Politics and Culture (2008-2021)*; vanaf 2022 verschenen als *The Global Sixties: An Interdisciplinary Journal*. Philadelphia: Taylor & Francis.
- Slim, Hugo, en Paul Thompson. 'Ways of Listening'. In *The Oral History Reader*, onder redactie van Robert Perks en Alistair Thomson, Reprinted., 114-25. Londen: Routledge, 2007.
- Stearns, Katie Barclay, Peter N., red. *The Routledge History of Emotions in the Modern World*. Londen: Routledge, 2022. <https://doi.org/10.4324/9781003023326>.
- Stearns, Peter N. 'Pets and Emotions in Modern History'. In *The Routledge History of Emotions in the Modern World*, onder redactie van Peter N. Stearns en Katie Barclay, 295-306. Routledge Histories. Londen: Routledge, 2023.
- Stearns, Peter N., en Carol Z. Stearns. 'Emotionology: Clarifying the History of Emotions and Emotional Standards'. *The American Historical Review* 90, nr. 4 (1 oktober 1985): 813-36. <https://doi.org/10.1086/ahr/90.4.813>.
- Sturkenboom, Dorothee. 'Understanding Emotional Identities: The Dutch Phlegmatic Temperament as Historical Case-Study'. *BMGN - Low Countries Historical Review* 129, nr. 2 (12 juni 2014): 163-91. <https://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.9545>.
- Suenens, Kristien. 'Broeders en paters voor de klas: De mannelijke religieuzen'. In *Katholiek onderwijs in België: identiteiten in evolutie 19de-21ste eeuw*, onder redactie van Jan De Maeyer en Paul Weynants, 161-75. Leuven: KADOC-KU, 2016.
- Taylor, Chloë. 'The Will to Know'. In *The Routledge Guidebook to Foucault's 'The History of Sexuality'*, 9-41. Routledge Guides to the Great Books. Londen en New York: Routledge, Taylor & Francis group, 2016.

Terug naar de Sixties. Tielt: Lannoo, 2011.

Thompson, Paul. 'Pioneering the Life Story Method'. *International Journal of Social Research Methodology* 7, nr. 1 (februari 2004): 81-84. <https://doi.org/10.1080/13645570310001640671>.

———. 'The Voice of the Past: Oral History'. In *The Oral History Reader*, onder redactie van Robert Perks en Alistair Thomson, 2nd ed, Reprinted., 21-28. Londen; New York: Routledge, 2007.

Truong, Khiet P., Gerben J. Westerhof, Sanne M. A. Lamers, en Franciska De Jong. 'Towards Modeling Expressed Emotions in Oral History Interviews: Using Verbal and Nonverbal Signals to Track Personal History Narratives'. *Digital Scholarship in the Humanities* 29, nr. 4 (2014): 621-.

Vallgård, Karen. 'Emotions'. In *A Cultural History of Youth in the Modern Age*, onder redactie van Simon Sleight en Alexander Kristine, 104-25. The Cultural Histories Series. Bloomsbury Academic, 2022. <https://doi.org/10.5040/9781350033085>.

Van Laer, Ellen. 'Endemische kennis of virale onwetendheid? Een mondelinge geschiedenis van informatiecirculatie over hiv en aids in Vlaanderen en Brussel'. Onuitgegeven masterproef, KU Leuven, 2022.

Westerhof, Gerben. 'Oud en nieuw: Het levensverhaal van ouderen in een veranderende samenleving'. In *Persoonlijk verleden: over geschiedenis, individu en identiteit*, onder redactie van P. M. M. Klep, Carla Hoetink, en Thijs Emons, 59-73. Amsterdam: Aksant, 2005.

Yow, Valerie. "'Do I like Them Too Much?': Effects of the Oral History Interview on the Interviewer and Vice-Versa'. *The Oral History Review* 24, nr. 1 (1997): 55-79.

Zwiers, Maarten. 'The Whistles of George Wallace: Gender and Emotions in the 1968 Presidential Campaign'. *European Journal of American Studies* 14, nr. 1 (1 april 2019). <https://doi.org/10.4000/ejas.14454>.

Online informatie

Max Planck Institute For Human Development. 'History of Emotions'. Geraadpleegd 25 oktober 2023. <https://www.history-of-emotions.mpg.de/en>.

'Amsterdam Centre for Cross-Disciplinary Emotions and Senses Studies', 28 oktober 2019. <https://emotionsandsenses.wordpress.com/tag/amsterdam-centre-for-cross-disciplinary-emotions-and-senses-studies/>.

Bijlagen

A. Geïnformeerde toestemming

- Voorzijde

Mondelinge geschiedenis: randdocumenten	KU LEUVEN
GEÏNFORMEERDE TOESTEMMING	
Titel van het onderzoek/vak:	
Masterproef Sociale Geschiedenis 1800-2000 Werktitel: De emotionele cultuur tijdens de jaren 1960 in Vlaanderen: een mondelinge geschiedenis	
Naam + contactgegevens student:	
Lies-An Desaevers Liesan.desaevers@student.kuleuven.be Tel.: +32495591673	
Doel en methodologie van het onderzoek:	
Via mondelinge geschiedenis een breder inzicht krijgen in de emotionele cultuur van de jaren zestig. Daarbij wordt een distinctie gemaakt tussen vertellers die zijn opgegroeid in de stad (regio Gent) en op het platteland (Zuid-West-Vlaanderen).	
Duur van het experiment/onderzoek:	
Academiejaar 2023-2024	
➤ Ik begrijp wat van mij verwacht wordt tijdens dit onderzoek. JA NEE	
➤ Ik weet dat ik zal deelnemen aan mondelinge geschiedenis (interviews): JA NEE	
➤ Ik weet dat er risico's of ongemakken kunnen verbonden zijn aan mijn deelname (b.v. moeilijke momenten bij het vertellen van moeilijke situaties): JA NEE	
➤ Ik begrijp dat mijn deelname aan deze studie vrijwillig is. Ik heb het recht om mijn deelname op elk moment stop te zetten. Daarvoor hoef ik geen reden te geven en ik weet dat daaruit geen nadeel voor mij mag ontstaan.	
Lies-An Desaevers	Masterproef Sociale geschiedenis 1800-2000

▪ Achterzijde

Mondelinge geschiedenis: randdocumenten

KU LEUVEN

➤ De resultaten van dit onderzoek kunnen gebruikt worden voor wetenschappelijke doeleinden en mogen WEL / NIET gepubliceerd worden. Mijn naam wordt daarbij WEL / NIET gepubliceerd.
Ik kies WEL / NIET anoniem te blijven in dit onderzoek.

➤ Ik wil graag op de hoogte gehouden worden van de resultaten van dit onderzoek.

JA

NEE

➤ Voor vragen weet ik dat ik na mijn deelname terecht kan bij de titularis van dit vak: Magaly Rodríguez García (magaly.rodriguez@kuleuven.be)

Ik heb bovenstaande informatie gelezen en begrepen en heb antwoord gekregen op al mijn vragen betreffende deze studie. Ik stem toe om deel te nemen.

Datum:

Naam en handtekening geïnterviewde

Naam en handtekening student

B. Identificatiefiche⁴⁰³

Naam	
Adres	
Telefoon	
E-mail	
Geboortedatum	
Vader (opleiding, beroep)	
Moeder (opleiding, beroep)	
Gezinssamenstelling	
Opleiding	
Beroep en loopbaan	
Burgerlijke stand	
Kinderen	
Levensbeschouwing	
Lidmaatschap verenigingen	
Hobby's	
...	

⁴⁰³ Bisschop en Centrum Agrarische Geschiedenis, *Leren luisteren*, 41.

C. Interviewfiche⁴⁰⁴

INTERVIEW	
Datum van interview	
Locatie van interview	
Opname materiaal	
Duur	
Adres verteller	
Telefoon verteller	
INTERVIEWCONTEXT	
Opmerking verloop	
Randdocumenten	
Persoonlijk gevoel van interviewer over het interview	
Verschillende rollen tijdens interview	
Andere opmerkingen	

⁴⁰⁴ Bisschop en Centrum Agrarische Geschiedenis, 42-43.

D. Vragenlijst

THEMA	VRAGEN
Familie	1. Waar bent u opgegroeid? 2. Hoe zag uw gezin eruit? 3. Hoe waren de rollen binnen het gezin verdeeld? 4. Moest u vaak helpen binnen het huishouden? <u>Bijvraag</u>: Wat vond u daarvan? 5. Kunt u momenten van intens geluk of verdriet herinneren die u met uw ouders, broers, zussen... heeft beleefd?
Vrienden	6. Hoe zag uw studententijd eruit? - Waar ging u naar het middelbaar? - Volgde u hogere studies? - Wat vond u van de leerkrachten toen? Waren ze leuk of eerder streng? - Ging u vaak uit? Wat deed u zoal? 7. Wat betekende vriendschap toen voor u? 8. Kunt u me vertellen over een moment of gebeurtenis van vreugde of verdriet dat u samen met uw vrienden toen heeft beleefd? 9. Hoe uitte u gevoelens binnen uw vriendenkring? 10. Deed u wel eens zaken die niet mochten? Was u rebels? 11. Hoe ging u om met problemen thuis, tussen vrienden, of met uw liefjes? 12. Was er een verschil tussen de uiting van emoties binnen uw vriendenkring en uw gezin? <u>Bijvraag</u>: Waren er zaken waarover niet gesproken werd? 13. Wat veranderde 'de liefde' in uw tienerjaren?
Maatschappij	14. Hoe zou je uzelf omschrijven als tiener? <u>Bijvraag</u>: Verschilde dat veel van uw tijdsgenoten? 15. Hoe speelde technologie een rol binnen uw tienerjaren? <u>Bijvraag</u>: Wat betekende de tv, radio, auto... in uw dagelijkse leven? Gebruikte u vaak de auto of ging u eerder met het openbaar vervoer? <u>Bijvraag</u>: naar welke muziek luisterde u? Deed u dat alleen of met vrienden? 16. Hoe voelde het voor u om volwassen te worden doorheen de jaren 1960? <u>Bijvraag</u>: Hoe keek u naar de toekomst? Had je bepaalde dromen of verwachtingen? Had u vertrouwen in de toekomst? 17. Vindt u dat het beeld dat geschetst wordt over de jaren 1960 in de media overeenkomt met uw eigen ervaringen?